

RUDKØBING BYMØLLE
Rapport

*Lise Andersen
Hadsund 2003*

INDHOLD

FORMÅL OG METODE	2
MØLLERIET PÅ LANGELAND	4
Vilkårene for mølleriets udvikling på Langeland.....	6
Møllerne i Rudkøbing før den nuværende By mølles opførelse.	7
Stubmøllen i Rue	10
Den hollandske mølles introduktion på Langeland	11
Mølleriet i tiden omkring Napoleonskrigene.....	14
By møllens brand.....	15
DEN NUVÆRENDE BYMØLLE	16
By møllens genopbygning.....	16
<i>BESKRIVELSE AF BYMØLLEN 1820-1824</i>	18
By møllen i ”den store kornsalgsperiode”	20
Møller N.C. Christoffersen ejertid – møllens modernisering	23
<i>BESKRIVELSE AF BYMØLLEN 1867 - FØR MODERNISERINGEN</i>	23
<i>BESKRIVELSE AF BYMØLLEN 1888 - EFTER MODERNISERINGEN</i>	25
By møllens afvikling	29
Opsummering	30
BILLEDER.....	32
LITTERATUR	34
KILDER.....	36

FORMÅL OG METODE

I den foreliggende rapport præsenteres resultaterne af en arkivundersøgelse, hvis formål var, ved brug af primærkilder, at opstille en kronologi over Rudkøbing Bymøllens udvikling fra genopbygningen i den nuværende skikkelse og til møllen gik af brug. Der fokuseres primært på bygningshistorien og udviklingen af den maskinelle bestykning, dog således at denne sættes ind i en almen udviklingshistorisk sammenhæng.

Rapporten er disponeret med et indledende afsnit om karakteren af mølleriet på Langeland generelt og i Rudkøbing i særdeleshed og dernæst et afsnit om Bymøllens forhistorie (frem til den gamle mølles brand og den nuværendes opførelse). Disse afsnit tjener alene til at sætte Bymøllen ind i en lokal møllehistorisk sammenhæng og bygger dels på primærkilder, dels på allerede publiceret materiale.

Bymøllens historie er behandlet i flere lokalhistoriske arbejder (se litteraturliste); men i den foreliggende litteratur er der mange faktuelle uoverensstemmelser – bl.a. om årstallene for den foregående mølles opførelse og dens brand samt opførelsesåret for den nuværende mølle. Hvor sådanne uoverensstemmelser i allerede publiceret materiale foreligger, er oplysningerne tjekket mod kilderne.

Hovedafsnittet er beskrivelsen af den nuværende mølle, der bygger alene på primærkilder. Kildesøgning er foretaget i Rigsarkivet, Landsarkivet for Fyn, Erhversarkivet samt Rudkøbing Byhistoriske Arkiv.

Følgende arkivgrupper er gennemgået systematisk:

Rigsarkivet:

Rentekammeret - Fynske Renteskriverkontor og Kammerkancelliet (før 1849) samt Indenrigsministeriets 1. departement (efter 1849).

1. *Sager uden for kontorordningen: matriklen 1688, indberetninger om møller 1761 m.fl.*
2. *Sager under kontorordningen: Bevillinger og konfirmationsbevillinger*

Landsarkivet for Fyn:

Rudkøbing byfogeds Arkiv:

1. *Skøde og panteprotokoller*
2. *Synsforretninger (bilag til justitsprotokollen)*
3. *Borgerskabsprotokoller*
4. *Skifteprotokoller samt bilag til skifter*

Rudkøbing magistrat, brandtaksationer (før 1867) og Købstædernes alm. Brandforsikring – Rudkøbing (efter 1867):

1. *Forsikringsprotokoller*
2. *Taksationsprotokoller*
3. *Opmålingsprotokoller vedr. arealskat blev eftersøgt, men er ikke bevaret*

Erhversarkivet:

Møller Niels Cornelius Christoffersens konkursbo, 1895-1896.

Rudkøbing Byhistoriske Arkiv:

Kort- og billedsamlingerne

Avissamlingen

Arkivets egne notaer vedr. Rudkøbings møller

Ældre topografisk litteratur

Under normale omstændigheder vil brandforsikringsprotokoller og især brandtaksationsprotokoller være den kildegruppe, der giver det mest nøjagtige billede af en mølles bygningskonstruktion, gangtøj og maskineri. Desværre er der for Rudkøbing købstads vedkommende sket det beklagelige, at magistratens brandforsikringsarkiv fra indførelsen i 1801 og frem til 1867 ved en oprydning på rådhuset i 1940'erne blev kasseret og kørt i stranden, hvor det kun lykkedes lokalhistorikeren Chr. Kiilsgaard at redde enkelte protokoller, der nu befinder sig på landsarkivet i Odense.¹ Af taksationsmaterialet fra før 1867 er der blot bevaret en enkelt pakke med løse dokumenter – alle protokoller er gået tabt.

Som kompensation for mangelen på dette vigtige kildemateriale, er der foretaget en nøjere gennemgang af synsforretninger foretaget i bytingets regi (primært synsforretninger i forbindelse med bortforpagtninger eller optagelse af lån med sikkerhed i møllen). Også justitsprotokollen er nærlæst, idet der i forbindelse med tinglæsning af obligationer, panteforskrivninger m.v. med sikkerhed i møllen ofte vil være korte omtaler af møllen, der som brikker i et puslespil kan bidrage til at tegne billedet af møllens udvikling.

Ud fra de ovennævnte kilder blev forsøgt skabt overblik over den nuværende Rudkøbing Bymøllens bygningshistorie og udviklingen af møllens maskineri. Det viste sig da, at der er to perioder, hvor der er sket store forandringer, der har sat sig spor til i dag – dels perioden omkring møllens genopførelse 1819-1824, dels perioden 1880-1920, hvor møllen undergik en lang række moderniseringer både hvad angår gangtøj og maskineri og for den sidste periodes vedkomme også hvad angår drivkraften (indførelse af selvkrøjer, selvsvikker og hjælpemotor).

Der er derfor sat særlig fokus på møllens indretning i disse to perioder.

Som bilag til rapporten vedhæftes kildeafskrifter og notater fra læsning af kilder. Kun de vigtigste kilder er afskrevet i deres helhed, og i så tilfælde altid i nutidig ortografi.

Anvendte forkortelser:

RA =	Rigsarkivet
Rtk. =	Rentekammeret
LAF =	Landarkivet for Fyn
SP =	Skøde- og Panteprotokol
RBA =	Rudkøbing Byhistoriske Arkiv
EA =	Erhvervsarkivet

Lise Andersen
Hadsund den 17. oktober 2003

¹ Den dramatiske og højst uheldige hændelse har Chr. Kiilsgaard beskrevet på indersiden af bindet af brandforsikringsprotokollen fra 1810.

MØLLERIET PÅ LANGELAND

Vilkårene for mølleriets udvikling på Langeland

De geografiske/geologiske forhold på Langeland har givet øens møllebyggeri en helt speciel og i dansk sammenhæng atypisk udvikling. Øen er præget af en høj tæthed af møller og en markant overvægt af vindmøller i forhold til vandmøller.

Før den hollandske mølles introduktion i Danmark var der i det meste af landet generelt flere vandmøller end vindmøller. På Fyn var der således ifølge Chr.5.'s matrikel fra 1688 11 vandmøller pr. vindmølle.

I nogle egne af landet betød specielle geologiske forhold, at vandmøllerne var svære at anlægge og holde i rentabel drift. Det gjaldt især områder, hvor vandløbene var for små som f.eks. i Odsherred, hvor der kun var ca. 2 vandmøller pr. vindmølle.

Helt ekstremt var dette forhold på Langeland, der med en i forhold til arealet meget lang vindeksponeret kyst gav vindmøllerne en særlig præference frem for vandmøller. Under forarbejderne til matriklen af 1688 registreredes 4-5 gange så mange vind- som vandmøller på Langeland.² I alt var der i Tranekær Amt 22 vejmøller og 5 vandmøller. Heraf lå 2 vind- og 2 vandmøller øde. Hvor vindmøller i resten af landet for det meste var supplement til en vandmølle, var vindmøllerne på Langeland oftest enkeltmøller – evt. suppleret med en hestemølle til brug i vindstille perioder.

Forholdet mellem vind- og vandmøller holdt sig nogenlunde stabilt frem til introduktionen af den hollandske mølle. I en indberetning fra 1761 oplystes 20 vindmøller og 4 vandmøller på Langeland.³

Dette forhold har givetvis betydet en stor åbenhed hos møllere og mølleejere over for alle nye forbedringer af vindmøllerne, der trods alt (generelt) var mere ustadige i drift end vandmøller. Langeland er da også et af de steder i landet, hvor man relativt tidligt begyndte at skifte stubmøllerne ud med hollandske møller – den første blev opført ved Rudkøbing i 1790. Den sidste stubmølle stod indtil 1888 i Henninge.

Tabel over stubmøllernes ændring til hollænder

Kilde: Ole Mortensøn og Hans Larsen: "Møller og møllefolk – på Langeland", Rudkøbing 1990, side 21

Østre Hine Mølle i Rudkøbing	1791
Vestre Hine Mølle i Rudkøbing.....	1795
Bymøllen i Rudkøbing	1796
Nørre Longelse Mølle	1805
Lindelse Mølle	1809
Bjerreby Mølle	1819
Snøde Mølle	1828
Skovsgaard Mølle	1836
Haugbølle Mølle.....	1836
Ennebølle Mølle.....	1842
Tranekær Mølle.....	1846
Stensgaard Mølle.....	1849

² Lise Andersen: "Møllerne i Rørvig" i Bo Bræstrup (red.): "Mellem Kattegat og Isefjord – Rørvigs natur og kulturhistorie", Nykøbing Sj. 2001; s.155 og 172

³ RA Rtk. 2215.242 Betænkninger og efterretninger ang. vand-, vind- og hestemøller 1761

Nordenbro Mølle.....	1849
Søndre Longelse Mølle	1850
Svalebølle Mølle.....	1855
Henninge Mølle, stubmøllen stod til 1888.....	1861
Hesselbjerg Mølle	1862
Kinderballe Mølle.....	1865
Søndenbro Mølle	1868
Tryggelev Mølle	1873

Ud over disse møller byggedes efter møllenæringens frigivelse 5 hollandske møller, hvor der ikke tidligere havde været møller.

At vindmøllerne tidligt har sat deres præg på kulturlandskabet, fremgår også af Begtrup's beskrivelse af den frodige ø fra 1806: *"Landet er overalt grupperet med lave Banker, de fleste blive pløjede og bære herlig Sæd, de øvrige ere begroede med Skov eller prydede med en Veirmølle."*⁴

Det forhold, at vindmøllerne har været den dominerende mølletype, har muliggjort en mølletæthed, der er langt større end i de fleste egne af Danmark. Vandmøllerne blev meget tidligt sat i skat, og for at sikre sig at de var i stand til at betale de kongelige skatter, blev de beskyttet mod konkurrence. Vindmøllerne var som regel ikke sat i hartkorn, fordi de i juridisk henseende var at opfatte som løsøre (i modsætning til vandmøller, der var fast ejendom). Først med enevældens indførelse i 1660 begyndte man så småt skatteteknisk at opfatte vindmøller på lige fod med vandmøller, og administrationen af bevillinger til at opføre vindmøller blev gradvist mere restriktiv. På det tidspunkt var Langeland dog allerede dækket af et finmasket net af vindmøller med hævdvundne rettigheder. Ifølge skattemandtalen for ekstraskatterne i 1600-tallets begyndelse var der allerede da 1 vindmølle i hvert af sognene Stoense, Snøde, Tullebølle, Tryggelev og Magleby og to i Bøstrup og Humle sogne. I Rudkøbing by var der hele 3 vindmøller.⁵

Møllerne i Rudkøbing før den nuværende Bymøllens opførelse.

Rudkøbing fik privilegier som købstad i 1287. Middelalderens mølleri i Rudkøbing er dog så godt som ukendt. Oplysninger om købstadens mølleri dukker først op i 1600-tallet, hvor det ses, at købstaden ligesom resten af øen var velforsynet med møller. Første gang en mølle er fundet nævnt i Rudkøbing er den 15. april 1644, hvor købmand Jacob Sax's bo er registreret i rådstueprotokollen. Det fremgår, at han bl.a. ejede *"Vejrmøllen i Rue"*, hvilket må formodes at være en stubmølle på den plads, hvor Bymøllen nu står.⁶ Vejmøllen i Rue har givetvis allerede da været nabo til en vandmølle, idet en Per Bager i 1650 fremlagde adkomst til en vand- og en vindmølle, der ifølge Ole Mortensøn (1990) må være en stubmølle på møllebakken, hvor nu Bymøllen ligger samt en vandmølle ved en nu tilkastet dam ved foden af møllebakken.⁷

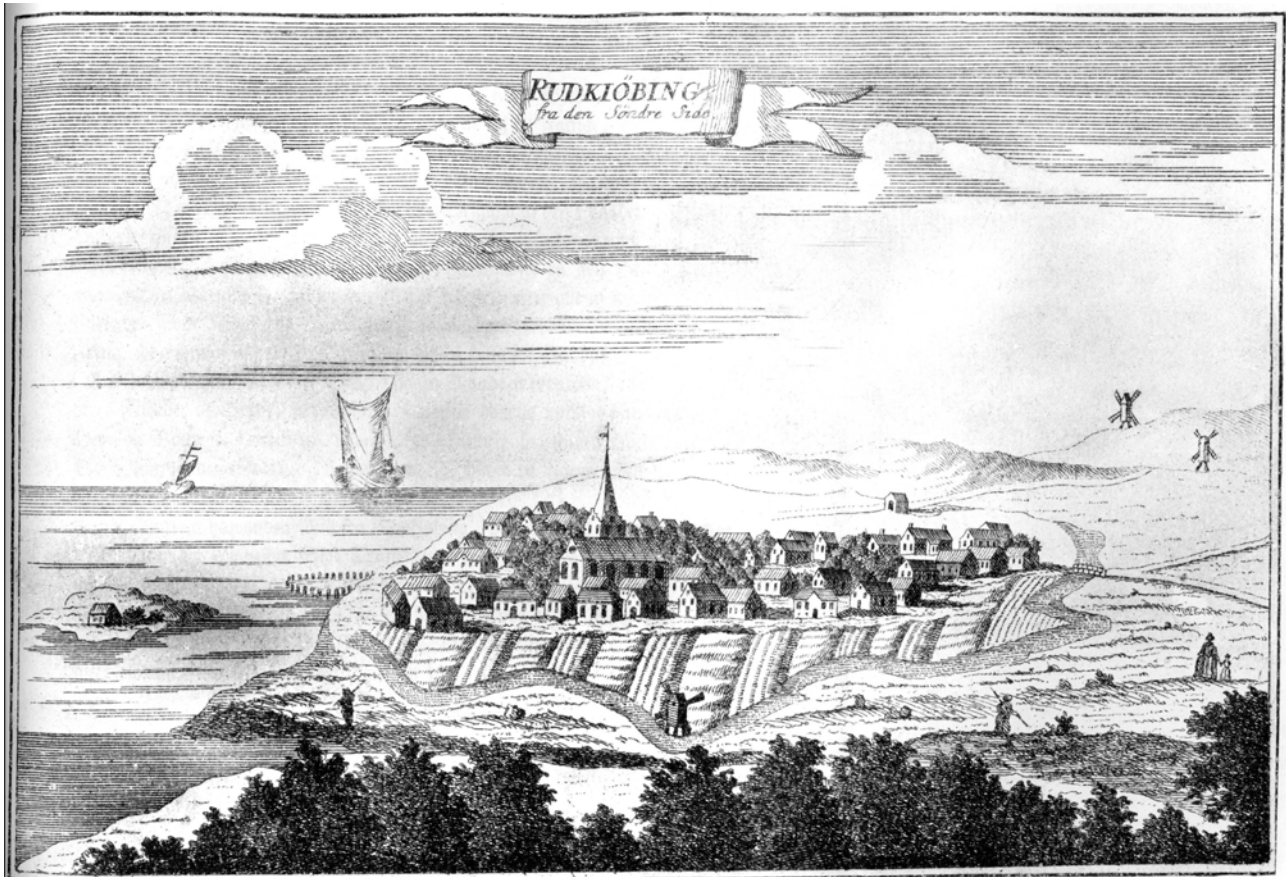
⁴ Begtrup, Gr.: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. Bd. 5, s. 569

⁵ Ole Mortensøn og Hans Larsen: "Møller og møllefolk – på Langeland", Rudkøbing 1990, side 14

⁶ LAF, Rudkøbing rådstueprotokol 1644

⁷ Ole Mortensøn og Hans Larsen: "Møller og møllefolk – på Langeland", Rudkøbing 1990, side 9

I samme rådstueprotokol nævnes i 1651, at der er tre vindmøller i Rudkøbing. Disse tre vindmøller omtales igen i et dokument udfærdiget i forbindelse med matriklen 1688, hvor det hedder, at der i *"Rudkøbing findes 3 gamle vejmøller, de to tilhører borgerskabet arvet efter deres forældre og købt en efter anden. Den tredje tilhører greve Ahlefelds birkedommer og herredsskriver, som også har arvet den med sin hustru deraf byen, svarer under byens matrikul."*⁸

Prospekt over Rudkøbing med de tre stubmøller. Pontoppidans Den Danske Atlas, 1767

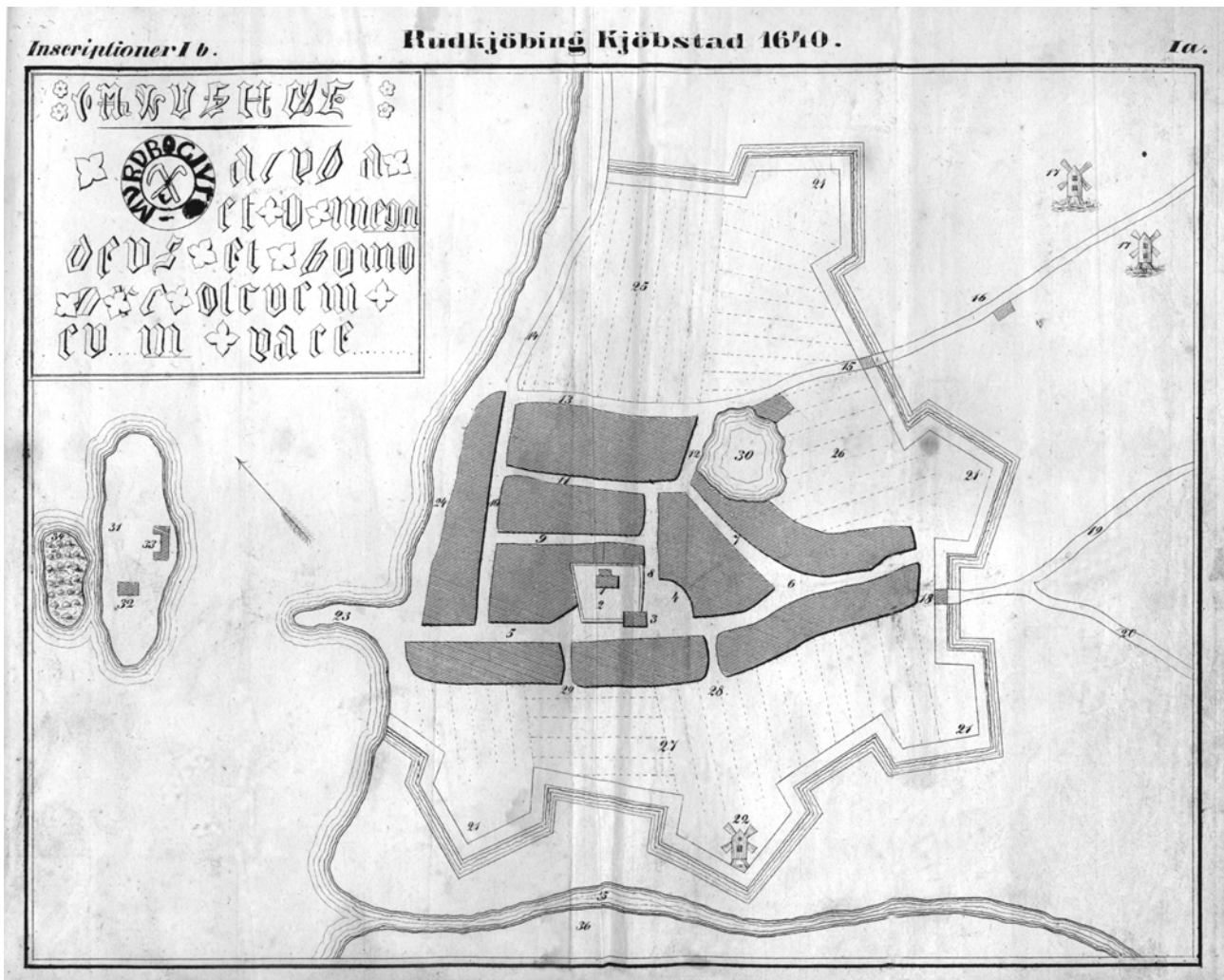
At de tre møller svarede skat til byen (og ikke hartkornsskat til amtet) er ikke overraskende, da de nok lå uden for byens porte, men dog lå på købstadens jord.

Mere overraskende er, at de ved en Rentekammerresolution af 1725 bliver ansatte til mølleskyldshartkorn og matrikulerede under amtstuen (på linje med landmøller). Det betød så til gengæld, at de blev fritaget for at svare konsumtion og folkeskat, ligesom de også indtil en gang i 1840'erne var fritagne for at svare næringsskat til byen.

Matriklen 1688 giver også oplysning om de enkelte møllers søgning. Rudkøbings tre møller malede ikke blot for byens bagere og bønder, men tiltrak møllegæster helt fra Spodsbjerg, Frellesvig og Strandby.

På baggrund af et kort og et prospekt over Rudkøbing i Pontoppidans *"Den Danske Atlas"*, bd. 3, side 618, har P. Rasmussen i sin *"Oplysninger betræffende Rudkjøbing Kjøbstad"* tegnet et kort over Rudkøbing anno 1640, hvor de tre stubmøller er indteg-

⁸ RA Rtk. 2215.241 Div. dokumenter vedr. vand-, vind- og hestemøller 1680-1848

P. Rasmussens rekonstruktion af et kort over Rudkøbing anno 1640

net. Bymøllen er indtegnet på byens forsvarsværker, men både kort og prospekt hos Pontoppidan er noget fortegnet, så det ser ud til at møllen og bastionen ligger helt ude i vejen, hvilket fik P. Rasmussen⁹ til at udkaste den teori, at møllen siden skulle være flyttet nærmere byen. Denne teori er dog afkræftet af arkæologiske iagttagelser, der har godtgjort at byens vold rent faktisk lå, hvor møllen også i dag står. Almindelig sund fornuft vil da også vide, at man ikke placerer en mølle eller for den sags skyld et forsvarsværk *under* en bakke.

Derimod tyder alt på, at de to øvrige møller rent faktisk har været flyttet fra den nordlige landevej, hvor de ses indtegnet på Pontoppidans prospekt, og hvor de også iflg. skriftlige kilder fra 1641 og 1650 (f.eks. Tingbogen 1641, fol. 6 og 1650, fol. 144) har været placeret og til den østlige udfaldsvej mod Spodsbjerg (hvor de blev til "Hinemøllerne"). Både før og efter flytningen har de dog stået som et par på hver sin side af landevejen.

I de tidligste dokumenter, der omtaler Rue Mølle (som Bymøllen konsekvent kaldes i 1600-tallet), er oplysningerne om møllebygningen og dens inventar særdeles spar-

⁹ P. Rasmussen: "Oplysninger betræffende Rudkjöbing Kjöbstad", 1849, s. 32

somme. Således også i skiftet efter rådmand købmand Niss Feddersen, der blev foretaget den 13. februar 1691, hvor der kort og lakonisk nævnes ”en vejrmølle, her for byen beliggende udi Rue, med sin behørig redskab”. Møllen blev vurderet til 60 rdl., mens Kinderballe Mølle med møllehus, som Niss Feddersen også ejede, vurderedes til 150 rdl.¹⁰

Vejr Møller	30
en Vejrmølle, her for byen beliggende udi Rue, med sin behørig redskab	60
Kinderballe Mølle med møllehus	150
Totalt	210

I Niss Feddersens bo optræder to vejrmøller: en i Rue og en mølle med møllehus i Kinderballe.

Få år efter Niss Feddersens død, nemlig den 8. oktober 1703, blæste Rue mølle om i en storm.¹¹ Møllen blev atter genopført som stubmølle.

Gennem tiden har Bymøllen haft mange skiftende ejere. Fælles for langt de fleste af dem er, at de ikke selv har drevet møllen. Møllerne var et investeringsobjekt som så meget andet – primært for byens købmænd.¹²

Stubmøllen i Rue

Rudkøbings forsvarsværker menes opført 1583, og dette år er da tidligst mulige byggeår for en mølle på bastionen i Rue. Møllen er dog tidligst dokumenteret i 1640'erne. Denne mølle blev afbrændt af svenskerne i 1659, men genopbygget efter krigen.¹³ I 1703 blæste møllen om under et uvejr, men blev atter genopført som stubmølle.

Den i 1703-4 opførte stubmølle i Rue med 6 fag møllehus, baghus, gård og have samt 1 skp. sædeland købte Rasmus Møller ved en auktion den 22. maj 1776 af Peder Pedersen Bang for 610 rdl., hvorefter Rasmus Møller samme dag skødede den til Martin Jensen, 37-årig møllerkarl fra København¹⁴ for en sum af 730 rdl.. I skødet omtales møllen som ”Byemøllen”. Møllen er ikke nærmere beskrevet i skøde- og panteprotokollen, - kun det medfølgende løsøre er specificeret (1 stenreb, 1 jernkofod, 8 billejern, 1 toldkop, 1 tønne og 1 talje). Martin Jensen lånte penge til køb af møllen af Jeppe Krogsgaard, forpagter på Fårevejle, og i forbindelse med en auktion over dennes bo tinglæstes ny obligation den 11. december 1782, hvoraf det fremgår, at der i stubmøllen var indrettet sigteværk. Tromlesigten (også kaldet ottekantssigten) blev først in-

¹⁰ LAF, Rudkøbing Skifteprotokol 1691

¹¹ Kilde: Skrøbeløv kirkebog 1703

¹² Chr. Kiilsgaard: Rudkøbing III, 1970, side 133-137

¹³ Jørgen Elsø Jensen: ”Historiske huse og gårde i Rudkøbing”, 1988 s. 164. Iflg. notat i RBA var kun 52 af byens 114 gårde og huse nogenlunde ved magt efter svenskernes 8 måneder lange belejring.

¹⁴ LAF, Skøde og panteprotokol 1776, indførsel 1196 og 1197.

troduceret i Danmark omkring 1820¹⁵, så sandsynligvis har der i møllen stået en slag-sigte (også kaldet beutling).

Et halvt år efter købet (den 19. november 1776) fik Martin Jensen iflg. Rudkøbings rådstueprotokol borgerskab i Rudkøbing, og den 3. september 1777 blev han viet til Christine Bertelsdatter, med hvem han fik 3 sønner og en datter.

Den hollandske mølles introduktion på Langeland

Den holstenske møllebygger Claus Henrik Schnohr, der var født i Glückstadt i 1764¹⁶, kom i 1790 til Langeland¹⁷, hvor han samme år opførte Langelands første hollandske mølle, Østre Hine Mølle (jordhollænder nedbrudt 1961). Bevillingen til opførelse af en mølle med grubeværk er dateret 3. september 1790.

*Østre Hine Mølle. Langelands første hollænder var en jordhollænder tækket med strå.
(Foto i: "Rudkøbing – Dengang. Byen i billeder 1865-1915")*

Claus Schnohr erhvervede senere Vestre Hine Mølle på Rudkøbing bys jorder, hvortil der var givet bevilling til et grubeværk den 30. juli og 13. december 1794¹⁸. Bevillingen

¹⁵ Lise Andersen: "Møllebygger i en overgangstid" i: Erhvervshistoriske Årbog bd.49, 2000, side 80

¹⁶ Folketællingen 1845 og 1850

¹⁷ Af breve i Claus Schnohrs dødsbo fremgår, at han må være ankommet i 1790; men han opnåede først borgerskab i Rudkøbing som tømmer den 7.2.1792. Borgerskabet blev opsagt 15. april 1848 og her nævnes han som "tidligere møller". Kilde: LAF, Borgerskaber i Rudkøbing 15, VII og 257, VII

¹⁸ Der blev ført bevilget et grubeværk i en mølle, som Claus Schnohr ville bygge på Thorsgårds grund ved Lindelse, men kort efter købte han Vestre Hine mølle og søgte om at få bevillingen flyttet hertil, hvilket blev imødekommet. (RA Indenrigsmin. 1. dep. Sager til resolutionsprotokollen 1851, journ. 2652).

indikerer, at der skulle bygges en hollandsk mølle, hvilket bekræftes af skøde- og panteprotokollen. Claus Schnohr fik skøde på denne mølle den 11. august 1795, og i december samme år optog han et lån i sin ”grubbemølle”¹⁹ (gallerihollænder nedbrudt 1883).

Bymøllens ejer, Martin Jensen, har helt sikkert fulgt ombygningen af de to nabomøller med stor interesse, og da hans stubmølle var gammel (opført 1703) og brøstfældig har han sikkert også følt sig truet på sin næring af de nye møller. Han sendte derfor i 1795 en ansøgning om tilladelse til også at ombygge sin mølle og ilægge grubeværk.²⁰ Ansøgningen sendes med anbefaling fra stiftsamtmand Buchwald i Svendborg til Rentekammeret i København. Her påbegyndes sagsbehandlingen den 3. november 1795, men først den 9. september 1796 kunne Kammerkancelliet udfærdige bevillingen, der så blev sendt via amtmand og byfoged til Martin Jensen – som da havde været død i 10 måneder! Martin Jensen døde den 24. november 1795, 56 år gammel, og nåede altså ikke selv at se skrivelsen. Af skiftet efter ham fremgår dog, at han må have følt sig ganske overbevist om at kunne erhverve tilladelsen, for byggeriet af den nye mølle var allerede så småt gået i gang.

I første omgang fik Christine Bertilsdatter lov at sidde i uskiftet bo; men som enke, der sad tilbage med 4 børn i alderen 1½ - 15 år, havde hun ingen mulighed for at blive ved møllen, hvis hun ikke giftede sig igen. Foranstaltninger hertil gjordes i april 1796, hvor der gennemførtes et samfrændeskifte. Den 16. april 1796 foretoges boopgørelse²¹, hvori nævnes en ”vejrmølle, (hvilken er gammel og meget brøstfældig, og i dette år skal opbygges af nye) med tilhørende banke og derved liggende en skæppe sædeland.” Denne post vurderedes til 670 rdl.

Videre nævnes: ”En del nye tømmer og hjul, samt 5 grubbestene [møllesten] til at opbygge møllen af nye med, efter derover gjorte nøje overslag og vurdering”. Disse ting blev ansat til 461 rdl.

Som udgifter i boet nævnes en gæld på 1.000 rdl. til købmand Stage, Rudkøbing, hvoraf de 700 rdl. allerede var brugt til materialer og andre omkostninger byggeriet vedkommende.

Det samlede bo havde en værdi på 1.956 rdl. Heraf udgjorde møbler og almindeligt indbo kun 135 rdl., men til boet hørte også noget jord og en del kreaturer.

Den 13. maj 1796 indgik enken ægteskab med Johan Henrich Schnohr, der iflg. Mortensøn og Larsen, 1990, var en bror til den før omtalte møllebygger Claus Schnohr, født ca. 1760 i Wilster²². Efter ægteskabets indgåelse lånte Johan Schnohr 2.100 rdl. (tinglæst 11. juni 1796) med pant i bl.a. møllen, som ”nu af nye opbygges i god brugelig stand”. Pengene har han sandsynligvis skullet bruge til færdiggørelse af møllen. Til de 4 stedbørn udskriver han en obligation på 350 rdl., som er deres fædrene arv. Denne

¹⁹ Ifølge Ole Mortensøn og Hans Larsen, 1990, omtalte Claus Schnohr altid de hollandske møller, han byggede, som ”grubbemøller”.

²⁰ RA Rtk. 2423.247 Danske Afdeling, Fynske Rentekriverkontor, Journaler 1787-1803.

²¹ LAF, Rudkøbing byfogeds Arkiv, Skifteprotokollen 1747-97

²² Broderskabet fastslåes som en kendsgerning af Mortensøn og Larsen, 1990, men broderskabet har faktisk ikke ladet sig verificere i de gennemgåede arkivalier. I de utallige breve og skrivelser i skiftet efter Claus Schnohr, heriblandt en del nævnes Johan Henrich Schnohr ikke med et ord. Der var i Rudkøbing i 1801 mindst fire voksne mænd med efternavnet Schnohr, men deres eventuelle familieskab har ikke kunnet udredes.

obligation tinglæses den 10. januar 1797, og samme dag får Johan Schnohr borgerskab som møller i Rudkøbing²³.

Vi ved nu, at den hollandske mølle i Rue blev opført 1795-96, men hvem, der byggede den, er ikke fundet dokumenteret. Ole Mortensøn og Hans Larsen skriver: *"Da Johan Schnohr 1796 havde giftet sig med møllerenken, fik han sin broder Claus, der var møllebygger, til at opføre en moderne "Grubbemølle"*"²⁴. Denne version af historien må bero på gisninger og ukendskab til bevillingssagen og samfrændeskiftet efter Martin Jensen, for som det fremgår heraf, var det ikke Johan Schnohr, der igangsatte byggeriet, men hans formand Martin Jensen, og valget af møllebygger må derfor have ligget i hans hænder. I skiftet nævnes, at der foreligger nøje overslag og vurderinger, hvilket givetvis henviser til en kontrakt indgået mellem mølle ejer og møllebygger.

Det betyder naturligvis ikke, at det ikke kan have været Claus Schnohr, der byggede den første hollandske "Bymølle"; men det kan faktisk lige så godt være Johan H. Schnohr selv, der byggede. I hvert fald må også han have kendt møllebyggerfaget for i maj 1803 får han sit borgerskab udvidet til at omfatte "møller, møllebygger og tømrer". Om det er den ene eller den anden Schnohr – eller dem begge i fællig – der har bygget møllen, bliver det svært om ikke umuligt at opklare.

Det er også begrænset, hvor meget vi ved om denne første hollandske mølles indretning, da der ikke er bevaret hverken brandtaksationer eller synsforretninger på den. Møllen er dog givetvis blevet en god forretning for Johan Schnohr, for han får i 1804 råd til at bygge et standsmæssigt beboelseshus med et imponerende mansardtag, der gav mulighed for to oplagslofter, hvilket antyder, at mølleren har malet med oplagring og salg for øje, og altså ikke blot har drevet kundemølleri.

*Møllegården med stuehuset som opførtes i 1804. Det blev dog en del ombygget i 1830'erne.
(Foto i: Elsåe Jensen 1988, side 163.)*

²³ Kilde: Borgerskaber i Rudkøbing 27 VII

²⁴ Ole Mortensøn og Hans Larsen: Møller og møllefolk – på Langeland", Rudkøbing 1982, side 70.

Mølleriet i tiden omkring Napoleonskrigene

Allerede Arent Berntsen²⁵ beskrev i 1656 Langeland som et frugtbart land: ”med Ager Jord/ Eng/ Gæsgang/ Marck/ Skou/ Fiskerj/ Jagt oc alt andet/ er fast lige ved Fyens”. Hvad agerjord angik, fandt Arent Berntsen den endog bedre en Fyns. I århundredet efter gentages denne lovprisning af jordens beskaffenhed i Pontoppidans Den Danske Atlas.²⁶ Grundlaget for et godt agerbrug og dermed også et givtigt mølleri var altså absolut til stede.

Tiderne op mod Napoleonskrigene var også relativt gode for landbrug og kornhandel. Begtrup beskriver i 1806 Langeland som en frugtbar ø, især hvad angik den sydlige del, hvor agerbruget dominerede, mens kvægholdet var dominerende mod nord.

Købstaden Rudkøbing var beliggende omtrent midt på øen; og den relativt tæt befolkede ø²⁷ havde en veludviklet infrastruktur: ”Vejene ere fortreffelige, overalt fyldte med Gruus. Paa den nordre Deel ere de saa gode, som offentlig underholdte Chauseer.” (Begtrup 1806, s. 569).

Rudkøbing havde en handelsflåde på 31 fartøjer, hvilket er ret meget i betragtning af, at købstaden i 1801 blot havde 1.141 indbyggere. Med denne flåde drev 8 handelshuse en ikke ubetydelig handel på København, Norge og Østersøen. Fra Østersøen hentedes kornvarer, der for en dels vedkommende blev forarbejdet i Rudkøbing og videreforhandlet i Norge og til tider i København.

Langeland havde i denne periode ikke særligt udviklede industrier eller håndværk, så de vigtigste udførselsvarer var landbrugsprodukter: korn og fedevarer, gryn, huder og skind. Iflg. Rudkøbing Toldsteds regnskaber udførtes der i årene 1789 til 1795 årligt omkring 30.000 tdr. kornvarer – svingende fra 22.650 tdr. i 1793 til 37.862 tdr. i 1791. Begtrup angiver i 1806 kornvareudførslen fra Langeland til 28.300 tdr. og bemærker, at der næppe gives nogen anden provins af lignende størrelse og folkemængde, der er i stand til at udføre så meget.

Disse gunstige tider fik en brat ende under Napoleonskrigene. Handelen blev umuliggjort, mølleriets teknologiske stade stagnerede²⁸ og med pengereformen (populært kaldet statsbankerotten) i 1813 og afståelsen af Norge i 1814 blev grundlaget for den fortsatte vækst revet bort. Endelig kom der omkring 1820 en række af misvækstår, der ramte landbruget hårdt; og når landbruget rammes, ja, så rammes mølleriet også.

Disse generelle tendenser blev i Rudkøbing forstærket af, at møllerne i byen nu blev påført en konkurrence, som de ikke tidligere havde haft. Gamle stubmøller var i de gode år erstattet med hollandske møller i Nørre Longelse (1805) og i Lindelse (1809). Disse nabomøller udførte udelukkende kundemaling for bønder, og så længe købstadsmøllerne havde arbejde nok med maling til byens brug og til udførsel, havde nabomøllerne ikke udgjort nogen trussel. Men nu befandt byens møller sig i den situation, at de skulle konkurrere med landmøllerne om formaling af bøndernes korn.

²⁵ Arent Berntsen: ”Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed”, 1656 s. 119

²⁶ Erik Pontoppidan: ”Den Danske Atlas”, Tom III, 1767, s. 609

²⁷ 1 person pr. 5 tønder land, mens der på Fyn var 1 person pr. 6 tønder.

²⁸ Lise Andersen: ”Møllebygger i en overgangstid” i: Erhvervshistorisk Årbog 2000, side 58-120.

Også Johan Schnohrs forretning har følt og fulgt disse konjunkturer. I de gode år fik han opbygget møllegården til en præsentabel bolig, men da konjunkturerne vendte, har det knebet med at svare enhver sit.

I maj 1815 har han sikkert måttet tage den tunge beslutning enten at optage nye lån i møllen eller at sælge den. I hvert fald mødte han op i Rudkøbing Byting og bad om, at der måtte udmeldes 2 synsmænd til at vurdere hans ejendomme i Rue.

Som synsmænd udnævntes de to Hine-møllere Claus Schnohr og Johan H. Mikkelsen, der den 9. maj 1815 foretog taksationen over Rudkøbings Bymølle og tilhørende bygninger. Synet blev afhjemlet under tilbud om eds aflæggelse ved bytingsretten den 23. maj 1815. Værdien af den hollandske mølle var sat til 30.000 rdl.

Møllen, som var assureret for 21.349 rdl. seddelværdi og blev vurderet til i handel og vandel at kunne indbringe 30.000 rdl., solgte Schnohr året efter for kun 16.000 rdl., hvilket tyder på, at han har været i en situation, hvor salg var nødvendigt.²⁹ At han har været i ret desperat mangel på rede penge, ses også af at han samme dag som skødet er tinglæst fik købesummen ændret, således at han fik et større kontant beløb udbetalt mod at give afslag i den del, han skulle modtage som obligation. Han var stadig i sin bedste alder (ca. 56 år) og havde fortsat borgerskab som møllebygger og tømrer.

Denne den ældste hollandske Bymølle med møllegård beskrives i skødet således:

”stuehus 11 fag bindingsværk muret med brændte sten, med gebrokkent tag teglhængt hvorudi 2de lofter. Et udhus af 12 fags længde hvoraf 2de fag port dels teglhængt og dels stråtag, møllen er af hollandsk bygning med omgang, hvorudi er 4de kværne, nemlig 1 melkværn 10 kvarter af rhinske sten, en ditto grynkværn 8 kvarter også rhinske sten, samt 2de grubekværne med øvrigt tilbehør i forsvarlig og god brugbar stand.”

Fra en obligation tinglyst den 11. juni 1816 ved vi endvidere, at møllen havde 4 lofter, og således må have været noget lavere end den nuværende.

Bestykningen på 4 kværne (melkværn, brækkværn og to grubbekværne) samt sigte- og rensmaskiner svarer til den nuværende mølles på bygningstidspunktet.

Bymøllens brand

I maj 1816 afhændede Johan Henrich Schnohr Bymøllen til købmand Niels C. Boye (skøde tinglæst 11. juni 1816), for hvem møllen givetvis blot var en investering som så mange andre. I april 1818 brændte møllen³⁰. Da taksationsprotokollerne ikke er bevaret, er der ikke her nogen beskrivelse af skadernes omfang, men hvis avisomtalen i Langelands Folkeblad den 25. april 1818 står til troende, har der ikke været noget tilbage. Det hedder: *”Rudkøbings Indvaanere, blandt hvilke selv de ældste ikke have været Vidne til Ildsvaadens Rædselsscener i egen Bye, bleve Natten mellem den 12te og 13de d. M. satte i den yderste Skræk, da den ved og i selve Byens Middelpunkt liggende hollandske Veirmølle geraadede i Brand og derved i mindre end 3 Timer aldeles lagdes i Aske.*

²⁹ Samme dag som skødet tinglæses foretages nok et syn, hvor værdien fastsættes til 37.500 rdl.

³⁰ Chr. Kiilsgaard, 1970, og Vagn Lundbye, 1974, henlægger branden til 1817, sikkert med reference. til P. Rasmussen, 1849 s. 142. Om Rasmussen har husket forkert (han skrev trods alt ca. 30 år efter at begivenheden var indtruffet), eller om der er tale om en trykfejl hos Rasmussen, skal ikke kunne siges.

Ved en synderlig Forening af de heldigste Natur-Omstændigheder, der lettede Brandanstaltnernes gode Virkning, reddedes Byen, der under enhver anden Omstændighed meer eller mindre var blevet Luernes Rov, fra videre Ødelæggelse. Erkiendtlige prise derfor Indvaanerne det Forsyns Godhed, der efter at have skaanet deres Boliger gien-nem saa lang en Række af Aar, endnu denne Gang blot viste dem Faren saa nærved uden at lade den naa dem.”³¹

DEN NUVÆRENDE BYMØLLE

Bymøllens genopbygning

Møllen blev først genopbygget godt et år efter branden. I en panteforskrivning fra ejeren Niels Christensen Boye til hr. Leonhard Adolph Welter i Bremen dateret 30. november 1819, giver Boye sikkerhed i sin gård på Brogade og ”den uden for Rue Port beliggende **og i denne sommer nye opbyggede hollandske veirmølle samt tilhørende bygninger og jorder**” (min fremhævelse).

Møllen blev genopført med samme bestykningsnummer som den gamle havde haft, så der har ikke været nogen anledning til udvidelse af møllens privilegier i forbindelse med genopbygningen, og der findes da heller ingen bevillingssag i forbindelse med den nye mølles opførelse.

Den nuværende Bymølle var længe under opførelse, for nok var den genopført sommeren 1819, og senest i sommeren 1820 var møllen taget i brug, men den manglede stadig at få ilagt den sidste skallekværn. Samtidig med Bymøllens genopførelse ombyggedes endnu en af Langelands stubmøller til hollandsk mølle, - nemlig Bjerreby Mølle mindre end en mils vej fra Bymøllen.

Da taksationsprotokollerne ikke eksisterer, er den første dokumentation af den nybyggede Bymølle en forpagtningskontrakt, som blev indgået mellem N.C. Boye som ejer og Rasmus Hansen som forpagter den 10. oktober 1820. Forpagtningen trådte i kraft pr. 1. november 1820.

Møllen beskrives som havende 6 etager eller 5 lofter. Den var forsynet med en melkværn, en skråkværn, en pillesten, en sigte, et grynsold og to støvkister. Inden forpagtningsaftalens ikrafttræden skulle den anden pillesten være indlagt. Hvis det ikke kunne nås, skulle forpagteren ilægge den mod erstatning (kontrakten er gengivet i sin fulde ordlyd under afsnittet ”Kilder”, s.##).

Forpagteren forpligtede sig til at antage den ved møllen værende møllerkarl Christen Hansen og drengen Peder Schultz. Disses tilstedeværelse på møllen tyder på, at møllen allerede var i gang efter branden, men at de ansatte indtil forpagtningens tiltrædelse har arbejdet under møllejerens opsyn.

En mere detaljeret beskrivelse af møllen findes i en synsforretning fra den 6. juli 1824, hvor møllen atter stod for at skulle bortforpagtes, denne gang til prokurator P. Rasmussen, der i forvejen ejede Østre Hine Mølle. Hverken ejeren eller forpagteren var i stand til at drive en mølle, så P. Rasmussen har givetvis haft en møllersvend ansat som den dagligt ansvarlige.

³¹ Teksten er citeret i Langelands Avis på 125-årsdagen for branden. Langelands Avis dato 25. april 1943.

I det hele taget må møllegården i Rue her først i 1820'erne have været et trist syn. Dels var den "nye" mølle ikke noget mesterstykke af en mølle, dels var hele ejendommen i Rue meget forsømt – boligen til møllen havde fyrsvamp og manglede 21 ruder i vinduerne; låsene i dørene var forsvundet og manglerne på et sidehus var så store, at vurderingsmændene opgav at beskrive dem! Alt bekræfter således, at mølleriet på genopførelsestidspunktet var en dårlig forretning, og at det derfor var begrænset, hvor meget man ønskede at investere i den nye mølle.

Følgende beskrivelse af møllen er en sammenskrivning af oplysningerne fra forpagtningskontrakten af 1820 og synsforretningen af 1824.

BESKRIVELSEN AF BYMØLLEN 1820-1824:

Bygningen

Møllen var af hollandsk bygning, 6 etager høj.

Mål:

Diameter ved krøjegangen foroven: 7 alen og 22 tommer (4,97 m).

Diameter ved maleloftet: 15 alen og 22 tommer (10,0 m)

Undermøllen: den murede grund 4 alen høj (2,51 m) og 1 alen og 3 tommer (70,7 cm) tyk.

Vindfanget: 38 alen (23,87 cm).

Møllens hele højde inddelt i 5 lofter foruden gulvet.

Undermøllen beskrives som grundmur.

Ottekantens tømmer beskrives som godt sammenføjede, dog er bjælkerne "*ved sammenkæmningen temmelig forskårne, så de derved er betydelig svækkede*".

Beklædningen: nederst fjæl. Resten inkl. hat er beklædt med savskårne egespån, der hverken er malede eller tjærede og derfor efter 5 år er "sprukne" og utætte. Også fjællebeklædningen er utæt efter 5 år, så det regnede igennem.

Gulve: på 1. loft er gulvet af fyrrebrædder. Efter 5 år var de næsten overalt rådne og til dels i stykker. Gulvet på 2. loft var i god stand. Der nævnes ingen materialer, men sandsynligvis har der været tale om fyrrebrædder som i bunden af møllen.

Gulvet på 3. loft var i god stand, men det havde 2 åbne huller, hvor der skulle have været nogle kornbakker, som imidlertid manglede. De samme huller fandtes på 4. loft, hvor der i 1824 også manglede 7 gulvfjæl. Også 5. loft (lodderiet) havde to huller i gulvet.

Svikstillingen: Beklædningen er af forskellige slags "*udskjerte*" (dette udtryk ses flere gange og betyder noget i retning af "udskæringer") og "*i det hele mådelig*".

Dørene må have haft vinduer som i dag, for der står at dørene er "*gode, men nogle af de deri værende glasruder sprukne*". Vinduer nævnes ikke.

Svansen, her kaldet svøben, er af eg og i god stand. Der må være krøjet med krøjevogn, for det nævnes i 1824 at krøjetovet var opslidt. Det var i øvrigt almindeligt, at man krøjede med gangspil. Først i 1850'erne begyndte man at bruge tandhjulsspil på svansen. Om man nogensinde fik det i Rudkøbing fremgår ikke.

Vindfanget (38 alen) ”*sammensat af flere stykker træ*” (hermed menes sikkert bryst-styk-vinger)

Maskineri:

1. loft:

1 sigte - 6½ alen lang, hvorunder er en fast melkiste; den er forsynet med en tromle, der er overtrukket med silkeflor på de 5 alen og rulleddug (?) på 1 alen. Tromlen drives ved snore og gangtøj - dugen eller floret fandtes i god stand såvel som kassen.

1 grynsold, hvori der er tre skindsold og et hårsold, er i god stand og går med snore.

2 støvkister ligeledes i god stand.

2 løse melkister med flere rum, forsynede med hængsler og hager.

1 skalgodstromle som går med snore, er betrukket med plader.

1 fast skalgods bækken

1 sækkevogn – i stykker

2. loft:

1 melkværn med 2 rhinske sten, 9½ kvarters (149 cm). Løberen 13 tommer tyk.

1 grynkværn, med 2 rhinske sten, 8 kvarter (125,6 cm). Løberen 12½ tommer tyk.

1 skallekværn forsynet med kippe og spand. Stenen 11 kvarter (172,7 cm) og 11 t. tyk.

1 skallekværn, som ovenfor, 11 kvarter bred (172,7 cm) og 10½ tomme tyk. Pladerne forslidte.³³

Småredskaber: 1 skæppe, 1 jernstang, 1 kofoed, 2 kilejern, 8 billejern, nogle træstænger, 5 forskellige skuenøgler, 5 små stempler

3. loft:

Stjernehjulet, som når undtages nogle knakker (kamme), var i god stand.

Samtlige drev fandtes halvslidte og slet forfærdigede. Nogle stokke i drevene lader sig trykke sammen

Endvidere fandtes en broehammer.

4. loft:

1 talje, der beskrives som meget klejn og forslidt. Dens tov var på 25 favne og den havde 2 blokke.

5. loft:

2 lodderier. Lodderiets liner og øvrige tovværk halvforslidte.

³³ I et dokument i Rigsarkivet vedr. Rudkøbings tre hollandske møller, hedder det, at man altid havde to skallekværne, hvor den ene kørte med en delvist slidt plade og den anden med en ”frisk” plade, idet man så kunne skalle mere eller mindre hårdt efter behov. (Kilde: RA Indenrigsmin. 1. dept. sager til Resolutionsprotokol, 1852 Journal nr. 2652)

6. loft:

Krondrev, knakhjul (hattehjul) og aksel. Krondrev beskrives som ”uueligt”. Knakhjulet har fejl i sin deling, så det ikke skønnes at kunne bruges uden stor risiko.

Persen i god stand.

Akselen god.

Endvidere fandtes 3de ”*strupper til stenene*” (skal nok forstås som stropper). God stand.

Møllens ejer, købmand Niels Christensen Boye, var søn af en i Rudkøbing byhistorie kendt storkøbmand Christen Nielsen Boye. Han fik borgerskab som købmand i 1808 og overtog sin fars store købmandsgård på Torvet (nuv. nr. 6). Han forestod genopbygningen af Bymøllen efter branden, men forlod få år efter Rudkøbing. Han opsagde sit borgerskab i 1822 og flyttede til St. Magleby på Amager.³⁴ Han beholdt Bymøllen som sin ejendom indtil 1832, hvor han afstod den til Niels Thomsen Boesgård (tinglæst 7. august 1832).

Bymøllen i ”den store kornsalgperiode”

I tiden fra Bymøllens genopførelse og til omkring 1830 gav de økonomiske konjunkturer i Danmark ikke anledning til forbedringer af møllen. Omkring 1830 begyndte kornhandel igen at være en god forretning, og det smittede generelt af på mølleriet i Danmark. I Niels Thomsen Boesgårds ejertid skete der da også en række forbedringer. Hatten og den ene side af ottekanten fik nye spån. Fodremmen blev udskiftet, ligesom fjællebeklædningen fra spåntækningen til grundmuren for neden skiftedes. Den liggende aksel og en vingearm skiftedes (vinteren 1838). Der indsattes 1 rugmelskværn på 9 kvarter (1,41 m) – som ejerne ret beset ikke havde bevilling til at bruge. Også de øvrige bygninger på grunden blev forbedrede.

Inventaret (maskineriet) bedømmes i 1839 som i særdeles hensigtsmæssig stand, mens bygningen bare var ”forsvarlig”.³⁵

Den i 1838 indlagte vingeaksel har nok ikke været af den rette kvalitet, for den 14. juni 1852 kunne man læse i avisen:

*”I går middags indtraf her det uheld, at alle 4 vinger på hr. møller Hansens vejrmølle, Bymøllen kaldet, ved en stærk kastevind nedblæste, idet nemlig akselen knækkede. Tillykke kom ved disse kolossale træstykkers nedstyrtning ingen til skade.”*³⁶

Niels Thomsen Boesgård solgte Bymøllen til Jens Pilegård Bay (skøde tinglæst 2. juli 1844).

Da Chr. 8 døde i 1848 skulle alle bevillingshavere have deres bevillinger konfirmerede af den nye konge, Frederik 7. Bay og ejerne af de to Hine Møller skulle således have konfirmation på deres tilladelse til at bruge hver to skallekværne. Det, der blot skulle

³⁴ Senere fulgte en del større købmænd Boyes eksempel og flyttede fra byen, og ”tog deres formue med”, som P. Rasmussen (Rasmussen 1849, s. 136) udtrykker det. Årsagen var de truende krigsudsigter, begyndende liberalisering af handlen på landet og den pessimisme blandt borgerskabet, der fulgte af oprørstendenserne ude i Europa.

³⁵ Kilde: LAF, Rudkøbing Byfogeds Arkiv, Dok. til justitsprotokollen (syns- og taksatinsforretninger) 1831-1851

³⁶ Langelands politiske Avis og Avertissementstidende, 14. juni 1852

have været en formssag, blev til en længere polemik³⁷. I ministeriet mente man, at Rudkøbings tre møllere kun havde tilladelse til at bruge hver én skallekværn. Hvis de ville bruge to, skulle de dels betale afgift for brugen i de år, der var gået siden kværnenes indlæggelse, dels søge (og betale for) en ny bevilling. Bay reagerede stærkt herimod, idet han (understøttet af byfogeden) mente, at der til et skalleværk altid hørte mindst to skallekværne, og da hans formand Martin Jensen i 1796 havde fået bevilling til et grynværk, måtte det hjemle brugen af to skallekværne – én med en frisk og skarp kippe til at fjerne den grovere skal, og én med mindre og mindre skarpe huller til mere nænsom polering af kernen.

Striden endte med at de tre Rudkøbing-møller fik lov uhindret at bruge deres to skallekværne – alt forblev altså status quo; men brevvekslingen giver os mange informationer om mølleriet i Rudkøbing.

Trods de bedre tider for agerbrug og kornhandel mente Bay, at mølleriet i Rudkøbing var blevet meget forringet, ved at de fleste af den kun 4 $\frac{3}{4}$ kvadratmil store ø's 21 vindmøller var blevet ombyggede til hollandske vindmøller, som hver især havde flere kværne, og var forsynede med grube- og sigteværker, dels at der var oprettet en mængde hestemøller ved avlsgårdene, heraf endog nogle med sigteværker, hvoraf de fleste var opført i strid med loven. Dels var udførslen af ”gruber og andre formalede varer” ophørt efter Norges adskillelse fra Danmark, dels havde opførelsen af Strynø mølle i 1832 skadet møllerne i Rudkøbing, eftersom Strynøboerne tidligere lod deres korn male i Rudkøbing. Endelig var maleværkskonsumtionen afskaffet ved lov den 7. februar 1851, hvorved Rudkøbing-møllerne havde mistet den fortrinsret de tidligere havde haft ved at være undtaget fra denne afgift. For at føje spot til skade var de samme møller nu pålagt at svare dobbelt skat af næring, idet de betalte såvel til byen som til kongen.

Nu skal man naturligvis ikke glemme, at Bay skrev for at forhindre, at han og Hine-møllernes ejere blev sat til en større afgift og derfor havde en interesse i at fremstille deres virksomhed i et ikke alt for gunstigt lys. At al handel på Norge var ophørt, var da også korrekt i en årrække frem til ca. 1840, men denne handel *var* kommet i gang igen da Bay skrev i 1851, - også fra Rudkøbing, hvilket fremgår af P. Rasmussens bog fra 1849, hvor han blandt udførselsvarer nævner gryn til destinationer som Norge og England. Bay ”glemmer” også at fortælle, at folketallet Rudkøbing i årene 1801 – 1850 var mere end fordoblet, og med en tilvækst på ca. 1200 mennesker, der i gennemsnit årligt fortærede 3 tdr. formalede kornvarer, har der altså været ca. 3.600 tdr. mere at formale. Han fortæller heller ikke om de brændevinsbrænderier, der opstod under Napoleonskrigen, hvor man ikke kunne finde anden afsætning af kornet, men som også aftog formalet korn fra Rudkøbings møller. Der var 33 brænderier i købstaden, da der var flest, og 5 på det tidspunkt, hvor Bay skrev til ministeriet. Alt i alt gik mølleriet i Rudkøbing givetvis lige så godt som i de øvrige danske søkøbstæder.

Jens Pilegård Bay solgte i 1863 møllen videre til møller Hans Henrik Hansen (skøde tinglæst 4. august 1863), der i en længere årrække havde været bestyrer af møllen. Hans Henrik Hansen var en af de få ejere af Bymøllen, som selv drev mølleri. Han drev dog også købmandskab og var gift ind i den betydningsfulde købmandslægt, Bay.

³⁷ RA Indenrigsministeriet 1. dep., Sager til Resolutionsprotokollen, 1851-52

Det generelle indtryk af møllen i 1824 – fem år efter genopførelsen – er, at den måske kan være bygget delvist af genbrugsmaterialer (tingene passer ikke helt sammen og er meget hurtigt blevet nedslidt). Noget af gangtøjet (f.eks. stjernehjulet) bedømmes som godt, mens andet (f.eks. drevene) bedømmes som dårligt forarbejdede. Om hattehjulet (her ”knakhjulet”) fortæller at delingen er lavet forkert! Materialerne i selve den bærende konstruktion synes at være gode, men igen er forarbejdningen (kæmning af bjælker) ikke i orden. Efter 5 år var beklædningen allerede utæt.

Den besynderlige konstruktion, hvorved gulvet er ”løftet” over bjælkelaget.

Hvis man sammenholder 1824 synsforretningens oplysninger med observationer af bygningskonstruktionen, som den fremstår i dag, så understøttes indtrykket af genbrug. Kværnloftets gulv er ikke lagt på bjælkelaget, som det normalt er tilfældet. På bjælkerne er lagt nogle stykker tømmer, der understøtter et gulv, der ”svæver” over bjælkelaget. Denne konstruktion kan alene tjene til at korrigere en utilstrækkelig loftshøjde, hvilket understøtter indtrykket af, at man har måttet tilpasse et mølletårn, der var for stort i bunden til den eksisterende undermølle og derfor er kortet op, hvorved det første loft er blevet for lavt. Fordelingen af bjælkelag i Rudkøbing Bymølle er i det hele taget atypisk for en dansk kornmølle. Der er bl.a. et ekstra hejseloft, som må have været aldeles overflødig.

I tidsskriftet ”Molenwereld”, 6. årg. nr. 10 2003, har J.S. Bakker en artikel ”Aangepaste Molen” om gamle hollandske industri- og pumpemøller, der er ombygget til kornmøller. Han påpeger dels at såvel pumpe- som industrimøller i modsætning til kornmøller har alle arbejdsfunktioner samlet i bunden, hvorfor indretningen af bjælkelagene i tårnet ikke har samme betydning som i kornmøller, dels at i sammenligning med kornmøller, pumpemøller og møller med kollergang er de tidligere grynmøller til industriel produktion ofte forsynet med et ualmindelig stort og kraftigt stjernehjul. Bymøllen har netop et usædvanligt kraftigt stjernehjul og en ”uortodoks” inddeling af bjælkelagene og kan måske have en fortid som grynmølle?

Genbruget vil være forståeligt set ud fra den kendsgerning, at genopbygningen skete i den økonomisk værst tænkelige periode for mølleriet, men hvor de genbrugte materialer skulle være kommet fra, melder kilderne intet om.³²

Det imponerende stjernehjul er af en noget anden kvalitet end stokkedrevene. Det er svært at tro, at det skulle være den samme håndværker, der har lavet dem. Et enkelt stokkedrev skiller sig dog ud fra de andre ved at være fremstillet af mere gedigne materialer.

³² En dendrokronologisk undersøgelse ville evt. kunne be- eller afkræfte teorien om, at der er tale om genbrug.

I H.H. Hansens tid var vindmøllen suppleret med en hestemølle med en enkelt rugkværn og et grynsold, så man kunne opfylde kundernes behov for maling i vindstille perioder.

Efter Hans Henrik Hansens død i 1869 solgte enken møllen til den kun 22-årige mestersvend Jens Pilegård Carl Hansen³⁸ (skøde læst 23. juni 1874). Den unge mand fik borgerskab som møller i 1875 og som bager i 1878. Hestemøllen havde tilsyneladende ikke været effektiv nok, for i tilfælde af længere tids vindstille havde man stadig haft problemer med at forsyne byens bagere med mel; så den nye ejer skiftede hestemøllen ud med en dampmaskine på 6 HK, der installeredes i hestemøllehuset. Dampmaskinen, der trak den rugmølskværn, som hestemøllen tidligere havde trukket, havde mølleren købt fra et nedlagt dampsavværk tilhørende Poul Hansen, Rudkøbing³⁹.

I denne periode foregik en omlægning af dansk landbrug, hvor hovedvægten flyttedes fra agerbruget til mejeribruget. Samtidig blev møllernæringen i 1862 givet endeligt frit; så alt i alt var perioden problematisk for mange møller. Det har tilsyneladende ikke været tilfældet i Rudkøbing, hvor byens vækst har betydet, at der i hvert fald 2-3 årtier frem stadig var arbejde nok for de tre møller.

Det ældste fotografi, det lykkedes at finde af Rudkøbing Mølle, er dette billede fra ca. 1880. På dette tidspunkt var der bageri i bygningen yderst til venstre. Bemærk skorstenen (Foto: RBA).

³⁸ Født i Rudkøbing den 30. maj 1847

³⁹ Langelands Avis 13. maj 1875.

Møller N.C. Christoffersen ejertid – møllens modernisering

Jens Pilegård Carl Hansen lejede få år efter overtagelsen møllen ud til Niels Cornelius Christoffersen, der var møllersøn fra Nysted.⁴⁰ Lejekontrakten var gældende fra 1. maj 1879 og uopsigelig af ejeren i 10 år. Lejen omfattede møllen og dampmaskinen. Ejeren forbeholdt sig dog ret til at benytte dampmaskinen til hjælp i sit bageri, der altså ikke var en del af lejemålet.

Udlejeren stillede endvidere 1 møbleret værelse til rådighed som logi for lejeren og 1 til møllersvenden og møllerkarlen i fællesskab. Også en hest og møllevogn med tilbehør fulgte med lejemålet.

Den årlige leje ansattes til 1200 kr. årligt (betalt i to rater). Ejeren forpligtede sig til at levere kost til mølleren, 1 møllersvend og en møllerkarl eller -dreng for 2 kr. dagligt eller 730 kr. årligt med månedlig betaling.

Røgten af hesten påhvilede lejeren, mens ejeren leverede foderet. Til gengæld tilkom gødningen også ejeren.

Lejekontrakten kom ikke engang til at løbe i et år, for lillejuleaftensdag 1879 skrev udlejer og lejer under på en købekontrakt, hvorefter Christoffersen overtog møllegård, mølle, dampmaskine og bageri med fast og løst inventar samt 2 heste, kreaturer m.v. for en købesum fastsat til 38.000 kr., heraf 3.500 for besætning samt forskelligt løsøre. Beløbet udgjorde sælgers gæld på 31.400 plus 6.600 kr., der skulle betales inden 15. januar 1880. Sælgeren betingede sig fri bolig i møllen for sig og sin familie i en måned efter handelen. ”Med i købet” fulgte enkefru Cathrine Marie Hansen f. Bay – den forrige møllers enke, der ved salget til Jens Pilegård Carl Hansen havde betinget sig enten fri bolig i møllen på livstid samt kost og renlighed, eller 300 kr. årligt så længe hun levede. Skødet blev tinglæst 27. januar 1880.

I tiåret før Christoffersens overtagelse af Bymøllen havde kornudførslen fra Lange-land virkelig toppet. I 1870 var udførslen 106.925 tdr. og i 1871 122.476 tdr⁴¹, så selv om frigivelsen af møllernæringen og fremkomsten af store dampmøller i danske havnebyer efterhånden udgjorde en trussel mod de gamle vind- og vandmøller, så var udsigterne for en dygtig møller som Christoffersen ganske gode. I hans ejertid kom der da også for alvor skub i moderniseringen af møllen.

Den mølle, som Christoffersen overtog, blev beskrevet i en taksation til brandforsikring i 1867.

BESKRIVELSE AF BYMØLLEN 1867 - FØR MODERNISERINGEN:

- a. Møllen er opført på en høj banke på en massiv **grundmur**, 10 al høj, 60 al i omkreds, 1 al 5 tommer tyk i ottekant.
takseret for		1000
deri 2 melkister med alt tilbehør	200	
1 støvkiste	15	
grynsold	50	

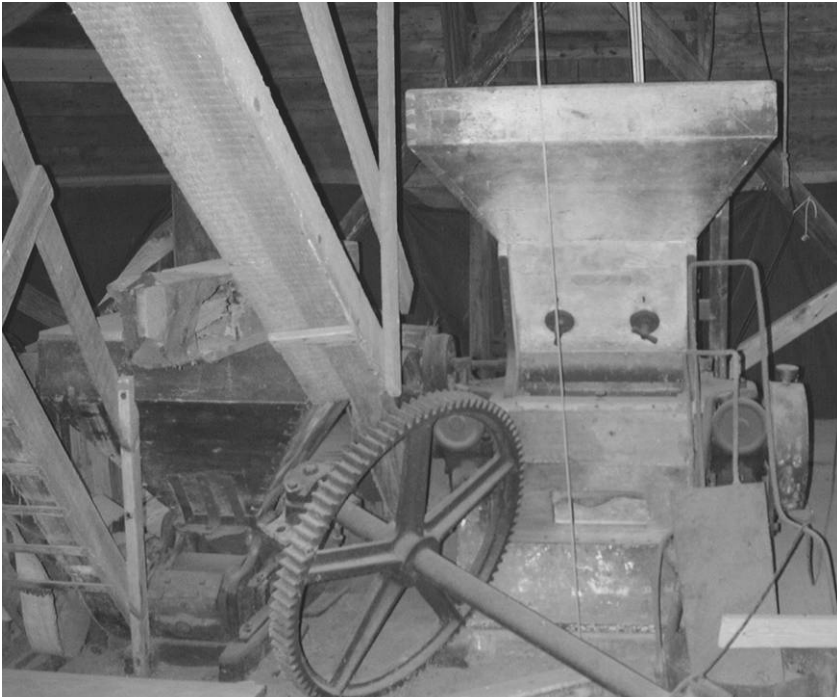
⁴⁰ Lejekontrakt i LAF, SP 2522, A 20

⁴¹ J.P. Trap: ”Statistisk-topografisk Beskrivelse af kongeriget Danmark”, anden udgave, fjerde del, København 1873, side 290-291.

skalgodsbakke	25	
en del melkasser	50	<u>340</u>
1ste loft: 16½ alen i gennemsnit, 6 al 3" højt deri		
En rugkværn med alt tilbehør	329	
En sigtekværn med do	329	
En do – do	269	
En grynkværn do	150	
2 grubbekværne do	378	
En skalgodsmaskine do	25	<u>1480</u>
2det loft: 3 alen højt derpå		
Stjernehjulet med tilbehør	160	
En opstående aksel med jerntøj	110	
Føden, hvorpå hjulet står	14	
4 spilbjælker	16	<u>300</u>
3die loft: 3 alen højt, et lodderi	25	30 [sic!]
4de loft: 3 alen højt 2de do	50	50
5te loft, som udgør hatten		
krondrev	50	
kronhjul	150	
persen	60	
aksel	250	<u>510</u>
vindfanget	330	
sejl	80	<u>410</u>
Selve møllebygningen med svikstilling er tækket først med brædder, derpå spån		5.880
I alt		10.000

I 1874 ændres disse beløb og bliver dobbelt så store. Det skyldes dog udelukkende, at Nationalbanken i 1873 udskiftede de gamle rigsdaler med kroner, hvor en rigsdaler sattes til to kroner. Der ikke andre forandringer i de beløb, som ejendommens enkelte dele er takseret til.

Ved taksation i oktober kvartal 1875 blev beboelsen omtakseret. Et våningshus (der havde i mange år været to boliger i møllegården), der før var af bindingsværk er blevet ombygget i grundmur, hestemøllens inventar er udgået, og den førømtalte dampmølle med dampskorsten tilføjet. Dampmøllen lå 12,5 m fra vindmøllen.

I Bymøllen findes en valsestol og et knuseværk, som sandsynligvis er de maskiner, der blev anskaffet i 1888.

De absolut største forandringer i bestykningen af Rudkøbing Bymølle sker i 1888, hvilket fremgår af en meget omfattende ændring i forsikringspolice foretages den 12. august 1888. Ved en ny taksation nævnes for første gang en valsestol, der må være anskaffet på dette tidspunkt. Valsestolen synes at være identisk med den, der stadig findes i møllen og som er mærket "XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX". Der er også anskaffet en forsigte med snegl og en moderne centrifugalsigte. På kværnloftet er foruden den nye valsestol også op-

stillet en franskkværn til erstatning for de to gamle sigtekværne.

Rugkværnen synes at være den samme som før, men den er nu dels dubleret, dels blevet forsynet med en rugmelssigte med snegl (disse sigter blev i 1920'erne udskiftet med en Ascania-sigte). Den ene skallekværn er blevet udtaget og erstattet af et knuseværk.

BESKRIVELSEN AF BYMØLLEN 1888 - EFTER MODERNISERINGEN

a. Forhus 11 fag, 25 al lang, 11 al bred, 3 ¼ al høj, egebindingsværk. med grundmuret gavlf, fyr overtømmer, tegltag, 2 skorstene, tagrender på den ene side, indrettet til gang, folkestue, køkken, spisekammer, 2 dagligstuer, gang, 2 værelser dels tapetserede dels afrevne vægge. Bræddeloft overalt, gulve af brædder og fliser. På loftet er 2 værelser og et melkammer. Bygningen har gebrokkent tag og 2 lofter, gl. men vel vedligeholdt med fornødne vinduer og døre.

Takseredes 11 fag a 400 kr. 4400

Fundamentet af kamp og murværk ¼ al over grunden ansattes til 3 kr. pr. al, men er undtagen. 8½ al fra vindmøllen.

b. Sidehus, 7 al fra a, 18 fag, 46 al. lang, 11 al bred, 3½ al. høj. 3 fag fra nord grundmur resten har grundmuret bagside. Bindingsværk forside og gavle, fyr overtømmer med tegltag, 9 fag fra nord med loft er indrettet til dampmølle, maskin- og kedelrum, en dampskorsten 20 al. høj, gulve af brædder og fliser, 9 fag til stald og beboelse, 7 fag med bræddeloft, 3 fag med bræddegulv, fornødne vinduer og døre, ældre bygning

Takseredes 12 fag a 300 kr. 3600

6 fag a 235.....	1410
50□ al kælder 3½ al høj med murstensgulv	400
dampskorstenen	400
fundamentene var kamp og murværk fra ¼ til ¾ al over grunden såvel under skorstenen som bygningen. Ansattes til 420 kr. men er undtaget	5810

Et hus i møllebakken over 5 al. fra b. og h., 2 fag, 5 al.lang, 5½ al.bred, 3 al.høj grundmur, tegltag, loft og murstensgulv, ansattes til (*senere tilføjet*: materialhus)

Fundamentene i jorden under muren ansattes til 30 kr. men er undtagen.

I litr. b (<i>dampmøllen</i>) er	
en rugkværn uden tilbehør	150
en dampkedel,.....	500
en dampmaskine 6 hestes kraft med tilbehør uden fundament	1400
rør udgår	2050

c. foden af en hollandsk vindmølle af murværk, 4 al. høj, 60 al i omkreds, 1 al 5" tyk i ottekanten ansattes til.....

møllebygningen med svikstilling [<i>egl. svingstilling!</i>],	
tækket først med brædder dernæst med spån alt af svære materialer	11.000
vindfanget med sejl	800

inventarium i litr. h (*den hollandske mølle*)

gulvet:

en rugsigte med tilbehør snegl og kasse.....	300
1 do do do	200
ny forsigte med snegl og tilbehør.....	450
centrifugalsigte med tilbehør.....	750
gryntromle med do	75
skalgodsbakke	30
5 nedløbsrør	20
	1825

1te loft:

en rugkværn med tilbehør	650
en franskkværn	800
en grynkværn do.....	300
valsestol	700
knuseværk	100
en liggende aksel med remskiver og lejer	100
en skalkværn	350
en skalgodsmaskine og en blæsemaskine	50
	3050

2det loft:

Stjernehjulet med tilbehør	320	
en opstående aksel med jerntøj	250	
foden, hvorpå hjulet står	25	
4 spilbjælker	30	625

3die loft:

et lodderi med kæde		50

4de loft:

2 lodderier		100

5te loft:

Et krondrev	100	
et kronhjul	300	
en aksel	500	
persen	120	6670

i. Sidehus, 6 fag, 14 al. lang, 9 $\frac{3}{4}$ al.bred, 3 $\frac{1}{2}$ al.høj bindingsværk med tegltag, opført en skorsten, en højgavl og en fællesgavl, Bræddelofter overalt, indrettet til 2 stuer med fjællegulve og køkken samt spisekammer med stengulv, fornødne vinduer og døre takseredes 6 fag a 100 kr. 600

Fundamentterne kamp ansattes til 1 $\frac{1}{2}$ kr. pr. alen men er undtagen. Bagerovnen er nedbrudt

i alt 33.230

I 1893 udgår dampmaskinen af forsikringen, og der har tilsyneladende herefter kun været anvendt vindkraft.

Der er ingen tvivl om, at Christoffersen med moderniseringen af møllen har fået et langt bedre maskineri. I de år møllen moderniseres, investerer Christoffersen mellem 7 og 8000 kr. på ombygninger, reparationer og nyindkøb⁴². I begyndelsen går det fint, og møllen forrenter sig, så selv om mølleren ved købet i 1879 havde måttet låne hele købssummen, fik han nedbragt prioritetsgælden betydeligt.

I 1890'erne ændrede konjunkturerne sig. Efterhånden var konkurrencen fra de store fabriksmøller blevet så stor, at den indbyrdes konkurrence vindmøllerne imellem blev mærkbar. Det dokumenteres bl.a. af, at man i september 1896 stiftede en møllerforening på Langeland, hvis formål bl.a. var at skaffe ens betalingsvilkår for formaling af såvel brødkorn som grutkorn.⁴³

Bymøllen leverede mel til en lang række bagerier, og på dette område var Christoffersen måske en smule for langmodig med kreditten. Efterhånden havde bagerne ombygget en betydelig gæld til bymølleren, der måtte erkende at pengene var tabt. For at

⁴² EA, Møller Niels Cornelius Christoffersens konkursbo, 1895-96

⁴³ Langelands Avis, 5. sept. 1896.

kompensere tabet, forsøgte Christoffersen tilsyneladende at spekulere i kornhandel, hvilket dog mislykkedes med yderligere tab som følge. Et enkelt år beløb tabet på denne handel sig til 5.000 kr.. Et lån hos broderen, avlsbruger og tidl. møller Jacob L. Christoffersen i Nysted, på 4.000 kr. optaget i 1894, reddede ikke situationen, så i 1896 erklæredes Christoffersen fallit, og boet blev taget under konkursbehandling den 21. april 1896.⁴⁴

Af konkursboet fremgår, at 8 bagere – de 6 bosiddende i Rudkøbing, 1 i Tryggelev og 1 i Lindelse – tilsammen skyldte mølleren 4.932,71 kr. Det lykkes skifteretten at inddrive gælden på samlet 1.435 kr. fra de to udenbys bagere samt baker Chr. Christensen i Rudkøbing, mens de resterende 5 bagere i Rudkøbing ikke var i stand til at betale. Fordringerne på bagerne J. Hejde og R. Krogh forsøgte man end ikke at inddrive, da disse i mellemtiden var emigreret til Amerika!

Bymøllen og Christoffersens personlige ejendele gik på tvangsauktion, men der indkom ikke et eneste bud⁴⁵. Derefter overlodes det de ufyldstgjorte panthavere at byde på møllen.⁴⁶ Møllen overtoges da af kreditorerne gæstgiver W. Nielsen og købmand J.P. Rasmussens enke, Kristine Rasmussen, ved fogedudlægsskøde tinglæst den 15. december 1896. Der opstilledes en forpagtningskontrakt med Niels Cornelius Christoffersens hustru Cathrine Augusta Frederikke f. Schmidt som forpagter, således at møller Niels Cornelius Christoffersen kunne fortsætte sin virksomhed.⁴⁷

Bymøllen med selvkrøjer og selvsvikker, opsat ca. 1912

Ægteparret Christoffersen må hurtigt været kommet ovenpå igen, for i marts 1903 købte hustruen Cathrine Augusta møllen som særeje ifølge en ægtepagt, som ægtefællerne havde indgået den 28. marts 1896 – en lille måned før konkursen var en realitet.

Møllen undergik også efter denne tid moderniseringer. Såvel Lundbye som Mortensøn og Hansen angiver, at der omkring 1912 er opsat selvkrøjer og selvsvikker. Det er ikke fundet omtalt i taksationsprotokollen, men dokumenteres dels af fotografier fra denne tid, dels af at vurderingen af vindfanget fra 1888 til 1922 er steget fra 800 til 1.500 kr.

Vinteren 1913-1914 blev N.C. Christoffersen syg, og den 5. februar 1914 afgik han ved døden 69 år gammel og efter 36 år som møller i Rudkøbing. Hans lig førtes den 7. februar med middags-

damperen til Svendborg, hvor begravelsen fandt sted.

⁴⁴ EA, Møller Niels Cornelius Christoffersens konkursbo 1895-1896

⁴⁵ Langelands Tidende, 2. juni 1896

⁴⁶ EA, Møller Niels Cornelius Christoffersens konkursbo 1895-1896

⁴⁷ Fremgår af skødet tinglæst den 24. marts 1903 LAF, SP 2524

”Bymølleren” havde i sine yngre år taget aktiv del i det offentlige liv, bl.a. som medlem af borgerforeningens bestyrelse. I de seneste år havde han dog levet tilbagetrukket. I avisens nekrolog omtales han som en rolig, flink og afholdt mand.

Enken førte møllen videre i 4 år. Sidst i februar 1918 rasede en voldsom storm over Langeland og bevirkede, at den ene af Bymøllens vinger blæste ned. Heldigvis skete der ingen skade hverken på mennesker eller på de omkringliggende huse, men måske har ulykken alligevel været medvirkende til, at enkefru Christoffersen valgte at sælge møllen.

Møllen blev solgt til forpagteren af Hine Mølle, Hans Chr. Frandsen. For Bymøllen med tilhørende eng og kolonihaver i Rudkøbing betalte han 34.000 kr. I skødet nævnes udtrykkeligt, at han overtog møllen med det stykke træ, der lå i gården (sandsynligvis til en ny vinge) samt den gamle mølevinge. Overtagelsen fastsattes til 15. juli. Enkefru Christoffersen måtte blive boende i stuehuset.

Møllen skulle ikke blive til nogen lykke for Hans Chr. Frandsen, idet han den 5. maj 1919 kom i klemme, da han forsøgte at flytte en drivrem, mens møllen var i gang. Han døde samme dag af sine kvæstelser. Hans Chr. Frandsen havde betalt møllen med en meget stor obligation (32.000 kr.) og det betød, at enken ikke havde nogen som helst chance for at blive ved møllen, der blev solgt ved tvangsauktion den 9. september 1919 til møller Carl Henriksen fra Fredensborg. Skødet tinglæstes den 24. august 1920.

Bymøllens afvikling

Carl Henriksen var født i Magleby den 12. april 1886, og var oprindeligt uddannet som møllebygger. Han havde som sådan været med til at bygge møller i Stege og ved Køge. Det første Henriksen foretog sig var at anskaffe en 30 HK Gideon motor. Den blev bragt i en lille motorhus ved siden af møllen.

Ascania-sigte anskaffet af Carl Henriksen først i 1920'erne er vel den sidste forbedring, der er foretaget på Bymøllen.

Mellem 1922 og 1924 udskiftede Henriksen de to rugsigter med en Ascania-sigte vurderet til 1.000 kr. (de to gamle rugsigter havde tilsammen haft en værdi af 500 kr.).

I Henriksens tid ebbede mølleriet langsomt ud, og der blev ikke investeret særligt i møllen. Møllebygningens værdi faldt fra 1922 til 1936 fra 16.000 kr. til 12.250 kr.

Under 2. verdenskrig var forretningen bebyrdet af rationering og mangel på brændstof til petroleumsmotoren. Carl Henriksen lånte i en periode under krigen en elektromotor fra en nærliggende korn- og foderstofforretning, for dog at holde forretningen gående.

I 1950 var vinger og vindrosen i så dårlig forfatning, at man valgte at tage dem ned. Henriksen arbejdede videre udelukkende med motorkraft frem til 1957, hvor

han – 70 år gammel – afhændede møllen til en selvejende institution, der havde til formål at restaurere og bevare møllen. Den stod længe uden vinger førend en restaurering påbegyndtes.

Bymøllen ca. 1957. Denne tilstand var udgangspunktet for den første restaurering.

Opsummering

I den skikkelse, som Bymøllen blev genopbygget efter brand i 1819-1820, var den ikke nogen særlig velbygget mølle, men var tvært imod præget af at være opført i en for mølleriet særdeles ugunstig periode.

De værste mangler afhjælpes i 1830'erne, men der er ingen tvivl om, at det er møller Christoffersens modernisering af møllen omkring 1888, der har betydet mest i møllens udviklingshistorie. Det maskineri, der stadig befinder sig i møllen, er da også for hovedpartens vedkommende erhvervet og opstillet i Christoffersens tid. Kun Ascaniasigten er en senere tilføjelse.

Maskineriet i møllen repræsenterer på bedste vis den periode, hvor de gamle vand- og vindmøller blev forbedrede i et forsøg på ved en sidste krampetrækning at stå sig i en konkurrence, som de uundgåeligt ville tabe.

Det var også Christoffersen, der omkring 1912 fik opsat selvkrøjer (vindrose) og selvsvikning. Klapvingerne blev imidlertid taget ned i den sidste funktionsperiode, hvor der udelukkende arbejdedes ved motorkraft. Ved den første restaurering af møllen blev den manuelle svanskrøjning og de sejlførende vinger genskabt.

Man kan diskutere, hvorvidt det var en god idé af genskabe det oprindelige vingefang og krøjeværk, hvis man ønsker at fastholde det maskineri, der er bevaret i møllen.

Dette kan selvfølgelig retfærdiggøres ved at det maskineri, der blev introduceret i møllen ved moderniseringen i 1880'erne, og som er bevaret til i dag, de første mange år blev brugt sammen med manuel krøjning og kludesejl. Kun Ascaniasigten er en senere tilføjelse, og denne sigtetype har været anvendt i adskillige manuelt krøjede og svikkede møller.

Til venstre: Ved den første udvendige restaurering 1957 opsattes nye vinger og vindrose (foto ca. 1960).

I midten: I 1971 blæste vindrosen ned. Ved en ny udvendig restaurering midt i 1970'erne opsattes manuelt krøjeværk og sejlførende vinger (foto 1991).

Til højre: Møllen ved den restaurering, der nu er påbegyndt. Hatten er taget og ned, og står ved siden af møllekroppen (foto: april 2003).

BILLEDER

LITTERATUR

- Andersen, Lise: "Møllerne i Rørvig" i Bo Bræstrup (red.): "Mellem Kattegat og Isefjord – Rørvigs natur og kulturhistorie", Nykøbing Sj. 2001
- Andersen, Lise: "Møllebygger i en overgangstid" i: Erhvervshistorisk Årbog 2000, Meddele-
leser fra Erhvervsarkivet 49, side 58-120.
- Bakker, J.S. "Aangepaste Mølen" i Molenwereld, 6. årg. nr. 10, 2003
- Begtrup, G.: Beskrivelse over Agerdyrkningens tilstand i Danmark. 3. bd., s. 568-602
København, 1806
- Berntsen, Arent "Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed", 1656
- Elsøe Jensen, Jørgen Historiske huse og gårde i Rudkøbing
1988
- Jørgensen, Steffen: Efterretninger om Rudkiøbing Kiøbstæds nuværende Tilstand
m.h.t. min Embedsforvaltning sammesteds".
Odense, 1796
- Kiilsgård, Chr.: Rudkøbing, del III,
Rudkøbing, 1970
- Langeland – atlas over byer, bygninger og miljøer
Kulturarvsstyrelsen, 2002
- Lundbye, Vagn: Rudkøbing Bymølle
Rudkøbing, 1974
- Mortensøn, Ole & Hans Larsen Møller og Møllefolk – på Langeland
Rudkøbing, 1982 (1990)
- Pontoppidan, Erik: Den Danske Atlas, Tomus III,
København, 1767 (faksimile 1968)
- Rasmussen, P.: Oplysninger betræffende Rudkjøbing Kjøbstad,
København, 1849
- Rudkøbing – Dengang. Byen i billeder 1865-1915.
Rudkøbing, 1984
- Trap, J.P.: "Statistisk-topografisk Beskrivelse af kongeriget Danmark", anden
udgave, fjerde del, København 1873.

KILDER

I. RIGSARKIVET

I.1. RENTEKAMMERET	s. 38
I.1.1. RENTEKAMMERET SAGER UDEN FOR KONTORORDNINGEN	s. 38
<i>I.1.1.a. Rtk. 2215.241 Div. dokumenter vedr. vand-, vind- og hestemøller 1680-1848</i>	
<i>I.1.1.b. Rtk. 2215.242 Betænkninger og efterretninger ang. vand-, vind- og hestemøller 1761</i>	
I.1.2. RENTEKAMMERET, DANSKE AFDELING, FYNske RENTESKRIVERKONTOR	s. 41
<i>I.1.2.a. Rtk. 2423.247 Journal 1795, Danske Afdeling, Fynske Renteskriverkontor</i>	
<i>I.1.2.b. Rtk. 2423.247 Journal 1796, Danske Afdeling, Fynske Renteskriverkontor</i>	
<i>I.1.2.c. Rtk. Ekspeditionsprotokol for konfirmationsbevillinger Fr. VI, 1827 no 586</i>	
I.2. INDENRIGSMINISTERIET	s. 42
I.2.1. INDENRIGSMINISTERIETS 1. DEP.	s. 42
<i>I.2.1.a. Indenrigsministeriet 1. departement. Konfirmations Journal 1848 –</i>	
<i>I.2.1.b. Indenrigsministeriet 1. dep. Sager til konfirmationsprotokol 1848-</i>	
<i>I.2.1.c. Indenrigsministeriet 1. dep. Resolutionsprotokol 1851.</i>	
<i>I.2.1.d. Indenrigsministeriet 1. dep. sager til Resolutionsprotokol, 1851-52</i>	

II LANDSARKIVET FOR FYN

II.1. RUDKØBING BYFOGEDS ARKIV	s. 53
<i>II.1.1. a Dok. til justitsprotokollen (syns- og taksationsforretninger) 1797-1830</i>	
<i>II.1.1. b Dok. til justitsprotokollen (syns- og taxatinsforretninger) 1831-1851</i>	
<i>II.1.2.a Rudkøbing byfogeds Arkiv, Skifteprotokol 1673-93</i>	
<i>II.1.2.b Rudkøbing byfogeds Arkiv, Skifteprotokol 1747-97</i>	
<i>II.1.3. Rudkøbing byfogeds Arkiv, Skøde- og panteprotokoller</i>	
II.2. BORGERSKABER I RUDKØBING	s. 66
II.3. RUDKØBING MAGISTRAT	s. 66
II.3.1. RUDKØBING MAGISTRAT, BRANDFORSIKRING	s. 66
<i>II.3.1.1 Rudkøbing magistrat, brandtaksationer 1761-1795</i>	
<i>II.3.1.2 Regnskaber over brandhjælp og brandkontingent 1793-1861 (div. år).</i>	
<i>II.3.1.3.a. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1801-1820</i>	
<i>II.3.1.3.b. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1837-1847</i>	
<i>II.3.1.3.c. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1847-1857</i>	
<i>II.3.1.3.d. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1857-1867</i>	
<i>II.3.1.4. Rudkøbing magistrat, Dok. vedr. Brandforsikring 1817-54</i>	
II.4. KØBSTÆDERNES ALM. BRANDFORSIKRING – RUDKØBING	s. 70
<i>II.4.1. 171/1 Brandforsikrings protokol 1867-76(77)</i>	
<i>II.4.2. 171/2-3 Brandforsikrings protokol 1877-1928</i>	
<i>II.4.3. 171/5 Brandforsikrings protokol 1928-1936</i>	
<i>II.4.4. 172/9 Taksationsprotokol 1867-1879</i>	
<i>II.4.5. 172/2 Taksationsprotokol 1886-1898</i>	
<i>II.4.6. 172/1 Taksationsprotokol 1919-1924</i>	

III ERHVERVSARKIVET

III.1. MØLLER NIELS CORNELIUS CHRISTOFFERSENS KONKURSBO, 1895-96s. 76

IV RUDKØBING BYHISTORISKE ARKIV

IV.1. EMNEKORT "RUDKØBING BYMØLLE"s. 78

IV.2. AVISER.....s. 78

I. RIGSARKIVET

I.1. RENTEKAMMERET

I.1.1. RENTEKAMMERET SAGER UDEN FOR KONTORORDNINGEN

I.1.1.a. Rtk. 2215.241 Div. dokumenter vedr. vand-, vind- og hestemøller 1680-1848

Dok.1:

Nye takster over møllerne i Fyns Stift, 1690.

Sønder Herred:

Magleby sogn:

Søndenbro mølle – under hovedgårdstakst er øde

Nordenbro mølle 1 td.

Tryggelev sogn:

Tryggelev mølle 1 td.

Kinderballe mølle 1 td

Humble sogn:

Hesselbjerg mølle 1 td.

Havbølle mølle 1 td. 4 sk.

en mølle på Skovsgaards grund ved Hennesved 1 td. 4 sk.

Lindelse sogn

Hennesved mølle 6 sk.

Fuglsbølle sogn

På Skovsbos grund en mølle under hovedg. takst

Sønder Longelse sogn og by

en mølle 1 td,

Nørre Longelse sogn

en mølle 1 td.

Nørre herred

Skrøbelev sogn

Henninge mølle 6 sk.

Simmerbølle sogn

Kassebølle mølle øde, om den igen bruges 4 sk.

Tullebølle sogn

Bjerreby mølle 1 td.

Bøstrup Sogn

Lejbølle mølle 1 td.

Bøstrup mølle øde – om den igen bruges 6 sk.

Snøde sogn

Snøde mølle 6 sk.

Ennebølle mølle 6 sk.

Dok 4:**Fortegnelse og forklaring over købstædernes møller i Lolland-Falster, Fyn og Langeland. u.d.**

"I Rudkøbing findes 3 gamle vejrmøller, de to tilhører borgerskabet arvet efter deres forældre og købt en efter anden. Den tredje tilhører greve Ahlefeldts birkedommer og herredsskriver, som også har arvet den med sin hustru deraf byen, svarer under byens matrikul".

Dok. 5:**Kopier af taksationsforretninger over møllerne i Fyn og Langeland 1689**

I Sønderherred nævnes en vejrmølle under Holmegård – ganske øde

I Nørreherred nævnes en skvatmølle i Stoense sogn, der ikke kan takseres samt Tranekær Slotsmølle under grevskabet.

på Suneborg bys grund "har for over 30 år siden været en kornmølle kaldet Rødkilde mølle i den gl. matr. har været anset for 7½ td. hartkorn og i den ny matr. for sin ejendom skal være sat for 5 td. 1 fjk. 1 alb., nu bruges den undertiden som en stampemølle som den nu ej kan bruges til korn maling og er af meget ringe brug, er den af herredsfogeden i inkquisitionen forbigået. Skulde den anses for noget af maleværket, kunne det ej være højere end hartkorn 2 skp."

I.1.1.b. Rtk. 2215.242 Betænkninger og efterretninger ang. vand-, vind- og hestemøller 1761**Tranekær amt**

Herredsfogeden på Langeland har ikke indsendt en udtalelse. Amtmandens indberetning bygger derfor på dokumenter, som allerede lå i amtet, og omfatter derfor kun en liste over eksisterende møller.

Sønder herred**Rudkøbing sogn**

3 vejrmøller 5 tdr.

Lindelse sogn

Hennetved vejrmølle 6 sk.

Humble sogn

1 vandmølle 4 sk.

Hennetved vindmølle 1 td. 4 sk.

Hesselbjerg ditto 1 td.

Havbølle mølle ditto 1 td. 4 sk.

Tryggelev sogn

Tryggelev Vejrmølle 1 td.

Kinderballe ditto 1 td.

Magleby sogn

Søndebro vejrmølle under Holmegaards hovedgårdstakst. 1 td.
Nordenbro mølle 1 td.

Stoense sogn

Stensgaards vejrmølle 1 td.

Snøde sogn

Snøde vejrmølle 1 td. 2 sk.
Ennebølle ditto 6 sk.

Bøstrup sogn

Lejbølle vejrmølle 1 td.
Bøstrup ditto 1 td.
1 vandmølle 1 td.

Tranekær sogn

Tranekær vandmølle under Tranekær slots takst 1 td.

Tullebølle sogn

Bjergby vejrmølle 1 td.

Skrøbelev sogn

Henninge vejrmølle 6 sk.

Longelse sogn

En vandmølle under Møllegårds hovedgårdstakst 4 sk.
Sønder Longelse vejrmølle 1 td.
Nørre Longelse ditto 1 td.

I.1.2. RENTEKAMMERET, DANSKE AFDELING, FYSKE RENTESKRIVERKONTOR

I.1.2.a. Rtk. 2423.247 Journal 1795, Danske Afdeling, Fynske Renteskriverkontor

Jour.nr. 1003, 3.11.1795

Kammer-kancelliet sender til afgørelse en med stiftamtmand Buchwalds erklæring forsynet ansøgning fra Martin Jensen møller i Rudkøbing om at indrette et grubeværk i sin mølle imod årlig afgift 6 rd.

*Leveret i Kammerkancelliet til forestilling om grubeværksbevilling imod 6 rd årlig afgift.
3.11.1795*

henvisning til: Indenrigsministeriets 1. departement konfirm. J1391

I.1.2.b. Rtk. 2423.247 Journal 1796, Danske Afdeling, Fynske Renteskriverkontor

Jour.nr. 913, 9.9.1796

Kongl. bevilling, hvorved er tilladt

a) at ejeren af Rudkøbings Mølle på Langeland må indrette et grubeværk mod 6 rdl. årlig afgift.

b) at ejeren af Geddeskovs mølle under Nyborg Amt må ligeledes indrette et grynværk med 10 rdl. årlig afgift.

Kommunikeret amtmanden og amtsforvalteren, eksp d.d. (9. sept. 1796)

I.1.2.c. Rtk. Ekspeditionsprotokol for konfirmationsbevillinger Fr. VI, 1827 no 586

Konfirmation for Niels Boye på den for Martin Jensen Møller under 9de sept. 1796 udfærdigede bevilling på et grubbeværk i Rudkøbing såkaldte Bymølle på Langeland.

Vi FR VI gøre.....på den Martin Jensen Møller..... under 9de september 1796 allernådigst meddelte bevilling på et grubbeværk i Rudkøbing såkaldte bymølle på Langeland.....forbemeldte bevilling på berørte grubbeværk i førnævnte mølle, som nu ejes af købmand Niels Boye, udi alle osv.

som 565 [*givet i vor kongelige residents stad den 25. jan. 1827, under vort Kongelige Segl, efter Hs. Kgl. Majestæts allernådigste specielle befaling.*]

[Prikkerne angiver den fortrykte tekst på bevillingen. I protokollen er kun anført det, der skal indsættes i den fortrykte formular, der skulle tilsendes ansøgeren]

I.2. INDENRIGSMINISTERIET

I.2.1. INDENRIGSMINISTERIETS 1. DEP.

I.2.1.a. Indenrigsministeriet 1. departement. Konfirmations Journal 1848 –

J1391: 10.maj 1851, J1527: 26.juni, 3337.

Fogtmann indsender N. Th. Boesgaards bevilling til et grubbeværks drift i Rudkøbing Bymølle til konfirmation. 10/5

Resolution 12. maj 1851

x) antal kværne benyttes i møllen

Amtet svar om hvor mange og hvilke kværne, der drives i møllen i henh. til den udfærd. bev. 17. maj 2468

Svar fra Svendborg Amt 18/6, Resolution juni 1851

Svar fra Svendborg Amt 16/7, Resolution 18. juli 1851

(bevillingen kasseret 1853)

I.2.1.b. Indenrigsministeriet 1. dep. Sager til konfirmationsprotokol 1848-

1391

10. maj 1851
Fogtmann for
Boesgaard til
Indenrigsmin.

(1851-A.5-172)

Jeg tager mig herved den frihed at indsende vedlagte konfirmation for Niels Thomassen Boesgaard på den for Martin Jensen Møller under 9. sept. 1796 udfærdigede bevilling på et grubbeværk i Rudkøbing såkaldte Byemølle på

Langeland, med ærbødig begæring om at få denne fornyet i henhold til de derom udstedte bekendtgørelser.

Ærbødigst

T. Fogtmann.

København den 10. maj 1851.

2468

17. maj 1851
Indenrigsmin. til
Svendborg Amt

17. maj 1851

Amtmanden over Svendborg Amt (N. Th. Boesgaard (ved Fogtmann) om konfirmation på møllebevilling)

I anledning af vedlagte hertil indkomne ansøgning, hvori Fogtmann af København anholder om konfirmation for Niels Thomassen Boesgaard på en under 9. sept. 1796 udfærdiget og hoslagt følgende bevilling til i bemeldte mølle at indlægge et grubbeværk, skulle jeg herved tjenstlig anmode Hr. Sporon om behageligen at ville oplyse hvor mange og hvilke kværne, der drives i møllen i henhold til forommeldte bevilling.

2468

18. juni 1851
Svendborg Amt til
Indenrigsmin,

Ifølge Ministeriets Skrivelse af 17. f.m. og ved at tilbagesende erlagte ansøgning hvori Fogtmann af København anholder om konfirmation for ejeren af den såkaldte Byemølle i Rudkøbing N. Th. Boesgaard på hosfølgende bevilling, til i bemeldte mølle at indlægge et grubbeværk, tillader jeg mig ærbødigst at fremsende en skrivelse af 10. dennes fra kancelliråd, by- og herredsfoged Sager angående hvor mange og hvilke kværne der drives i møllen i henhold til den nævnte bevilling. –
Svendborg amtstue, Nyborg den 18. juni 1851.
Sporon

10. juni 1851
bilag:
Byfogeden til
Svendborg Amt

Til Indenrigsministeriet

Bilag til brevet:

Rudkøbing Byfoged Contoir d. 10. juni 1851

Ved at remittere hoslagte ansøgning med bilag, angående fornyet bevilling på et grubbeværk i Rudkøbing Byemølle, undlader jeg ikke tjenstligt ifølge amtets skrivelse af 21. f.m. at meddele, at der på bemeldte mølle findes 2 skalkværne og 1 brækkværn.

Ejeren af møllen er for tiden købmand P. Bay hersteds.

Sager.

Til Svendborg Amt.
(1851-A-5-172)

3337

26. juni 1851
Indenrigsmin. til
Svendborg Amt

26. juni 1851

Stoense sogn

Stensgaards mølle 1 td.

Rudkøbings mølle 1 td. 4 sk.

en ditto samme sted 1 td.

nok én ditto 1 td.

Tranekærs vandmølle, under grevskabet

Af en senere liste (sammenbundet med ovenstående), hvor hovedgårdenes møller er udeladt nævnes til sidst:

Summa vejrmøller 19 td 6 sk. (der er ingen vandmøller)

Dok.2:

Møller under gårdenes takster:

Longelse sogn

en mølle under Møllegård 4 td.

Humble sogn

En mølle under Skovsgaard 4 td.

en vejrmølle under Skovsgaards grund ved Hennesved 1 td. 4 sk.

Bøstrup sogn

en mølle under Egeløkkegårds takst 1 td.

Sønder Broby vejrmølle under Holmegaards takst, er ganske øde

Stoense sogn

En skvatmølle ved Nyegaard, kan ej takseres for noget.

Tranekær Slots vandmølle 1 td.

Summa vandmøller under gårdenes takst 10 td.

Vejrmøller 1 td. 4 sk

Dok 3:

Kopi af amtmændene i Fyn deres taksering over møllerne under hovedgårdenes takster

Langeland, Tranekær Amt

Longelse sogn

en mølle under Møllegårds takst 4 td

Humble sogn

en mølle under Skovsgaards takst 4 td.

en vejrmølle under Skovsgaards grund ved Hennesved 1 td. 4 sk.

Bøstrup sogn

en mølle under Egeløkkegårds takst 1 td.

et øde møllehus under (?) – *ulæseligt. Kan måske være Holmegaard?*

Amtmanden over Svendborg Amt (N. Th. Boesgaard (ved Fogtmann) om konfirmation på kværn i Rudkøbing Mølle)

I anledning af den med hr. Fr. Sporons skrivelse af 18. d.m. tilbagesendte ansøgning, hvori Fogtmann af København har anholdt om konfirmation for ejeren af den såkaldte Byemølle i Rudkøbing, Niels Thomassen Boesgaard, på en under 9. sept. 1796 udfærdiget bevilling til i bemeldte mølle at indlægge et grubbeværk, skulle jeg, efter med forbemeldte deres skrivelse at have modtaget oplysning om, at der i bemeldte mølle findes 2 skalkværne og 1 brækkværn, herved tjenstligt anmode Dem om behageligen at ville endvidere tilvejebringe oplysning om, med hvilken hjemmel den ene skalkværn benyttes i møllen.

10. juli 1851
Byfoged Sager til
Svendborg Amt

Rudkøbing Byfoged Contoir d. 10. juli 1851

I anledning af amtets skrivelse af 2. d.m. tillader jeg mig tjenstligt at meddele, efter indhentet oplysning, at der så vidt erindres tilbage, skal have været på Rudkøbing Bymølle, der nu ejes af købmand P. Bay, et fuldstændigt grubbeværk, bestående af 2 skalkværne, nemlig en forløber og en efterløber, samt en brækkværn, og anses det nødvendigt, at tvende skalkværne haves til ét værk, når ikke alt for meget af kærnen skal på tabt. Dette forhold har således på denne mølle, ligesom på byens andre møller, formentlig bestået siden deres forandring fra stubmøller til hollandske møller, hvilket skete i årene 1790-93. Afgiften på hver mølles grynværk er i øvrigt ikkun anført til 6 rdl.

Sager

Til Svendborg Amt.
1851 A5 228

16. juli 1851
Svendborg Amt
sender Sagers brev
til Indenrigsmin.
(følgebrev)

Ifølge Ministeriets Skrivelse af 10. dennes, hvori forlanges oplysning om med hvilken hjemmel den ene skalkværn i den såkaldte Bymølle i Rudkøbing, benyttes, tillader jeg mig ærbødigst at fremsende vedlagte skrivelse af 10de dennes fra kancelliråd, by- og herredsfoged Sager.

Svendborg Amtstue, Nyborg den 16. juli 1851
Fr. Sporon

Til Indenrigsministeriet.

3874

23. juli 1851
Indenrigsmin. til
Svendborg Amt

23. juli 1851

Amtmanden over Svendborg Amt (N. Th. Boesgaard konfirmation på en kværn i Rudkøbing bymølle).

At der i anledning af en derom hertil indkommen ansøgning, hvorover H. Kh. senest har ytret Dem i skrivelse af 16. d.m. under d.d. herigennem ad mandatum er udfærdiget en konfirmations bevilling for ejeren af den såkaldte Rudkøbing Bymølle, Niels Thomassen Boesgaard på at drive 1 skalkværn og 1 brækkværn i bemeldte mølle, samt at denne ekspedition henligger til løsning for Ministeriets Kasse med erlæggelse af det anordnede gebyr, det tilmeldes Dem her-

ved tj. bf. og afb. for supplikanten, med tilføjende, at såfremt løsningen ikke har fundet sted inden 6 uger, efter denne notifikations forkyndelse for ham, vil der blive truffet foranstaltninger til gebyrets inddrivelse ved udpantning i henhold til plakat af 23. Nov. 1827 § 2.

I forbindelse med forestående ville hr. Sporon derhos behageligen tilkendegive den pågældende at da forommeldte bevilling ikkun hjemler brugen af én skal- og én brækkværn i møllen, vil den ene af de to i møllen fortiden værende skalkværne være at udtage, såfremt det ej på nærmere ansøgning tillades ham fremdeles at beholde den, i hvilket sidstnævnte fald dog den sædvanlige årlige afgift for den tid, han har benyttet den, bliver at erlægges.

Genpart af bevilling af 1796 tages og vedheftes konfirmationen).

23. juli 1851
Kgl. bevilling som
bilag

Fr. 7

V. at eftersom hos os allerund. er bleven ansøgt og begæret vor alleru. konfirmation på den Martin Jensen Møller af højsal. Kong Chr. 7. højlov. ihukommelse under 9. sept. 1796 allern. meddelte og senere for købmand Niels Boye af højsal. Kong Fr. 6 s. ihuk. nåde 25. jan. 1827 samt for møllens nuværende ejer Niels Thomassen Boesgaard af vor elskelige kære sal. fader, H maj. Kong Chr. 8 h i. under 4 marts 1843 allern. konfirmerede herved i genpart hæftede bevilling på et grubbeværk i Rudkøbing såkaldte bymølle på Langeland så ville vi herved samme bem. bevilling, for så vidt angår 1 skalkværn og 1 brækkværn og for så vidt deri ikke ved senere foranstaltninger er sket eller herefter sker nogen forandring udi alle dens ord, punkter og klausuler for bem. Boesgaard konfirmeret og stadfæstet. Forbydende.....

Bevillingsskrivelse af
23. juli 1851
(konfirmation)
kasseret 8. januar
1853

**Vi Frederik den Syvende af Guds Nåde Konge til Danmark de
Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn,
Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg.**

Gør Vitterligt: At eftersom hos os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begæret vor allernådigste konfirmation på den Martin Jensen Møller af højsalig Kong Christian d. 7de højlovlig ihukommelse, under 9. sept. 1796 allernådigst meddelte og senere for købmand Niels Boye af højsalig Kong Frederik d. 6., højlovlig ihukommelse, under 25. januar 1827 samt for møllens nuværende ejer Niels Thomassen Boesgaard af vor elskelige kære fader hans Majestæt Kong Christian den 8., højlovlig ihukommelse, under 4. marts 1843 allernådigst konfirmerende, herved i genpart heftede, bevilling på et grubbeværk i Rudkøbing såkaldte bymølle på vort land Langeland, så ville vi herved have bemeldte bevilling, for så vidt angår 1 skalkværn og 1 brækkværn, og for så vidt deri ikke ved senere almindelige foranstaltninger er sket eller herefter sker nogen forandring udi alle dens ord, punkter og klausuler for bemeldte Boesgaard konfirmeret og stadfæstet. Forbydende alle og enhver imod det, som her skrevet står, hinder at gøre. Givet i vor Residentstad København d. 23. juli 1851.

Under vort kongelige Segl.

Efter hans Kongelige Majestæts allernådigste befaling
C Willum
Resol. 8. januar 1852
kasseres

/ Møller

Konfirmation for ejeren af Rudkøbing Bymølle N. Th. Boesgaard til i bemeldte mølle at drive 1 skalkværn og 1 brækkværn. *[Thomassen Boesgaard havde afhændet møllen 9 år før, men det var tilsyneladende ikke blevet registreret hos den centrale myndighed].*

Teksten til bevillingen findes også i

Indenrigsministeriets 1. departements registrant for 1851-52. (1851 no. 611)

I.2.1.c. Indenrigsministeriet 1. dep. Resolutionsprotokol 1851.

2652

26. sept. 1851
Journal

26. sept. 1851
Gl. J. 1391

Svendborg Amt be? ansøgning fra købmand og møllejer P. Bay om fremdeles at måtte bruge det i Bymøllen værende grubbeværk 24/9
Res. 15. januar 1852 - ekspederes efter ???
Kassereren afgiver den for N. Th. Boesgaard under 23.7.51 udford. konfirmat. bevilling, Resolution 28. januar 1852.

I.2.1.d. Indenrigsministeriet 1. dep. sager til Resolutionsprotokol, 1851-52

2652

24. sept. 1851
Bay til Kongen via
Byfogeden og Svend-
borg Amt.

Købmand og møllejer Pilegaard Bay ansøger allerunderdanigst om fremdeles som hidtil at måtte beholde og bruge de i hans ejende hollandske vejrmølle, Bymøllen kaldet ved Rudkøbing, *[værende 2de grubbekværne]* og at brække de afskallede, utørrede kornvarer, på én af hans ældre kværne, uden dertil at erhverve ny bevilling, eller deraf at svare mere end hidtil 6 rdl. sølv årlig til kongens kasse.

Til Kongen!

Ved Indenrigsministeriets resolution af 23de juli d.å. og amtets ved kommunikation heraf udstedt ordre af 30te næstefter, er jeg pålagt at indløse konfirmation på 1 skalkværn og 1 brækkværn i min ejende hollandske vejrmølle, Bymøllen kaldet, ved Rudkøbing, imod betaling af gebyr af 29 rdl. ligesom jeg er forbudt at have mere end 1 skalkværn indtil jeg har ansøgt og erholdt bevilling til at have 2de sådanne.

I anledning heraf vover jeg allerunderdanigst at fremkomme med følgende:

Min såvel som de 2de andre vejrmøller her ved Rudkøbing, har ifølge gamle dokumenter i byens arkiv, eksisteret i det mindste i over 200 år, og i den tid været brugt til alle slags maling af

mel, skrå, malt og gryn. Endvidere var her i ældre tider 1 vandmølle og 1 hestemølle. Vandmøllen var allerede nedbrudt førend år 1650, hestemøllen skal have været i gang indtil for 60 til 70 år siden, da den ligeledes blev nedbrudt. Alle 3 vejmøller og hestemøllen ejedes i 1725 af tolder Rasmus Pedersens enke og i 1736 af en Niels Larsen (se prokurator Rasmussens skrift om Rudkøbing, udgivet 1849, pag. 140 & 42). – Senere have disse møller haft forskellige ejere og er blevne forandrede fra stubmøller til hollandske møller i år 1790 til 1795.-

Til at opføre og bruge mølleværker i købstæderne til formaling udfordredes i ældre tider intet privilegium (vide kancellicirkulære af 13. januar 1829 til Svendborg Amt) og ejer eller bruger af en sådan mølle kunne også have så mange kværne han ønskede (Kongelig resolution af 8. oktober 1823 bekendtgjordes ved kancelliplakat af 28de s.m.) kun var det bleven befalet at der til grynformaling skulle søges bevilling, men da den stedse fra ældre tider på disse 3 og mange andre møller, også havde været malet gryn af tørrede kornsorter, så må det fornuftigvis antages, at det kun er sådanne værker, som bruges til at skalle og brække gryn af utørret byg, som her tilsigtes.-

Hvor længe det har været skik at skalle kornvarer vides ikke, hvorimod den ældste offentliggjorte bestemmelse om, at der til grubeværker skulle have bevilling og svares særskilt afgift til kongens kasse, findes i tvende rentekammerskrivelser af 3 novbr. 1792 og 9de marts 1793, som dog først er blevet gjort til lov ved den ovennævnte kongelige resolution af 8. oktr. 1823 samt forordningen af 3die juni 1825 § 6 for landet og kongelig resolution af 19. marts 1828, bekendtgjort ved cirkulære for Svendborg amt af 16. april s. å.

Næst at bemærke, at der til et fuldstændigt grubeværk udfordres 2de skalkværne, den ene for kun at borttage den grovere skal, men den anden med finere huller i skalgodspladerne og mindre skarp, for at aftage den tilbageblevne finere del af skallen og at polere kærnen, tillader jeg mig allerunderdanigst at tilføje, at den forrige ejer, Martin Jensen, af min mølle under 9de sept. 1796 meddelte bevilling, nævner et grubeværk, uden indskrænkning i kværnantallet mod årlig afgift af 6 rdl., hvoraf synes at følge, at her må være ment et fuldstændigt grube- og grynværk, hvortil som anført, hører 2de skalstene og 1 brækkværn, i nogle møller have endog 3de skalstene, hvoraf den ene kaldes pillesten og bruges til perlegrynsmling, men det er først med forordningen af 3. juni 1825 § 6 og resolutionen af 19. marts 1828 befalet, at der for hver enkelt skalsten eller kværn skal have bevilling og svares afgift, hvilken bestemmelse kun egentlig er givet for møller på landet, og de grubeværker hvortil slet ingen bevilling havde eller som fra den tid ønskedes anlagt, men ikke at vedkomme ældre værker efter bevillinger, hvorudi ingen udtrykkelig indskrænkning er gjort i kværnantallet og allermindst købstæderne. Hvad det afskallede utørrede korns brækning til gryn angår da har ingen særegen kværn været anlagt, thi sådan brækning er stedse sket på samme kværn, som havde til malt og skrå, samt maling af gryn af ovntørret byg eller boghvede.

Sluttelig tillader jeg mig allerunderdanigst at bemærke, at møllenæringen i Rudkøbing er bleven særdeles forringet derved dels, at de fleste af det overordentlig store antal, i alt 21 vejmøller på den lille ø Langeland kun $4\frac{3}{4}$ mil, er blevne ombyggede til store hollandske møller, hver især med flere kværne og at de alle er blevne forsynede med grube og sigteværker, dels at her efterhånden er bleven oprettede næsten lige så mange hestemøller på større og mindre gårde, hvoraf de fleste er imod loven, og dels at udførelsen af gruber og andre formalede varer er ophørt efter Norges adskillelse fra Danmark.

Da jeg således må antage, at bevillingen af 9de sept. 1796 hjemler mig ret til at have 2de skalkværne og at brække det afskallede utørrede korn imod en årlig afgift af 6 rbd. og ingen forandring deri synes at kunne være gjort, ved den senere lovgivning, som desuden synes alene at have hensyn til møllerne i landdistrikterne, og da min mølle er oprettet længe før den tid, at der til sådanne anlæg udfordredes privilegium eller indskrænkning i kværnantallet blev

gjort, samt endelig da møllenæringen for byens møller er bleven overordentlig indskrænket, så vover jeg herved allerunderdanigst at ansøge om:
at det må tillades mig fremdeles at beholde, nytte og bruge 2de skalkværne, samt at brække de afskallede utørrede kornvarer på én af mine ældre kværne, uden dertil at erholde ny bevilling eller deraf at svare mere end hidtil 6 rdl. årligt til kongens kasse.-
allerunderdanigst P. Bay.

Allerunderdanigst Erklæring

I henhold til vedlagte erklæring af 19. dennes fra kancelliråd, by- og herredsfoged Sager i Rudkøbing tillader jeg mig allerunderdanigst at henstille denne ansøgning til allernådigst afgørelse.

Svendborg Amtstue, Nyborg den 24. sept. 1851

11. oktober 1851
Indenrigsmin. til
Svendborg Amt

11. oktober 1851

Amtmanden over Svendborg Amt
(P. Bay 2 skalkværne i Rudkøbing Bymølle)

I anledning af det med hr. kongelig majestæts påtegnede erklæring af 24 f.m. hertil indkomne andragende, hvori ejeren af den såkaldte Bymølle i Rudkøbing, købmand P. Bay, har anholdt om tilladelse til uden særlig bevillings udfærdigelse og uden afgifts forhøjelse i bemeldte mølle fremdeles, som hidtil at benytte 2de skalkværne, uagtet der kun have hjemmel til den ene af disse, skulle man herved tjenstligen anmode hs. ems. om behageligen at ville tilkendegive såvel nærværende supplikant som ejerne af byens 2 andre møller, der efter hvad der af stedets byfoged er oplyst, befinde sig i samme tilfælde, at ministeriet vel efter omstændighederne vil eftergive den hidtil påløbne skalkværnsafgift for de i deres møllers uden tilladelse indlagte anden skalkværn, men at den fortsatte brug af denne skalkværn kun vil kunne tillades dem, imod at de hver for sit vedkommende, dertil erhvervet bevilling og deraf svarer 10 rd. årlig afgift til statskassen.-

Rudkøbing på Langeland den 12. september 1851

18. nov. 1851
3 mølleejere i Rudk.
til byfoged Sager

Deres velbårenhed har under 17de f.m. kommunikeret undertegnede amtets skrivelse af 15de f.m. indeholdende skrivelse fra indenrigsministeriet af 11te næstforhen, som går ud på, at vi ikke skulle kunne anses berettigede til at have mere end 1 skalkværn i hver af vore mel- og grynsmøller ved Rudkøbing m.v.

I anledning heraf tillader vi os at fremkomme med følgende modbemærkninger:

Alle 3 møller har eksisteret og været anvendt til alle slags maling i flere 100 år og længere førend det blev bestemt at der til sådanne værkers oprettelse skulle have privilegium, hvilke gamle møller ikke er indskrænkede til et bestemt antal kværne; Pl. 28. okt. 1823 ifr. kancelli cirkulære af 13. januar 1829. Derimod har de i over 150 år været ansatte til mølleskyldshartkorn og matrikulerede under amtstuen, endskønt de altid har ligget på Rudkøbings grund, hvilket foranledigede, at ejerne eller brugerne altid har været fritaget for at svare konsumtion og folkeskat, som kan ses af en rentekammer resolution af 1725, ligesom de også indtil for få år siden har været fritagne for at svare næringskat til byen, således som tilfældet er med dem, som eje og bruge fiskerier, der er ansatte i hartkorn, C. Sk. 24. april 1819.

I tidsrummet fra 1789 til 1796 blev alle 3 møller ombyggede fra stubmøller til hollandske møller, nemlig min P. Rasmussens Hine Mølle No 1 i 1789-1790, min Rs. Schnohrs Hine Mølle No 2 1794-1795 og min P. Bays såkaldte Bymølle i 1796. Ved sådan ombygning og udvidelse af værkerne erhvervedes bevillinger til grubbe- perle og grynværker, uden nogen indskrænkning i Hine Mølle N 1 af 3. sept. 1790, i Hine Mølle N 2 af 30. juli og 13. dec. 1794 (*tilføjet med småt*: ?? 23. april 1842, 27. nov., 1849) og i Bymøllen af 9. sept. 1796 imod en årlig afgift af i alt 6 rbd. for hver mølle især. At der skulle have bevilling til grubbeværker er først bleven offentliggjort ved Rentekammerskrivelserne af 3. nov. 1792 og 9 marts 1793 og ved lov bestemt for købstadsmøller, ved pl. 28. okt. 1823, men uden at være fastsat, at der skulle løses bevilling for og svares afgift af hver skalkværn især. Sådant blev først befalet ved Fr. 3. juni 1825 § 6 og kgl. resolution af 19. marts 1828; men begge disse lovbestemmelser, især den første, gælder alene landdistrikterne, og kun de, som efter den tid agtede at anlægge grubbe- og grynværker uden i mindste måde at tyde hen på at skulle have tilbagevirkende kraft.

Til et fuldstændigt grubbe- og grynværk hører ustridigen 2de skalstene og en brækkværn (i mange møller have endog 3de skalkværne) thi grubber kunne ikke gøres færdige på en og samme skalkværn, med mindre de først grovskalles medens stenen og den såkaldte kippe omkring samme er skarpe, men den finere skal må senere borttages, når kværnen er bleven sløvet, og som oftest bliver en omveksling af kippe tillige nødvendig, hvorved spildes såre megen tid, kraft og ulejlighed. Gubberne er hidtil stedse i vore møller bleve brækkede til små gryn på den samme kværn, som bruges til maling af gryn af uskallet og tørret byg, samt malt og skråkorn. I alle 3 møller blev straks ved deres ombygning til hollandske møller, fra 1789 til 1796, indrettet 2de skalkværne i hver især, hvilke kværne siden den tid stedse har været brugte åbenlyst og med øvrighedens og Toldvæsenets vidende upåtalte, altså i min Rasmussens mølle i over 61 år, i min Bays i over 55 år og i min Schnors indtil 1828 og senere. Endelig have samtlige møller i den lange tid ofte været beskrevne og takserede til assurance og til offentlige lån af retsbetjenten og edsvorne mænd, og Bymøllen såvel som Hine Mølle N1 flere gange været solgte fra mand til mand, både underhånden og ved offentlige auktioner. Som følge heraf synes regeringen at må anses for at have haft fuld kundskab om kværnantallet i vore møller og stiltiende at have antaget, at vore bevillinger hjemle os ret til at have og bruge 2 skalkværne i hver mølle, mod årlig afgift af 6 rbd. sølv for hver mølle, hvad min Rs. Schnoors mølle angår, da er sådant endog udtrykkelig anerkendt på det fuldkomneste, som kan ses af følgende: forrige ejer Claus Henrik Schnoor var under 30. juli 1794 meddelt bevilling til oprettelse af et grubbe- perle- og grynværk på Thors-gårdens grund ved Lindelse, men kort derefter købte han Hine Mølle N 2 ved Rudkøbing, og anholdt nu om tilladelse til at anvende sin bevilling på denne mølle, hvilken tilladelse også blev meddelt under 13. dec. 1794. Det kgl. Rentekammer, som selv havde overset denne tilladelse, gav i året 1828 ordre til, at benævnte C.H. Schnohr skulde indløse bevilling til at bruge sine 2de skalkværne i Hine Mølle, med 48 rbd. 3 m. sølv og at betale årligt af hver kværn 10 rbd. Rentekammerets skrivelser til amtet i den anledning er daterede 9. august 1828, 27. januar, 11. april og 6. juni 1829. Men efter at det var bleven oplyst, at bevillingen af 30. juli 1794 med Rentekammerets egen tilladelse var bleven overført til Hine Mølle N2 ved Rudkøbing, og at der ved denne mølles ombygning i 1794-1795 straks var bleven anbragt og siden brugt 2de skalkværne m.v. i samme, blev af kammeret resolveret, at af C.H. Schnohr kun skulle indløses 1 konfirmationsbevilling og derfor erlægges 14 rbd. 48 sk, samt af begge skalkværne kun betales den gamle afgift med i alt 6 rbd. sølv årlig.

Hvad der således er bleven anerkendt og bestemt af forrige regering for Schnohrs mølle, bør formentlig ej alene ikke kunne forandres til hans skade, men det synes klart, at sådant ifølge

lovgivningen og sagens natur også at bør være gældende for de 2de andre møller herved byen. Møllerne ved Rudkøbing har for øvrigt tabt såre meget i næring og værdier derved, dels at alle og enhver af det ualmindelig store antal af landsbymøller herpå øen efterhånden er blevne udvidede med flere kværne, grubbe og sigteværker og størstedelen endog opført med hollandsk bygning og større vindfang, dels at der ligeledes efterhånden er bleven indrettet et stort antal hestemøller ved avlsgårde, enkelte endog med sigteværk, hvoraf de fleste er imod loven, uden at deraf svares nogen afgift, dels at der for omtrent 20 år siden er bleven opført en mølle på Strynø, hvis beboere tilforn lod male i vore møller, og dels at udførsel af grubber og formalede varer herfra til Norge er opført efter dette riges adskillelse fra Danmark. Endelig have vore møller, ved konsumtionens ophør, tabt en ikke uvigtig forret, medens brugerne af møllerne er blevet pålagt at svare dobbelt skat af næring, nemlig både til kongen og byen.

På grund af alt ovenanførte vove vi at være af den overbevisning:

at det høje ministerium selv vil indse, at dets påstand er uden hjemmel i loven og derfor vil frafalde samme, så at vi fremdeles, som hidtil uafbrudt i 66-61 år, kunne bruge 2de skalkværn mod årlig afgift i alt 6 rbd. sølv i hver mølle især.

Skulde ministeriet, efter hvad der således er oplyst, imod al rimelig formodning, vedblive sin påstand, da reservere vi os ret til at få spørgsmålet afgjort ved domstolene.

Rudkøbing d. 18. nov. 1851

P. Bay

Rs. Schnohr

P. Rasmussen

Velbårne hr. kancelliråd, by- og herredsfoged Sager i Rudkøbing.

19. nov. 1851
Byfogeden sender
mølleejernes brev til
Svendborg Amt
følgebrev

Rudkøbing Byfoged Contoir
d. 19. november 1851

Amtet har under 15 f.m. meddelt mig til videre bekendtgørelse indenrigsministeriets skrivelse af 11 f.m., angående grubbeværksafgiften af Rudkøbings 3 møller, ligesom under 16 d.m. erindrede om indfrielsen af 2 bevillinger til Bymøllen. Da imidlertid mølleejeren ikke ville anerkende den dem pålagte forpligtelse og som tilstillede mig hoslagte skrivelse af 18 d.m., som indeholder de grunde, på hvilke de slutte denne anskuelse, tillader jeg mig tjenstligt at henstille sagen til yderligere afgørelse, idet jeg med hensyn til dens mulige behandling ved domstolene ikke har troet at burde ytre mig om dens realitet, og må jeg antage, at de ommeldte bevillingers indfrielse må bero på hovedsagens tilendebringelse.

Sager

Til Svendborg amt
1851 A5 380

Svendborg Amt
sender mølle-
ejernes brev med
byfogedens kom-
mentarer til
Indenrigsmin.
følgebrev

Efter at have kommunikeret de 3de mølleejere i Rudkøbing ministeriets skrivelse af 11. oktober sidstleden, hvorefter den fortsatte brug af de i deres møller værende 2de skalkværne ikke kan tilstedes med mindre de erhverve allerhøjeste bevilling til at benytte den ene af kværnene, hvortil de ikke allerede haver hjemmel i de pågældende bevillinger, samt deraf svare 10 rdl. i årlig afgift til statskassen, har jeg fra kancelliråd, by- og herredsfoged Sager modtaget vedlagte skrivelse af 19 f.m. med det deri anmeldte andragende, som ligeledes vedlægges og hvori de nævnte

mølleejere søger at godtgøre, at de allerede har hjemmel til at benytte begge kværne samt i fornødent fald fordrer spørgsmålet afgjort ved domstolene.

I det jeg efter hvad der i bemeldte andragende er anført, ikke kan andet end finde det meget tvivlsomt, om ikke andragernes påstand er begrundet, tillader jeg mig ærbødigt at henstille til behagelig afgørelse, hvorledes der i denne sag videre bør forholdes, samt om den af justitsministeriet ved skrivelse til amtet af 6 f.m. beordrede inddrivelse af et gebyr stort 29 rdl. for gennem indenrigsministeriets under 23. juli d.å. udfærdiget bevilling på at indlægge 2 kværne i den såkaldte Bymølle, skal fremmes, eller den kan bero indtil det i andragendet omhandlede spørgsmål er endelig afgjort.

Svendborg amtstue, Nyborg den 6. dec. 1851
Sporon

Til Indenrigsministeriet!

26. januar 1852
Indenrigsministeriet
– kgl. res.

Den 26. januar 1852,
F VII

GV [*gøre vitterligt*] at eftersom hos os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begæret vor allernådigste konfirmation på de Martin Jensen Møller af højsalig Kong CVII højl. ihukommelse under 9. sept. 1796 allernådigst meddelte, og senere af højsalig Kong FVI højl. ihukommelse under 25. januar 1827, samt af vor elskelige kære fader hans majestæt Kong CVIII højl. ihukommelse under 4. marts 1843 allernådigst konfirmerede herved i genpart heftede bevilling på et grubbeværk i Rudkøbing såkaldte Bymølle på vort land Langeland, så ville vi herved have lev. bevilling for denne mølles nuværende ejer købmand Pilegaard Bay for så vidt der ikke ved senere alm. foranstaltninger er sket eller herefter sker nogen forandring udi alle dens ord, klausuler og punkter, konfirmeret og stadfæstet.
Forbydende... etc.

adm.

Gebyr 29 rd.

Følgebreve til bev.:

1. Svendborg amt
2. Indenrigsmin.s
kasserer
3. Justitsministeriet

Amtmanden over Svendborg Amt
Indenrigsministeriets kasserer
Justitsministeriet

26. januar 1852

Efter modtagelse af de ved hr. khr.s skrivelse af 6 f.m. hertil indsendte yderligere oplysninger ang. den hjemmel, hvorved ejeren af den såkaldte Bymølle i Rudkøbing, købmand Pilegaard Bay i bemeldte mølle benytter 2de skalkværne og 1 brækkværn, er der under d.d. herigennem adm. udfærdiget en konfirmation for pågældende på den møllens daværende ejer Martin Jen-

sen Møller under 9. sept. 1796 meddelte bevilling til i møllen at bruge et grubbeværk, hvorimod den under 23. juli f.å. udfærdigede konfirmation på bemeldte bevilling hvorved samme ikkun er bleven konfirmeret for så vidt angår 1 skalkværn og 1 brækkværn er foranstaltet kasseret.

Dette, såvelsom en dertil udfærdiget nye konfirmation er henlagt til løsning hos ministeriets kasserer imod erlæggelse af det anordnede gebyr 29 rd., skulle man tjenstligen anmode hr. kammerherren om behageligen at ville tilkendegive den pågældende med tilføjende, at indløsningen må have fundet sted inden 6 ugers forløb efter at denne skr. er ham kommunikeret, da der i modsat fald vil blive truffet foranstaltning til gebyrets inddrivelse ved udpantning i henhold til plakat. 23. nov. 1827 § 2.

I forbindelse hermed skulle man efter hvad der af byfogeden i Rudkøbing, kancelliråd Sager i hans i blandt sagens akter værende erklæring af 10.juli f.å. for så vidt var ytret, lige tjenstligen anmode hr. khm om bhl. at ville henlede kancelliråd Sagers opmærksomhed på, at der til et grubbeværk efter lovgivningen ord... ikkun regnes 1 skalkværn og 1 brækkværk.

2) Den for Niels Thomassen Boesgaard under 23.juli f. å. udfærdigede konfirmation på en bevilling af 9. sept. 1796 til i Rudkøbings såkaldte Bymølle at bruge et grubbeværk, ville hr. sekretæren behage at afgive til rette departement for at de ifølge derom tagen bestemmelse kan blive kasseret.

3) Ved at tilmelde Justitsministeriet, at bev. for nr.2 grubbeværk er foranstaltet kasseret, skulle man tjenstligen anmode bemeldte ministerium om behageligen at ville foranledige at de acta, som måtte være udstedt ang. inddrivelsen af det for bemeldte konfirmation anordnede gebyr 29 rd., kan blive tilbagesendt.

II LANDSARKIVET FOR FYN

II.1. RUDKØBING BYFOGEDS ARKIV

II.1.1. a Dok. til justitsprotokollen (syns- og taksationsforretninger) 1797-1830

Udskrift af Rudkøbing købstad justitsprotokol

Anno 1815 den 9. maj blev Rudkøbing Købstads Bytings ret sat og holdt i overværelsen af støkkemændene R. Schlejmann, Chr. Harboe, Ole Knudsen og L. Bendsen.-

For retten mødte møller Johan Henrik Schnor af Rudkøbing og forlangte mænd udmeldte til at syne og taksere hans i Rudkøbing værende vejrmølle med dertilhørende gård og haveplads m.m.-

Til at forestå denne forretning udmeldte retten de 2de møllere C.H. Schnor og J.H. Mikkelsen i Hine møller ved Rudkøbing, hvilke efter foregået lovlig aftenvarsel, have at indfinde sig på bemeldte sted og der, efter påvisning foretage den forlangte forretning således at de for retten kan afhjemle samme med lovens ed.-

Rekvirenten tager denne udmeldelse beskrevet og besørger sammes lovlige forkyndelse for enhver som den pågælde.-

Udskriftens rigtighed bevidnes

Ifølge udmeldelsen ved bytings retten af 9de maj 1815 mødte vi 2de møllere af Hine Møller ved Rudkøbing og foretog taksationen over **Rudkøbings Bymølle** og tilhørende bygninger som er stuehus 11 fag bindingsværk muret med brændte sten, med gebrokkent tag teglhængt hvorudi 2de lofter. Et udhus af 12 fags længde hvoraf 2de fag port dels teglhængt og dels stråtag. Møllen er af hollandsk bygning med omgang, hvorudi er 4de kværne, nemlig 1 melkværn 10 kvarter af rhinske stene, en ditto grynkværn 8 kvarter også rhinske sten, samt 2de grubekværne med øvrigt tilbehør i forsvarlig og god brugbar stand og er vurderet i samling for 30.000 rdl. navneværdi. Skriver tredivet tusinde rigsbankdaler navneværdi.

Således passeret og foretaget hvilket vi tildriste os med lovens ed at bekræfte når forlanges.

Rudkøbing Bymølle den 17de maj 1815 JH Schnor, Johan Heinrich Mikkelsen

Afhjemlet ved bytingsretten den 23. maj 1815. Herholdt.

Ifølge rettens udmeldelse af dags dato mødte vi undertegnede tvende synsmænd hos købmand N.C. Boye, for efter påvisning at besigtige og taksere den ham her i byen tilhørende **Bymølle**, No 184, med tilliggende bygninger, og foretog vi forretningen således:

Møllen at være af hollandsk bygning hvori er 4 kværne, nemlig 2de mel og grubbe stene, tilligemed sigte og rense maskiner og var i øvrigt i god brugbar stand. Rbd. 37.500.

Stuehuset til møllen 11 fag indrettet med 2 etager til bekvemmelig beboelse i god stand, med en tilbygning i vester – pr, fag 140 rdl 1.540 rdl.
den øvrige bygning 12 fag side og tværhus med port a 80 rdl. 960 rdl.
.....40.000 rdl.

At forestående taksation er efter vor bedste skønnende affattet, samt at vi er villige til på forlangende edeligen at bekræfte samme, det beste(*d*)er vi herved med vore underskrifter og segl. Rudkøbing den 11. juni 1816.

Jochim Diderich Schnor, Hans Qitlov Sch????

Afhjemlet ved Bytinget den 11. januar 1816. Herholdt.

Den 7 marts 1816 afholdtes syn i **Hine Mølle**

Hollandsk mølle, 5 lofter højt hvorudi 5 kværne nemlig 2de male- og 2de skalkværne og en grynkværn, ansat for 30.000 rbdl.

11. jan 1817 afholdt et syn, hvor møllens navn ikke er nævnt, men det er skrevet i Hine Mølle. Må være Mikkelsens **Østre Hine Mølle**.

Møllen var af hollandsk bygning, med en grundmur og kælder under, 4 kværne nemlig 2 skallekværne, en melkværn samt en sigte, og en grynkværn med grynsold samt alt andet tilbehør og blev ansat for den sum 20.000 rdl.

Møllerhuset er 15 fag og har gebrokkent tag.

1 juli 1824 – købmand P. Boye og prokurator Rasmussen beder om at der udmeldes synsmænd.

Anno 1824 den 6. juli indfandt undertegnede af retten udmeldte 2de mænd os i Rudkøbing Købstads **Bymølle**, for over sammes bygninger og inventarium, at afholde en lovlige syns og skønsforretning til overlevering til forpagteren, prokurator Rasmussen. –

A. **Møllen** består af hollandsk bygning, 5 lofter tækket med spåner, og foruden grundmur. –

a) på nederste etage forefandtes

1. en sigte 6½ alen lang, hvorunder er en fast mel kiste; den er forsynet med en tromle der er overtrukket med silkeflor på de 5 alen og rulleddug (?) på 1 alen. Tromlen drives ved snore og gangtøj.- dugen eller floret fandtes i god stand såvel som kassen.
2. et grynsold, hvori er tre skindsold og et hårsold, er i god stand og går med snore.
3. tvende støvkister ligeledes i god stand.
- 4a. tvende løse melkister med flere rum, forsynede med hængsler og hager.
- 4b. en skalgodstromle som går med snore, er betrukket med plader.
5. en fast skalgods bækken
6. en sækkevogn – i stykker
gulvet var af fyrbrædder, ... er næsten overalt råddent og til dels i stykker

b. Første loft eller anden etage. Derpå fandtes:

1. en melkværn. Deri 2de rhinske sten af 9½ kvarters bredde, danske mål. Løberen 13 tommer tyk.
2. en grynkværn, med 2de rhinske sten, 8 kvarter brede, løberen 12½ tommer tyk.
3. en skalkværn forsynet med kippe og spand. Stenen 11 kvarter og 11 t. tyk.
4. 1 do kværn, med do sten, 11 kvarter bred og 10½ tomme tyk. Pladerne forslidte
5. 1 ...skæppe, 1 jernstang, 1 kofoed, 2 kilejern, 8 bille jern, nogle træstænger, 5 forskellige skuenøgler, 5 små stempler – Loftet fandtes i god stand.

c. Andet loft eller tredje etage

derpå fandtes stjernehjulet, som når undtages nogle knakker (=kamme), var i god stand. Samtlige drev fandtes halvslidte og slet forfærdigede, samt at nogle stokke i samme lader sig trykke sammen.- Endvidere fandtes en brohammer. – Loftet er i god stand, men har tvende åbninger til kornbakker som mangler.

d. Tredje loft.

Loftet mangler 7 fjæler, og har desuden 2de åbninger til kornbakker som andet loft. – derpå fandtes 1 meget klejn og forslidt talje 25 favne for 2de blokker.

e. Fjerde loft.

Derpå fandtes 2de lodderier. Loftet i god stand, men har 2de åbninger til kornbakker.

f. Femte loft.

Derpå krondrev, knakhjul (=hattehjul) og aksel. Krondrev udeligt. Knakhjulet har fejl i sin deling, så det ikke skønnes at kunne bruges i denne mølle, uden megen risiko. Persen i god stand. – akselen god.

Endnu fandtes 3de strupper [*stroppe?*] til stenene. God stand. Lodderiets liner og øvrige tovværk halvforslidte.

g. Møllens udvendige bygning.

1. Svøben af eg og i god stand, Krøjetovet opslidt.
2. Svikstillingen: Beklædningen er af forskellige slags "udskjerte" og i det hele mådelige.
3. Spånene var af savskåret egetræ, ikke malede eller tjærede, meget sprukken og utætte.-
4. Den udvendige fjælebeklædning er særdeles åben og utæt, som regn stedse trænger igennem.-
5. Vindfanget. – Sejlene aldeles opslidte. På de tvende arme mangler 2de skruringe. – Armene var sammenføjede af flere stykker, men i god stand.
6. Dørene gode, men nogle af de deri værende glasruder sprukken.
7. Ottekanten (*egl. åttekanten!*) godt sammenføjede, dog er bjælkerne i møllen ved sammenkæmninger temmelig forskårne, så de derved er betydelig svækkede.

- B. **Våningshuset** sønden møllen er forneden af eg, foroven fyr og teglhængt, har 2de lofter. Forneden indrettet til stuer og køkken. Hele undertømmeret, gulvene, dørene og vinduer for så vidt samme består af træ, er betagne af fyrsvamp, som næsten har fortæret og ødelagt størstedelen deraf, og i det hele taget trænger den nederste del af huset til en betydelig hovedreparation af træværk, ler og kalk. På stuedøren, der er hoveddør, og døren for det ene aflukke i søndre ende, var låsene borttagne. De øvrige låse og beslag har adskillige mangler. – I vinduerne på huset mangler i alt 21 ruder. Overtømmeret, lofter og bjælker var ubeskadigede. Taget mangler at understryges og nogle nye sten indsættes. I huset er en skorsten i god stand.

- C. **Det vester våningshus** er i det hele gammelt og ringe og næsten faldefærdigt. Manglerne er for betydelige til at vi kunne specificere dem.-

At denne forretning er foretaget efter bedste skønnende og overbevisning, det vil vi når forlanges med ed bekræfte.-

Datum ut supra

Jochim Diderich Schnor – Jørgen Christensen Tømmermand.
Imod denne forretning vides intet at erindre.

II.1.1. b Dok. til justitsprotokollen (syns- og taxatinsforretninger) 1831-1851

Lørdagen den 19de oktober 1839 indfandt vi undertegnede møller og møllebygger Mikkell Hansen Pallesen af Henninge i Skrøbeløv sogn og tømmermester Mads Goth af Rudkøbing os i **Rudkøbing Bymølle**, for efter bytingsrettens udmeldelse af 8de dennes, at foretage en syns- og taksationsforretning over benævnte bymølle med tilhørende inventarium og de ved samme værende husbygninger, og befandt da møllen at være 7 alen og 22 tommer i gennemsnit ved krøjegangen foroven, 15 alen og 22 tommer på malesalen, den murede grund under malesalen 4 alen høj og 1 alen og 3 tommer tyk. Vindfanget 38 alen. Møllens hele højde inddelt i 5 lofter foruden gulvet. På malesalen forefandt 2 skallesten a cirka 10 kvarter, 1 sigtekværn på 10 kvarter, 1 rugmelskværn på 9 kvarter og 1 grynkværn på c. 8 kvf., hvilke kværne eller sten tilligemed alt andet inventarium, der kan anses henhørende til en sådan mølles drift, vi have forfundet i en særdeles hensigtsmæssig og forsvarlig orden, samt møllebygningen selv er i forsvarlig stand.

Endvidere forefandt af bygninger, hørende til denne mølleejendom, 19 fag bindingsværks husbygning, for det meste indrettet til beboelse, og 4 fag grundmuret hus til opbevaring for affald fra møllen. Alt i forsvarlig stand.

Grunden hvorpå møllen med tilliggende huse er opførte, vil omtrentligen udgøre 1 td. land geometrisk mål.

Efter den gode tilstand, hvori møllen med tilhørende husbygninger og tilliggende grund findes, skønner vi ikke rettere end at den samlede ejendom kan ansættes til en værdi af 15.000 Rdl. sølv, som det ikke kan påtvivles at den, med sin heldige beliggenhed for bæring, efter fradrag af alle udgifter kan forrente efter en middelprijs på kornvarer, ligesom vi og må antage, at dens købesum, i tilfælde af salg, under nærværende tids høje kornpriser, ville overstige den således ansatte vurderingssum.-

Slutteligen ville vi ikke undlade at bemærke, at der i nærværende ejers tid er gjort mange og betydelige bekostninger til denne ejendoms forbedring. Således er – for at begynde fra oven – kappen for et par års tid siden bleven af nyt omlagt med spån, ligesom og den ene ottekantsflade, den liggende aksel og den ene arm er sidste vinter af nyt blevet oplagt; kværnenes antal på maleloftet er blevet forøget med en rugmelskværn; vejen om møllebygningen er blevet indgærdet med stakit; ny fod er lagt under ottekants-stolperne og fjællebeklædningen fra spåntækningen til grundmuren er ligeledes ny; så er og 8 fag af møllens tilliggende bindingsværks husbygninger og de 4 fag grundmur, der er bestemte til opbevaringsted for affald af nyt opført i denne ejers tid; og hvortil endnu kommer, at de øvrige 11 fag hus, der er ældre er blevne udbedrede, m.v. –

Da vi ikke skønnede, at videre kunne være at bemærke her, så sluttede vi forretningen, som vi inden tinge med ed tør bekræfte at være afholdt af os med fælles overlæg og efter vor samvittighed og bedste skønnende.

Bymøllen ved Rudkøbing, dat: ut supra
Mikkel H Poulsen Mads Gott.

18.3.1842 syn over Claus Henrich Schnors **Hine Mølle** i forb med lån.

underste etage er 15½ alen, 4 al høj.

Møllens højde: $4+4+3\frac{3}{4}+3\frac{1}{2}+4\frac{3}{4}+6\frac{1}{2}(\text{hatten}) = 26\frac{1}{2}$ al

underste etage: sigte og støvkiste samt melkammer og portindkørsel

2. etage: støvkasse, grynsold og skalgodssold med bakke

3. etage: 1 grynkværn, 1 skalkværn, 1 grutkværn og 2 melkværne. – svikstillingen 5 alen bred

4. etage: møllehjulene

5. etage: kornbakker og lodderi

6. etage: som udgør kappen – kronhjul, krondrev og aksel.

ottekanten gode materialer – den er forsynet med stråtag.

Tranekær mølle 15. dec. 1846 nyopført hollænder, hvede- og bygsigter, en gryntromle
5 kværne: 2 mel-, 1 grynkværn, 2 skallesten.
Vindfang 33 alen.

Her tales også om kornbakker – 4 stk. på loftet med lodderi.

II.1.2.a Rudkøbing byfogeds Arkiv, E Skifteprotokol 1673-93

1691 d. 13. februar dødsbo efter rådmand købmand Niss Feddersen, som ejede Rue Mølle –

Vejrmøller

En vejrmølle, her for byen beliggende udi Rue, med sin behørig redskab, er vurderet for 60.-
Nok en vejrmølle, som på landet udi Tryggelev sogn beliggende, kaldes Kinderballe Mølle
med hosliggende mølle hus har samtlige arvinger her i stervboet selv erklæret og vurderet for
150.-

Summa vejrmøller for 210.

II.1.2.b Rudkøbing byfogeds Arkiv, Skifteprotokollen 1747-97

Martin Jensens skifte dateret 16.4.1796

*MJ havde 4 børn Bertel 15, Jens 12, Anna Dorthea 7, David 1½
enken sidder i uskiftet bo.*

i skiftet nævnes:

D. vejrmølle, (hvilken er gammel og meget brøstfældig, og i dette år skal opbygges af nyt)
med tilhørende banke og derved liggende et skæppe sædeland 670 rdl.

og

G. En del nyt tømmer og hjul, samt 5 grubbestene (=møllesten) til at opbygge møllen af nye
med, efter derover gjorte nøje overslag og vurdering ansættes for 461.

Hele boet havde en værdi af 1956 rdl. Møblerne heraf kun 135, men han havde jord og kreaturer.

Som udgifter i boet nævnes

3. Til købmand hr. Stage til møllens opbygning 1000 rd. hvoraf er forbrugt til materialers indkøb og andre omkostninger 700.

II.1.3.Rudkøbing byfogeds Arkiv, Skøde- og panteprotokoller

Protokol	indførsels nr.	Fol.	Art	Tinglæst
SP 2512	1197	249	Skøde	19.11.1776
	til møller Martin Jensen <i>"1) den mig tilhørende og her ved byen stående vejrmølle, Byemølle kaldet. 2) huset, som er bestående af 6 fag bindingsværk med vinduer, loft og døre og det dertil hørende baghus, gård og have, der er beliggende imellem Morten Glarmesters hus og have på den vestre side. 3) en skæppe sædeland, som ligger imellem alle Rue haver på nordrer og hr. G.A. Flindtstrengs på den søndre side, og i øvrigt møllebanke, altsammen... (vanlige vendinger)...ligesom auktionsforretningen af dato 8. maj, 15. maj og 22. maj 1773, som tillige med skødet er overleveret køberen og da bem. Martin Jensen efter mundtlig accord, for indbemeldte mølle, huse og have, jord rigtig har betalt mig den accorderede købesum 730 rdl..."</i>			
SP 2512	1198	258	Obligation	19.11.1776
	Fra Martin Jensen, til Jeppe Krogsgaard, forpagter på Fårevejle 550 rdl. Til 4% p.a. med pant i Byemøllen "med underliggende banke og alt til møllen henhørende inventarium, der består udi 1 stenreb, 1 jern kofod, 8 stk. billejern, en toldkop, 1 tønne og 1 talje, og det derved liggende hus, bestående af 6 fag, samt dertilhørende baghus, gård, have....."			
SP 2512	1452	385	Obligation	17.12.1786
	Fra Martin Jensen, til Rudkøbing kirkekasse <i>I forbindelse med auktionsskøde over Jeppe Krogsgaards og hustrus ejendom erkender Martin Jensen Møller, boende i Rue "at være skyldig til Rudk. Kirke 375 rdl. kurant mønt, som kirkens inspektør og værge Sr. Peter Basballe har efter begæring af kirkens beholdning lånt med 1. prioritet i 1) min i Rue stående og under Nyborg Amtshus matrikulerede ejendoms vejrmølle, hvorudi tillige er indrettet sigteværk, 2) det mig tilhørende og iboede hus, bestående af 6 fag, til værelser indrettet, og 4 fag baghus, samt desforuden den 3) banke, hvorpå møllen står....."</i>			
SP 2513	320	128	Skøde	13.12.1792
	Martin Jensen Møller i Rudkøbing køber 1 td. sædeland af Lars Rasmussen Kroeg.			
SP 2513	622	276	Obligation	28.06.1796
	Fra Johan Schnohr, til Claus (Christensen) Aage <i>Johan Henrich Snohr, møller i Rudkøbing Bye Mølle skyldig til velædle hr. Claus Aage, forligelseskommisær samt køb- og handelsmand i Rudkøbing den sum 2100 rd. 1. prioritets pant i følgende mig tilhørende ejendomme: 1. mit iboede hus i Rue bestående af 7 fag forhus til gaden og 5 fag baghus i går-</i>			

	den, af mur og bindingsværk, med tilliggende have. 2. Vejrmøllen som nu af nye opbygges i god og brugelig stand med alt sit tilbehør og dertiliggende banke og grund. 3. Tvende tdr. sædeland i byens Rue Mark på Lange Støkkerne - det 1 tdr. land beliggende mellem købmand Bay på den ene side og vejrmester Krogsgaard på østre side og det andet tønne land imellem bemeldte Krogsgaard på vestre og Mathias Bang på den østre side. 4. et indgrøftet syltemål i bemeldte Rue Mark, så stort at der på den græsses 3de køer om sommeren, beliggende imellem Mathias Bang på nordre og sognepræsten hr. Gron's på søndre side.			
SP 2513	681	303	Obligation	10.01.1797
	til overformynderiet Johan Henrich Schnohr, møller i Rudkøbings mølle skyldig til denne ..?.. Overformynderi 350 rdl, som mine stedbørn ifølge samfrændeskifte af 10.6. 1796 er tilfalden i arv efter deres fader, min formand Martin Jensen Møller nemlig sønnerne a. Bertil gl. 15 år. 100 rdl. b. Jens, 12 år. 100 rdl. c. David, 2 år, 100 rdl. d. Anna Dorthea, 50 rdl. 2. prioritet efter 2100 rdl. til købmand Claus Aage i mit tilhørende og iboede hus i Rue i Rudkøbing, med tilliggende vejrmølle, som tillige med våningshuset, der består af 7 fag forhus, mur og bindingsværk, tækket med tegl, og 5 fag baghus tækket med strå istandsat og assureret for 4130 rdl.			
SP 2513	868	405	Obligation	24.12.1799
	Johan Henrich Schnohr havde fået adkomst til møllen gennem ægte-skab den 13.05.1796 Grubbemøller ved Rudkøbing skylder Rasmus Rasmussen, gårdmand i Vendeltorp 67 rdl.. (Prioritet) efter hr. Claus Aage og købmand hr. Boye.			
SP 2513	869	405	Ændrede beta-lingsvilkår	24.12.1799
SP 2513	898	426	Obligation	17.06.1800
	til Bro- og Havncommissionen Johan Henrich Schnohr, ejer af den for Rudkøbings Rue-port beliggende hollandsk grubbemølle. Lånt af Skibsbroens kapital 300 rdl.. Broe- og Havnecommissionen. Prioritet i min ejendom grubbe Mølle med alt dens tilhørende redskab, brydeligt og ubrydeligt + hus + banke hvorpå møllen er bygget, have - næst efter 2100 rdl. til købmand C. Aage og 350 til formynderiet. Mølle og hus er forsikret i brandkassen for 4930 rdl.			
SP 2513	1103	535	Obligation	01.03.1803
	til Jens Peie Bymøller Johan Henrich Schnohr i Rudk. Skyldig til byens kirke 70 rdl. Prioritet i min ejendom bestående af 3 fag stuehus til gaden med tilhørende og er beliggende i Viengkældergaden No 107, takseret for 140 rdl.			
SP 2514	1885	268	Obligation	11.06.1816
	til Chr. Thieme (eller Thune) Niels Christensen Boye borger og købmand i Rudkøbing. Panteforskrivning. Har oppebåret et lån af 30.000 rdl. Navneværdi af hr. overauditør Thune i København. Pant i den her ved byen liggende mig tilhørende ejendom Bymøllen med			

	<i>dens iværende indretning, der er af hollandsk bygning opført med 4 lofter, samt 4 male og grubbekværne, tilligemed sigter og rensmaskiner samt øvrigt fornødent inventarium som og stuehuset til møllen bestående af 11 fag, 2 etager højt, der er indrettet til bekvemmelig beboelse, ligesom den øvrige bygning 12 fag side- og tværhus med port, alt i god og brugbar og beboelig stand, så og følger den ejendommen tilliggende gårdsplads og vel anlagte have, således som jeg det hele efter skøde er ejer af og der i kongelig almindelig brandkasse er assureret for 21.349 rdl. s.v.</i> Bemærkning i margin: Da hr. N.T. Boesgaard som køber af ejendommen, der efter bankens foranstaltning er solgt ved offentlig auktion har betalt købesummen 5660 rdl. sedler med renter dels med kontant og dels ved at udstede til banken en obl. med første prioritet i samme for 4000 rd. sedler kan denne obligation nu udslættes af pantebogen forsåvidt som det deri givne pant angår, imod at sidstnævnte obligation tinglæses og protokolleres uden nogen for den deri givne panteret skadelig anmærkning. Nationalbanken i København den 11.2.1831.			
SP 2514	1886	268	Skøde	11.06.1816
	Til Niels C. Boye <i>Møller Johan Henrich Schnohr til Niels C. Boye på mundtlige vilkår, på min mølle, Bymøllen kaldet, der af hollandsk bygning er opført, med deri værende kværne, indretninger og inventarium + våningshus m.m. Købesum 16.000 rdl. Ejendommen er assureret for 4750 rdl. sølvværdi.</i>			
SP 2514	1887	269	Skøde	11.06.1816
	Købesummen er forandret, da jeg J.H. Schnohr behøver rede penge for de i kontrakten nævnte 14.142 6/7 rbd. s.v. for de i obligationen udførte 16.000 rbd. n.v. - så bliver betalingen 7.000 rbd.n.v. rede penge altså mindre købesum 9500 rbd. n.v. af ovennævnte..... De 4.000 rdl. forbliver da som obligationer 9500 rbd nv 9000 rbd nv <u>7500 rbd nv</u> altså afdrag 26.000 rbd nv			
SP 2514	2014	322	Panteforskrivning	03.02.1818
	til købmand C. Aa. Boye fra Niels C. Boye, borger og købmand i Rudkøbing. Panteforskrivning til min broder Claus Aage Boye på 12.000 rbd. navneværdi. Hidrører dels fra, hvad han kan tilkomme som arv efter vor afdøde fader C.N. Boye og morbroder O.E. Schibbygger efter forening af os 27.1. 1816 dels efter pengeaffærer mellem os. Fælles handel og interessentskab siden 1813 opheves..... sikkerhed i Rudkøbing Bymølle, hvilken C. Boye antager uden hensyn til, at endnu intet skøde af møller Schnohr er givet på denne ejendom.			
SP 2515	2193	11	Obligation	30.11.1819
	til Leonard Adolph Wetter, Bremen Jeg underskrevne Niels Christensen Boye, købmand i Rudkøbing.... Panteforskrivning til hr. Leonhard Adolph Welter i Bremen for et lån på 2.000 rd. i rede sølv. Til sikkerhed i alle mig tilhørende ejendomme, nemlig den uden for Rue Port beliggende og i denne sommer nye opbyggede hollandske vejrmølle samt tilhørende bygninger og jorder.			
SP 2515	2869	42	Obligation	22.08.1820

	til Langelands Herreds Overformynderi			
SP 2514	2287	49	Kontrakt	10.10.1820
	Forpagtnings Kontrakt <i>Imellem mig N.C. Boye som ejer og mig Rasmus Hansen som forpagter.- Jeg underskrevne N.C. Boye bortforpagter hermed til forpagter Rasm. Hansen fra næstkommende 1ste novbr. min uden for denne byes Rue Port beliggende holl. mølle Byemøllen kaldet, samme tilhørende våningshuse med tilliggende hauge og et stk. sylt i byens Rue Mark på følgende vilkår således som det under 1ste post er beskrevet.</i> <i>1. Møllen, som er indrettet med 6 etager eller 5 lofter, er nu forsynet med en melkværn, en skråkværn, en pillesten, en sigte, et grynsold, tvende støvkister, som vedfølgende inventariumsliste udviser, tiltrædes med alle dens indretninger af forpagteren næstkommende 1ste novbr. til hvilken tid foruden foranførte 3de kværne endvidere skal være indlagt en pillesten lig den, som allerede forefindes indlagt, men dersom indlægningen af denne sten muligen ikke måtte være effektueret til 1ste novbr. er forpagteren forbunden til at fuldføre sådant imod dertil at erholde hertil fornødne materialer i behørig stand til ommeldte brug og desuden eftersom arbejdet på den tid måtte være mere eller mindre fremmet, indtil 30rd. siger 30 rdl. sedler i erstatning for arbejds løn. – Møllens tvende våningshuse uden noget som helst møblement og ikkun nagelfast inventarium, derved værende sidehus tilsammen bestående af 22 fag samt dertil havende haug tiltrædes ligeledes samme tid såvel som den mig tilhørende sylt beliggende imellem hr. apoteker Jacobsens og J Hoffmanns lodder der også overdrages til forpagterens brug. Den nu ved møllen brugende hest og vogn bliver til forpagterens afbetjening så længe som vedbliver forpagtningen, dog aldeles for hans egen regning og ikke nogen udgift for ejeren samt ved forpagtningens fratrædelse afleveres igen i forsvarlig stand.-</i> <i>2. Det på mølleværket og samtlige dertil hørende redskaber ved sammes tilladelige brug forårsagede slid er for min N. C. Boyes regning for så vidt at jeg til de mulige reparationer der som følge af sådan brug i tiden måtte blive nødvendige leverer forpagteren de fornødne materialer, hvorimod arbejdet fuldføres på forpagterens bekostning.- Istandsættelse af jernspindler, tappe, tougværk, skiver, blokke, biljern, stemp [?!] og andet småt inventarium sker ganske og aldeles for forpagterens regning, ligesom at samme også af ham skal besørges. – De på vindfanget nuværende gode sejl følger med møllen ved dens tiltrædelse af forpagteren men fremdeles leveres af mig N. C. Boye ikke andre, og ved forpagtningens fratrædelse leveres igen brugbare sejl på vindfanget. – Forpagteren bekoster selv al den skade standset som i navnlig måde måtte kunne tilregnes ham eller dem til hvem han anbetroer bruget eller afbenyttelsen af den herved forpagtede ejendom og som i særdeleshed kommer i betragtning ved bruget af møllen. I hvilken anledning forpagteren ved møllens tiltrædelse skal ved besigtigelsen overbevise sig om, at samtlige kværne er i ubeskadiget stand, thi i det tilfælde at stenene derefter skulle springe eller anden sliq voldsom skade tilføjes samme må sådan skade fuldkommen istandsættes og tilsvares af forpagteren.-</i> <i>3. Som ejer betaler jeg ligeledes alle de skatter og afgifter der svares af hele ejendommen og dens grund for så vidt som de hæfter på samme.-</i> <i>4. Indtræffer der ildsvåde ved noget ulykkeligt tilfælde som ikke efter anden § måtte falde forpagteren til last så ophører forpagtningsafgiften fra den dag møl-</i>			

len formedels sådan ulykke bliver ubrugelig og erlægges alene fra den alt da forløben tid efter rigtig forhold, men er han eller de til hvem han måtte have anbetret brugten skyld deri bliver det hans pligt at oprette mig al den ved ilden tilføjede skade samt i tilfælde af at møllen efter for..ende istandsættelse endnu kan bruges da at svare mig afgift deraf indtil kontraktens udløb.

5. Forpagningstiden varer foreløbigen 1 år fra tiltrædelsesdagen samt derefter med ½ års opsigelse fra en af parterne hvilken tilsigelse skal ske 1ste maj eller 1ste novbr., ligeledes skal opsigelsen ske den 1ste maj 1821 af den part der måtte attrå forpagningstiden indskrænket til det bemeldte år; I mangel heraf løber forpagningen indtil 1 maj 1822 eller fremdeles som foran anført.- Dersom jeg N.C. Boye finder mig foranlediget at ophæve forpagningen førend ommeldte år udløber, da forbinder jeg mig i så fald til at godtgøre forpagteren ¼ års forpagtningsafgift med 200rdl. r.s.; siger 200rdl. r:s: [rede sølv] regnet fra den dag jeg Boye betemmer til forpagningens fratrædelse og indtil 1ste novbr., men dersom denne mellemtid ikke udgør ¼ år bliver bemeldte godtgørelse forholdsmæssig mindre.

6. Jeg Rasmus Hansen forpligter mig til at betale ejeren hr. N.C. Boye eller hvem som på hans vegne ifølge denne kontrakt måtte have retsmæssig krav derpå i forpagtningsafgift hvert halvår af nævnte ejendele så længe jeg benytter samme 200 rd. r.s. siger 200 rdl. rede sølv, eller dette beløb i sedler efter kursen på forfaldsdagen og desuden stiller jeg ejeren hr. J Hoffmann i Rudkøbing til kautionist for denne summas prompte udbetaling således som anført samt i det uventede tilfælde at forpagtningsafgiften ikke svares i overensstemmelse med denne kontrakt skal ejeren være berettiget til uden noget som helst søgsmål eller anden opsigelse at ophæve forpagningen og for dens misligholdelse til umiddelbar erstatning af velbemeldte min kautionist i hvilken henseende så i overensstemmelse hermed undertegner denne kontrakt. – Endvidere forbinder jeg R. Hansen mig til ved møllen imodtagelse af mig at antage i min tjeneste til 1ste maj 1821, den nu på møllen værende møllerkarl Christen Hansen og ligeledes drengen Peder Schultz uden mindste udgift for ejeren da jeg tilsvare dem den accorderede løn for samme tid.-

8. Det stemplede papir til forpagtnings kontrakten samt alle i anledning af dens oprettelse flydende omkostninger betaler ejeren og forpagteren hver det halve.-

9. Jeg Rasmus Hansen forpligter mig til som forpagter at holde denne kontrakt i alle måder og kan samme læses til tingene uden at dertil behøves indvarsling hvilket vi herved med vore underskrifter og hosbrugte signeter ydermere stadfæste.-

Rudkøbing den 29. sept. 1820
N.C. Boye R. Hansen

Til vitterlighed Poul Hansen, Chr. Ravn Hansen
Af mig som forpagter og kontrahent udi det ovenstående dokument gøres endvidere følgende påtegning til forpligtelse, at jeg af den nævnte forpagtningssumma stedse vil udbetale ¼ del af den årlige afgift med 200rdl. r.s. skriver 200rd r.s hver kvartal som tager sin begyndelse ved udgang januari måned 1821 og fremdeles således ved hvert kvartals sidste dag alt under den bestemmelse som er indgået i foranstående 6te post.- Ut supra R. Hansen,-

	<i>Underskrevne J.A. Hoffmann forbinder mig herved til ansvarlighed som selvskyldner for at den oven indgåede afgift bliver til bestemte tid kvartaliter erlagt med den summa 200 rd r.s og til den ende herved garanterer ejeren af møllen hr N.C. Boye den summa 400rd rede sølv skriver 400 rd r.S, hvormed jeg forbeholder mig at kunne opsigse denne kaution med ½ års forudgående opsigelse.- Skulle dødsfald indtræffe, da er denne kaution ikke forbindende for mine arvinger længere end i det halvår i hvilket dødsfaldet indtræffer.- Rudkøbing den 29 sept 1820 J.A. Hoffmann Læst 10 oktober 1820.</i>			
SP 2516	3392	147	Skøde	07.08.1832
	til Niels Thomsen Boesgaard ved auktion			
SP 2516	3393	149	Obligation	07.08.1832
	til Nationalbanken i København			
SP 2517	5662	327	Skøde	02.07.1842
	til købmand Jens Pilegaard Bay			
SP 2519	8593	193	Skøde	04.08.1863
	til købmand Hans Henrik Hansen			
SP 2520	9858	163	Skøde	23.06.1874
	til Jens Pilegaard Carl Hansen (fra møller Hansens enke)			
SP 2520	9868	165	Obligation	23.06.1874
	fra C. Hansen til "Jens Pilegaard Bay og hustrus Legat i Rudkøbing" for 10.000 kr. med 1. prioritæt i ejendommen og inventarium samt i jorden.			
SP 2520	9869	165	Obligation	23.06.1874
	do til enkefru Ane Marie Bay i København, 10.000 kr.			
SP 2522	A	20	Lejekontrakt	06.05.1879
	Lejekontrakt mellem møllejer Carl Hansen af Rudkøbing og møller N.C. Christoffersen af Nysted. Fra 1. maj 1879 udlejes: 1) Den hollandske vindmølle i Rudkøbing Rue beliggende med stående og løbende mølleinventarium og redskaber, deriblandt også en 6 hestes dampmaskine med tilhørende mølleværk 2) 1 værelse til logi for lejereren og 1 værelse til logi for en møllersvend og en møllerkarl eller dreng med de i disse værelser værende møbler, som findes nærmere specificerede i vedhæftede synsforretning og 3) stilles til hans disposition en befordring bestående af en hest og en møllevogn med tilbehør, alt på følgende vilkår: 1. Det udlejede overleveres lejetageren i den stand det nu findes og en ved denne kontrakt hæftet synsforretning - det udlejede skal lejereren vedligeholde i forsvarlig stand. Ejeren skal vedligeholde staldplads, vognrum og beboelsesværelserne. 2. Ejeren forbeholder sig ret til at benytte dampmaskinen til hjælp i sit bageri mod for afbenyttelsen at deltage i udgifterne til kulforbruget i et passende forhold til den tid maskinen afbenyttes. 3. Ejeren kan først opsigse lejemålet 1. maj 1889. Lejereren med ½ års varsel til 1. november 1880 eller senere 1. maj eller 1. november. 4. Årlig leje 1200 kr. (1/5 og 1/11) dog nu 1200 kr. i forskud + 5 måneders kost 300 kr., i alt 1500 kr. 5. Skatter, afgifter, brandfors. betales af ejeren. Ved brand skal ejeren hur-			

	<i>tiogst muligt genopføre samme og lejereren i perioden uden drift være fritaget for lejeafgift.</i> <i>6. Ejeren forpligter sig til at levere kost til mølleren, 1 møllersvend og en møllerkarl eller dreng for betaling 2 kr. dagligt eller 730 kr. årlig med månedlig betaling.</i> <i>7. Hestens foder leverer ejeren uden betaling (ikke kraftfoder). Røgten besørger lejereren. Hestens gødning tilfalder ejeren.</i> <i>Dateret 25.4. 1879, læst 6. maj 1879.</i>			
SP 2522	A	64-65	Købekontrakt	23.12.1879
	<i>Undertegnede gæstgiver H.C. Rasmussen og sagfører S. Vognsen af Rudkøbing som befuldmægtigede for møller Carl Hansen af Rudkøbing sælger til møller N.C. Christoffersen, ligeledes af Rudkøbing, den Carl Hansen tilhørende Rudkøbing Bymølle, bestående af ejendommen gl. matr. nr. 259/260 i Rudkøbing Rue, nyt matr.nr. 138 af Rudkøbing Bygrunde af htk. 1 skp. 2 alb. med derpå værende bygninger og en hollandsk vindmølle med mølleværk og med fast og løst inventarium og en dampmaskine, alt således som samme er udlejet til køberen ifølge lejekontrakt af 25. april 1879, læst 6. maj s.å., og det i ejendommen indrettede bageri med rekvisitter og inventarium + jorder gl. matr.nr. 6, 7a og 25, nyt matr.nr. 3a. Samt Carl Hansens 2 heste, kreaturer og inventarium.</i> <i>- kun sælgerens indbo undtages for at medfølge i købet</i> <i>- overdragelse straks</i> <i>- at bebygge, beplante mark forbudt for ikke at behageligheden for dampmøller Poul Hansen ved den frie udsigt over samme mark derved formindskes.</i> <i>Et lille stykke have er udlejet til Rudkøbing Iskompagni. Købesum bestemt til 3800 kr.</i> <i>Køberen overtager og forrenter pantegælden til P. Bays legat 10.000 kr., enkefru Bay 10.000 kr. forrentes med 4% p.a., gæld 4.000 til gmd. Chr. Nielsen i Stengade, 5% p.a. i alt 24.000 kr.</i> <i>Overtager også sælgerens gæld til Augusta Hansen 3.400 kr. og Frands Hansen 1.000 kr., i alt 4.400 kr. skal herfor udstede obl. med pant i det solgte næst efter 24.000 kr. - uopsigeligt i 5 år fra kreditorernes side. Resten af købesummen 6.600 kr. betales inden 15.1.1880. Årlig afgift for ejendommen er 300 kr. til enkefru Hansen født Bay, så længe hun lever.</i> <i>Sælger Carl Hansen med familie har ret til fri bolig i den af ham hidtil hafte beboelseslejlighed i 1 måned fra dato.</i> <i>Salgsomkostninger betales med 900 kr.</i> <i>Købesum 38.000 kr. + årlig afgift kr. 300 x 5 = 1500 kr. = 39.500 kr., hvoraf 3500 kr. for besætning, inventar og løsøre genstande.</i> <i>I margin:</i> <i>Cathrine Marie Hansen født Bay får ret til fri bolig på livstid i Bymøllen samt kost og renlighed.</i>			
SP 2522	A nr. 6	64	Skøde	27.01.1880
	til Niels C. Christoffersen			
SP 2523	C nr. 96	226	Fallitdekret	21.04.1896
	Møller N.C. Christoffersens bo tages under konkursbehandling. Udslettet 15.12.1896			
SP 2523	C nr. 96	230	Skifteskøde	15.12.1896
	til W Nielsen og enke efter J.P. Rasmussen Kristine Rasmussen (kreditorer)			
SP 2523	C	231	Obligation	15.12.1896

	til Jens Pilegaards legat (10.000 kr.) fra W. Nielsen og Kristine Rasmussen med pant i matr. 138 med bygn. M. tilbehør, vindmølle m. redskaber tillige med anden ejendom.			
SP 2524	D nr. 65	285	Skøde	24.03.1903
	til Cathrine Augusta Frederikke Christoffersen f. Schmidt, møller N.C. Christoffersens hustru. Som hendes særeje ifølge ægtepagt af 28. marts 1896 m. kgl. konfirmation af 20.4.1896, tinglæst 28.4.1896 med tillæg af 21.1.1903, kgl. konfirmeret 24.2. 1903. - den os (sælgerne) i forening ifølge fogedudlægsskøde af 14.12 læst 15.12.1896 tilhørende ejendom "Rudkøbing Bymølle" matr. 138 af byjord + 3a og 3o af markjord m. bygn. bl.a. den hollandske vindmølle med stående og løbende redskaber og mølleinventar, - samt beholdning efter sagfører Harders opgørelse af regnskabet over ejendommens administration. Denne overdragelse sker på vilkår at køberen, der alt har ejendommen i besiddelse som forpagterske, fremtidig udreder alle deraf gående skatter..... Forpagtningskontrakten er afgjort så den kan kvitteres. Køberen skal forrente den i ejendommen indestående pantegæld til "Pilegaard Legatet", 10.000 kr. og til Langelands Sparekasse iflg. pantebogen 7.000 kr., men nu nedbragt til 2.800 kr. I.flg. skøde tinglæst 4.8. 1863 må gl. matr. nr. 259 og 260, der udgør en del af nyt matr. nr. 138, ikke afhændes som særskilt ejendom uden bygningskommissionens tilladelse. Deklaration af 3.5.1875: Møller Carl Hansen forpligter sig til ikke at bebygge, beplante eller afhænde den overfor købmand Poul Hansens ejendom beliggende mark i Rue". Den faste ejendom sættes til en værdi af 12.000 kr. og det medfølgende lååøre til 8.000 kr., i alt 20.0000 kr. Dateret 12.3.1903, læst 24.3.1903.			
SP 2524	D	306	Obligation	02.03.1903
	fra ejer til Jens Pilegaard Bay og hustrus legat, 10.000 kr.			
SP 2524	D	292	Obligation	14.04.1903
	til Langelands Sparekasse, 2. pr. efter 10.000 kr.: 3500 kr. Lån på 3500 kr. til 4 % pa.			
	F	172	Obligation	07.05.1918
	fra ejer (Cathrine Christoffersen) til Langelands Sparekasse efter 13.500 kr., stor 2.000 kr.			
	F	213	Skøde	24.12.1918
	til Hans Christian Frandsen Mølleejerske Katarine Augusta Frederikke Christoffersen af Rudkøbing sælger "Rudkøbing Bymølle" matr. Nr. 138a, htk. 1 skp. Alb. M.fl. Ejendomme - med den på ejendommen liggende hollandske vindmølle med stående og løbende redskaber samt alt inventar tilhørende møllebedriften såvel fastsiddende som løstliggende og reservedele og vogne, samt et stykke træ i gården liggende og den gamle møllevinge, idet bemærkes, at der ikke hører sække til møllen. Det solgte sælges i den stand og forfatning, hvori det nu er og forefindes og er køberen påvist og på følgende vilkår: Ejendommen overtages den 15. d.m. Køberen skal betale renten på det elektriske anlæg ca. 150 kr. Sælgerinden må blive boende i stuehuset. Mølledammen er til enhver tid til byens disposition men ejeren af møllen har pligt til at rense dammen og holde plankeværket ved lige. Købesummen er aftalt til 34.000 kr. som betales ved overtagelsen. Overtager obl. for 32.000 kr. som betaling.			

	<i>Dateret 12.07.1918</i>			
F	223	Obligation	07.01.1819	
	Obl. fra H.C. Frandsen til Langelands Sparekasse på 22.000 kr. (se små obl. slettet) efter 10.000 kr. næst 10.000 kr. i ejendommen indbefattet den hollandske Vindmølle med stående og løbende redskaber, kværne og maskiner af enhver art, møllebefordringer, sække og alt andet til bedriften henhørende inventar, som til enhver tid forefindes. Dateret 19.12.1918. Læst 7.1.1819.			
F 193	336	Skøde	24.08.1920	
	til møller Carl Henriksen , skøde fra Fogedretten Ved den 9.9. 1919 afholdte 2. tvangsauktion over den fællesboet efter møller Hans Christian Frandsen og efterlevende enke tilhørende ejendom, Bymøllen kaldet, skyldsæt under matr. Nr. 138 m.fl. Ejendomme, blev møller Carl Henriksen af Fredensborg højstbydende med 35.200 kr. på hvilket bud blev givet hammerslag. Prioriteter til Langelands Sparekasse 22.000 kr. og Jens Pilegaards legat 10.000 er indfriet. Købesum betalt ved skifteret, skødes ejendommen i embeds medfør til køberen.			
F	323	Obligation	29.06.1920	
	fra Carl Henriksen næst 10.000 kr. til Langelands Sparekasse.			
F 185	335	Obligation	17.08.1920	
	fra ejer til Jens Pilegaard Bay og hustrus legat, 10.000 kr. Stadig i ejendom m. mølleinventar.			

II.2. BORGERSKABER I RUDKØBING

Rasmus Jørgensen, møller, 14.1.1662, 5, II

Nis Feddersen 19.7.1664, 35 II

Anders Lauridsen, møller 5.2.1704, 87, IV

Martin Jensen, møller 19.11.1776, 181, VII – har købt Rue Mølle.

Paul Jacobsen møller 6.3. 1790, 13 VII opsagt 2.1. 1806, 59 VII

Claus Schnohr, *Wilster, tømrer 7.2.1792, 15, VII; opsagt 15.4. 1848, 257, VII (er fhv. møller)

Jørgen Mouritsen, møller 9.6.1792, 16 VII

Johan Schnohr, møller 10.1.1797, 27 VII

Johan Henrik Schnohr møller, møllebygger og tømrer 14.5.1803, 50 VII

Johan Henrik Mikkelsen, mølleforpagter, aflægger ed 30.9. 1800, 35, VII, møller og tømrer 17.5. 1803, 50, VII.

II.3. RUDKØBING MAGISTRAT

II.3.1. RUDKØBING MAGISTRAT, BRANDFORSIKRING

II.3.1.1 Rudkøbing magistrat, brandtaksationer 1761-1795

En pakke med løse taksationer (afskrifter fra en protokol der ikke eksisterer længere)

1771, efter tilbygning af to nye fag på stuehus:

24. dec. 1771

Bygget af nyt for enden af de forhen takserede 4 fag stuehus nok 2 fag, hvis stolpers højde er 3 alen, faget bredde 3 al. og husets bredde 10 al.

Men forinden samme blev takseret blev af ejeren Peder Pedersen derimod protesteret, på fundament, at disse 2de fag hus skulle være sat på den straks vedliggende mølles grund, hvoraf han til amtstuen svarede matrikul skat, og ikke på byens grund, hvor ikkun de gamle 4 fag står. Alene da Peder Pedersen ej havde bevis tilstede om sit foregivende, byfogeden og øjensynlig fandt at det var byens grund, ligesom at om end anderledes var, dog efter forordningen af 28de januar 1682, dens 10de artikel kunne være ham tilladt disse to fag hus at bygge, da kunne på hans protest ej reflekteres, i den sted blev de 2 fag hus, ved de 2de mænd takseret for 30 rdl.

Nr. 182 bliver alt da for eftertiden tilsammen 80 rdl.

1791:

nr. 185: Rue Mark, Martin Jensen Møller

Et hus på 6 fag, hvoraf de 4de hver 2½ al. Stolpernes højde 3½ al. og husets bredde 9 ¾ al.

De andre 2de fag, der er opbygget i året 1771, består faget af 3 alen, og stolpernes højde 3 alen. Behængt med tegl. Indrettet til beboelse, og udi den generelle takst ansat for 80 rdl.

Tilskrevet med anden skrift den 8.12.1796:

Nu Johan Schnohr. Huset er forbedret til...440 rdl.

og møllen er vurderet for4490 rdl.

..... 4930 rdl.

vide taksationsforretning af 8. dec. 1796. [*denne er ikke bevaret!*]

II.3.1.2 Regnskaber over brandhjælp og brandkontingent 1793-1861 (div. år).

Nr. 184. Af regnskab 1797 fremgår at Johans Schnors ejendom på Rue er takseret for 4930 rdl. og at han betaler 5 rdl. 13 sk. i fors. Anmærkning: vide taksationsforretning af 8. dec. 1796. – denne eksisterer imidlertid ikke mere.

I 1798 og 99 do.

1800-1801: møllen 4490 og huset 440. afgift 4.65 + 0.44

1812: huset 2680, møllen 4740, afgift 5.56 + 9.?? (*tallet ulæseligt*).

II.3.1.3.a. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1801-1820

Pag. 169

Rue på marken sønden for byen

Forsikringsnr. 219 matr. 184

Taks. 21.1	Grubbemøller Johan Henrik Schnors hus a forhuset 310 rdl. b et sidehus 100 rdl c et hus på skandsen 30 rdl.	
Taks. 42.4	Stuehus 1804 okt. kvrt. 660 rdl. 1804 oktober kvartal i alt 1.100	
Taks 21.2	a Grunden under møllen 50 rdl. b Møllens bygning	
	Indretning, inventarium med alt tilbehør af hvad navn nævnes kan således, som taksationsforretningen er specificeret af stående og løbende redskaber 4440 rdl.	
	<i>Møllen i alt:</i>	4490 rdl.

II.3.1.3.b. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1837-1847

p. 78

Uden for Rue port
Forsikringsnr. 266 gl. matr. 184a, ny matr. 259

Møller Niels Thomsen Boesgaard

Taks. 60.1	a) forhuset	640
	b) våningshus	400
	[Tilskrevet:] c) ??? 1847	60

Forsikringsnr. 267 gl. matr. 184b, ny matr. 259

Bemeldte Niels Thomsen Boesgaards hollandske mølle

Tax. 60.2	Møllen med alle dens indretninger	8350

II.3.1.3.c. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1847-1857

p. 139b Uden for Rue port købmand Pilegaard Bay

Fors.nr. 328, gl. matr.184a, ny matr. 259

Taks. nr. 74.1 ⁴⁸	a forhus	640/ ny 720
	b våningshus	700/ ny 1500
	c et hus i gården	60 / ny 60
	[Tilføjet i 1855:]	

⁴⁸ De nye værdier er tilføjet i okt. kvartal 1855

d hus -/ ny 160
e hestemølle -/ ny 250

Fors nr. 329 gl.b

Taks. 74.2 En hollandsk vejrmølle 8.350
ændret okt. kv. 1855 til 10.000

II.3.1.3.d. Rudkøbing magistrat, Forsikringsprotokol 1857-1867

p. 173b I Rue, Købmand Bay

347, 348 og 349 (møllen)

matr. gl. 184b, ny 259.

Taks. 51.1. En hollandsk mølle takseret efter detail fortegnelse i taksationsprotokol. *[eksisterer ikke!]*

- a. muren 1000
- b. deriværende kværne 340
- c. et loft 1480
- d. 2de loft 300
- e. 3de loft 30
- f. 4de loft 50
- g. 5te loft 510
- vindfanget 330
- sejl 80
- selve møllebygningen 5880

I alt 10.000

II.3.1.4. Rudkøbing magistrat, Dok. vedr. Brandforsikring 1817-54

Der er lavet omtaksering i 1817.

Ved omtakseringen i 1818 blev udgifterne til taksering fordelt på ejere efter bygningernes værdi.

1818 Boye betalte 85.5.3 5/25 (sedler og tegn) i afgift af møllen og 7.2.12 20/25 af møllegården. Møllen var den bygning i byen, der betaltes mest for omtakseringen, og må således være den højst takserede. Kirken betalte f.eks. 62.4.15 2/25 (den næsthøjeste).

Af Købmand Boyes egen gård betaltes godt 33 rdl. hvilket også var langt over de 1-3 rdl., som de fleste kom af med.

II.4.KØBSTÆDERNES ALM. BRANDFORSIKRING – RUDKØBING

II.4.1. 171/1 Brandforsikrings protokol 1867-76(77)

Fors. nr. 349 matr. 260/259 – 1867 (møllegården)

Møller Hans Henrik Hansen – [tilskrevet den 2.4. 1874: nu møller Carl Hansen]

- a) våningshus – beboelse bindingsværk med bræddegavl
- b) sidehus, vaskehus, lo, stald m.m [tilskrevet i 1874: dampmølle, stald og port] – dels grundmur dels bindingsværk
- c) Våninghus – beboelse, bindingsværk [1874 rettet til en bygning af grundm. materialhus]
- d) hestemøllen (rugkværn)
- e) det i litr. d værende inventar [er senere overstreget, da inventaret ikke er forsikret], senere er tilkrevet ”en dampkjedel” (kedlen vurderet til 2000).
- f) dampmaskine (vurderet til 4400)
- g) dennes tilbehør – jern og kobberør

Fors nr. 350 matr. 259 1867 (møllen)

Møller Hans Henrik Hansens vejrmølle (den 2.4.1874 ændret: nu møller Carl Hansen)

a.	muren –	1000 / ny 2000
b.	deri værende kværne	340/ ny 680
c.	1ste loft	1480/ ny 2960
d.	2de loft	300/ ny 600
e.	3die loft	30 / ny 60
f.	4de loft	50/ ny 100
g.	5. loft	510/ ny 1020
h.	Vindfanget med sejl	410/ ny 820
i.	selve møllebygningen	5880/ ny 11760 træ med brædder og spåntag.

OBS!

Stigningen i vurderingen skyldes kun pengereformen 1873 – fra rigsdaler til kroner.

II.4.2. 171/2-3 Brandforsikrings protokol 1877-1928

Matr. 138 Fors. 349-350

Møller Carl Henriksen

Dampmaskinen og dens udstyr udgik den 12.8.88 – huset kaldes nu kornmagasin – lå 12,5 m fra vindmøllen.

I 1919-1920 er der sket reguleringer for møllefod og murværk samt spåntag på den holl. vindmølle

12.8.1888 nævnes også for første gang **valsestolen og knuseværk**

motor og motorhus tilføjet 19.6.1920 – reguleret værdi 29.5.22

II.4.3. 171/5 Brandforsikrings protokol 1928-1936

Matr. 138

C. Henriksen, Ruevej 1

Møllebygningens værdi falder fra 1922 til 1936 fra 16.000 kr. til 12.250 kr.

vindfang med. sejl fra 1500 til 1200

Inventar fra 7870 til 9700

Se taksation 29.5.1922.

Taksationsprotokollerne slutter ved 1935.

Lb.nr. 51

II.4.4. 172/9 Taksationsprotokol 1867-1879

7.9.1867

Matr. 259 Hovednr. 36 binummer 10

Møller Hansens vejrmølle.

Ved denne forretning var tilstede møller R. Schnohr som sagkyndig mand.

a.. Møllen er opført på en høj banke på en massiv grundmur, 10 al. høj, 60 al. i omkreds, 1 al, 5 tommer tyk i ottekant.

takseret for 1000

deri 2 melkister med alt tilbehør	200	
1 støvkiste	15	
grynsold	50	
Skalgodsbakke	25	
en del melkasser	50	340

1ste loft: 16½ alen i gennemsnit, 6 al 3" højt deri

En rugkværn med alt tilbehør	329	
En sigtekværn med do	329	
En do – do	269	
En grynkværn do	150	
2 grubbekværne do	378	
En skalgodsmaskine do	25	1480

2det loft. 3 alen højt derpå

Stjernehjulet med tilbehør	160	
En opstående axel med jerntøj	110	
Foden, hvorpå hjulet står	14	
4 spilbjælker	16	300

3die loft – 3 alen højt, et lodderi 25 30 [sic!]

4de loft, 3 alen højt 2de do 50 50

5te loft, som udgør hatten			
kransen	50		
kronhjul		150	
persen		60	
aksel		<u>250</u>	<u>510</u>
vindfanget		330	
sejl		<u>80</u>	<u>410</u>
Selve møllebygningen med svikstilling er tækket først med brædder, derpå spån			5880
I alt			10.000

Forretningen dermed for i dag afsluttet og bekræftet med underskrift

.....

Tilskrevet: omtakseret 13.8. 88 fol. 26.

Ved taksation okt. kvartal 1875 er beboelse og dampmølle omtakseret. Der optræder en dampskorsten.

II.4.5. 172/2 Taksationsprotokol 1886-1898

1888 den 12. august indfandt branddirektøren i Rudkøbing købstad, kæmner S. Wognsen sig på efternævnte sted tillige med den faste taksationsmand murer A. Andersen og tømrer C. Iversen i N. Larsens sygdomsforfald, for at taksere til forandret indlemmelse under købstædernes brandforsikring. –Forsikringen fremmedes således:

By matr. no 138, møller N.C. Christoffersen, forhen under 349 og 350 og vurderet for 37.770 kr. befandt nu:

d. Forhus 11 fag, 25 al lang, 11 al bred, 3 ¾ al høj, egebindingsværk. med grundmuret gavl, fyr overtømmer, tegltag, 2 skorstene, tagrender på den ene side, indrettet til gang, folkestue, køkken, spisekammer, 2 dagligstuer, gang, 2 værelser dels tapetserede dels afrevne vægge, Bræddeloft overalt, gulve af brædder og fliser. På loftet er 2 værelser og et melkammer. Bygningen har gebrokkent tag og 2 lofter, gl. men vel vedligeholdt med fornødne vinduer og døre. takseredes 11 fag a 400 kr. 4400

Fundamentet af kamp og murværk ¼ al over grunden ansattes til 3 kr. pr. al, men er undtagen. 8½ al fra vindmøllen.

e. Sidehus, 7 al fra a, 18 fag, 46 al. lang, 11 al bred, 3½ al. høj. 3 fag fra nord grundmur resten har grundmuret bagside. Bindingsværk forside og gavle, fyr overtømmer med tegltag, 9 fag fra nord med loft er indrettet til dampmølle, maskin- og kedelrum, en dampskorsten 20 al. høj, gulve af brædder og fliser, 9 fag til stald og beboelse, 7 fag med bræddeloft, 3 fag med bræddegulv, fornødne vinduer og døre, ældre bygning

takseredes 12 fag a 300 kr.	3600
6 fag a 235	1410
50□ kælder 3½ al høj med murstensgulv	400
dampskorstenen	400
fundamentene var kamp og murværk fra ¼ til ¾ al over grunden såvel under skorstenen som bygningen. Ansattes til 420 kr. men er undtaget	
	5810

f. Et hus i møllebakken over 5 al. fra b. og h., e fag, 5 al.lang, 5½ al.bred, 3 al.høj grundmur, tegltag, loft og murstensgulv, ansattes til (*senere tilføjet*: materialhus) 100
fundamentene i jorden under muren ansattes til 30 kr. men er undtagen.

I litr. b (<i>dampmøllen</i>) er	
en rugkværn uden tilbehør	150
en dampkedel,	500
en dampmaskine 6 hestes kraft med tilbehør uden fundament	1400
<u>g.</u> rør udgår	

h.foden af en hollandsk vindmølle af murværk, 4 al. høj, 60 al i omkreds, 1 al 5" tyk i ottekan-
ten ansattes til 1800
møllebygningen med svikstilling [*egl. svingstilling!*],
tækket først med brædder dernæst med spån alt af svære materialer 11000
vindfanget med sejl 800

inventarium i litr. h (*den hollandske mølle*)

<u>gulvet:</u>	
en rugsigte med tilbehør snegl og kasse	300
1 do do do	200
ny forsigte med snegl og tilbehør	450
centrifugalsigte med tilbehør	750
gryntromle med do	75
skalgodsbakke	30
5 nedløbsrør	20
	1825

<u>1te loft:</u>	
en rugkværn med tilbehør	650
en franskkværn	800
en grynkværn do	300
valsestol	700
knuseværk	100
en liggende aksel med remskiver og lejer	100
en skalkværn	350
en skalgodsmaskine og en blæsemaskine	50
	3050

<u>2det loft:</u>	
Stjernehjulet med tilbehør	320

en opstående aksel med jerntøj	250	
foden, hvorpå hjulet står	25	
4 spilbjælker	30	<u>625</u>
<u>3die loft:</u>		
et lodderi med kæde		50
<u>4de loft:</u>		
2 lodderier		100
<u>5te loft:</u>		
Et krondrev	100	
et kronhjul	300	
en axel	500	
persen	120	<u>6670</u>

i. Sidehus, 6 fag, 14 al.lang, 9 ¾ al.bred, 3½ al.høj bindingsværk med tegltag, opført en skorsten, en højgavl og en fællesgavl, Bræddelofter overalt, indrettet til 2 stuer med fjællegulve og køkken samt spisekammer med stengulv, fornødne vinduer og døre
 takseredes 6 fag a 100 kr. 600
 fundamenterne kamp ansattes til 1½ kr. pr. alen men er undtagen. Bagerovnen er nedbrudt

i alt 33.230
 Ejeren var til stede og havde intet mod forretningen at erindre.

II.4.6. 172/1 Taksationsprotokol 1919-1924

s. 268

År 1922 den 29. maj mødte underskrevne faste vurderingsmænd tømremester R. Pedersen og murermester E. Skov på efternævnte ejendomme.....

By matr. 138. Møller Carl Henriksen forhen fors. som nr. 349/350 forsikret for kr. 53.114 – ejendommen befandtes nu:

Litr. a. b. og m (forhus, magasin og sidehus) uforandret efter vurdering af 12.8.88 kr.10.410
 c – udgår med 100

h. Møllefod til hollandsk Vindmølle. Murværk 2,5 m høj kr. 1.200

i. Møllebygning med Svingstilling [*sic!*]. Tækket med spån på bræddebekædning, af svære materialer kr. 16.000
 Vindfanget med sejl, takseredes 1500

Inventar i møllen litr. h

Gulvet:

rugsigte med snegl og kasse	300 (er med blyant rettet til Ascaniasigte – 1000 kr.)	
do – do	200	udgik sammen med fornævnte
Forsigte	500	
centrifugalsigte med tilbehør	800	
gryntromle	100	
skjoldgodsbakke	50	
5 nedløbsrør	50	2000

1 loft

rugkværn	700	
franskkværn	820	
grynkværn	350	
valsestol	750	
knuseværk	200	
liggende aksel m. remskive og leje	200	
skalkværn	400	
Skalgodsmaskine og blæsemaskine	100	3520

2. loft

stjernehjul med tilbehør	500	
opst. aksel med jerntøj	300	
akselfod	50	
4 spidsbjælker [må værespilbjælker]	100	950

3. loft

Lodderi med kæde	50	50

4. loft

2 lodderier med kæde	100	100

5. loft

krondrev	225	
kronhjul	375	
aksel	500	
persen	150	1250
		7870

u. motorhus, grundmur tegl, 3,5 m lang. 3,2 m bred takseredes	800	800

motor	5000	
aksel, remskiver og remme	1000	6000
i alt		43.780

Ejeren erklærede sig tilfreds.

III ERHVERSARKIVET

III.1. MØLLER NIELS CORNELIUS CHRISTOFFERSENS KONKURSBO, 1895-96

Status Opgørelse for møller N.C. Christoffersen Rudkøbing Bymølle d. 15. september 1895:

Aktiver:

1. Fast ejendom

Ejendommen Bymøllen med tilliggende af 3 tønder land og fast tilbehør..... 25.000,00

2. a) Inventarium henhørende til mølle og landbedriften, besætning og redskaber... 1.000,00

b) Do til husbrug..... 1.500,00

3. Lager af kornvarer, mel og gryn..... 1.300,00

4. Udestående fordringer fra Mølleforretningen

Efter fradrag af modfordringer 7172,00

fragår for dubiøse og konkursboer 4272,00..... 2.900,00

5. Tilgodehavende hos konsul Petersen ifølge obligation for solgt jord 600,00

6. Kontant beholdning..... 150,00

Aktiver..... **32.450,00**

Passiver:

A Prioritetsgæld

1) til Pilegaards Bays legat a 4 % 10.000,00

2) Til Langelands sparekasse a 4 % 6.500,00

3) Til do – do..... 2.500,00

1-3) Renter heraf for 1 år til 11. dec. 1895..... 380,00..... 19.380

B Privilegerede fordringer

1) Skatter og brandpenge..... 167,68

2) Læge Møller..... 30,00

3) En møllersvends resterende løn til 1.11.95 70,00

4) "-- gårdskarll "--..... 40,00

5) "-- tjenestepige "--..... 50,00..... 357,68

C Uprivilegerede fordringer

1) Langelands Bank (veksel Melson, Barfoed) 8.000,00

2) Do do (" Melson, Brandt)..... 2.000,00

3) Petersen & Jensen, Svendborg, accept..... 1.853,60

4) Heilmann & Sørensen, " , accept..... 1.351,50

5) Møller Christoffersen, Nysted, obligation 4.000,00

6) Løs gæld til forskellige..... 718,00

7) Veksel-endossements og kautionsforpligtelse,
der giver tab kalkuleret..... 6.170,00..... 24.093,10

Passiver..... 43.830,78

Aktiver..... **32.450,00**

Underskud..... **11.380,78**

hvilket udviser 52,77 procent i dividende til de uprivilegerede fordringshavere.
Denne status har jeg affattet så nøjagtig som muligt, og jeg ejer ikke andet end hvad heri er opført.

Rudkøbing Bymølle den 15. september 1895, N.C. Christoffersen.

Noter:

Det fremgår, at avlsbruger og tidl. møller Jacob L. Christoffersen, Nysted Mark (der i 1894 lånte N.C. Christoffersen 4.000 kr. var en bror.

Møllesvenden, der ikke havde fået sin løn i marts og april, hed Mads Nielsen Hansen.

Oplysninger i en rapport udfærdiget af skifteretten:

Fallenten købte i 1879 Rudkøbing Bymølle, som han siden den tid har ejet og drevet. Købesummen var 38.000 kr. + aftægt 300 kr. årligt. Han har bortsolgt 8 tdr. land for 12.000 kr. og bekostet 7 á 8.000 kr. på ombygning og reparation af møllen, der ved købet var i ringe stand.

Møllen står ham således nu i 35.000 kr.

Han havde måttet låne til købssummen, da han kun ejede 3.000 kr., der var nødvendige som driftskapital. Har trods alt nedbragt prioritetsgælden til ca. 18.000 kr.

”I de senere år, da mølleriet overalt er gået tilbage, har det faldet vanskeligere for fallenten af tjene så meget, at han kunne svare udgifterne.

Hertil kommer også, at han har lidt betydelige tab ca. 3.000 kr. ved en del bagere her i byen, som han havde krediteret for temmelig store beløb. Dette fristede ham formentlig til at spekulere med korn, hvorved han tabte efter hans forhold betydelige summer, således navnlig et enkelt år 5.000 kr.”

<u>Bagernes gæld (udtrukket fra liste over debitorer):</u>	Betalt
Jørgensen, Rudk.	1.826,35..... 0
Hansen, Tryggelev	546,56..... +
M. Christensen, Rudk.....	536,29..... 0
Chr. Christensen.....	654,45..... +
Andersen, Lindelse.....	233,99..... +
J. Hejde.....	961,55..... I Amerika!
R. Krogh.....	37,25 + 39,32..... do
Petersen, Rudk.	96,95..... 0

Af den samlede gæld på 4.932,71 indkom kun 1.435 kr.

Panthavere i den faste ejendom

Ejendommen...er overtaget af gæstgiver W. Nielsen og købmand J.P. Rasmussens enke som ufyldestgjorte panthavere for højeste bud på auktionen den 13. juli 1896, således at de tilsvarende den forud prioriterede gæld, nemlig.....

IV RUDKØBING BYHISTORISKE ARKIV

IV.1. EMNEKORT ”RUDKØBING BYMØLLE”

- 1644 d. 15. april** (Rådstueprot.) Købmand Jacob Sax lader sit bo registrere. Ejede bl.a. ”Vejrmøllen i Rue”. (*original fremfundet - LAF*)
- 1651** (Rådstueprot.) Det nævnes at byen har tre vejrmøller.
- 1691 d. 13. februar** (Skifteprotokol) dødsbo efter rådmand købmand Niss Feddersen, som ejede Rue Mølle (*original fremfundet - LAF*)
- 1703 d. 8. oktober** (P. Rasmussen⁴⁹ side 197) Stærk storm: ”Møllen i Rue Mark ved Rudkøbing blæste om”. Kilden er Skrøbeløv kirkebog.
- 1776 d. 19. nov.** (Panteprotokol 1196) Rasmus Møller købte ved auktion 22. maj 1776 den Peder Pedersen Bang tilhørende mølle med møllehus beliggende i Rue for 610 rdl. hvorefter Rasmus Møller samme år og dag (Panteprotokol 1197) skødede denne mølle, ”Bymøllen” kaldet, til Martin Jensen, møllerkarl fra København. (*original fremfundet - LAF*)
- 1776 d. 19. nov.** (Rådstueprotokol) Martin Jensen fik borgerskab. 3.9. 1777 viet til Christine Bertelsdatter. Døde den 24.11.1795, 56 år gammel.
- 1852 d. 14. juni** (Langelands politiske Avis og Avertissementstidende, 3.årg. mandag den 14. juni 1852)
”I går middags indtraf her det uheld, at alle 4 vinger på hr. møller Hansens vejrmølle, Bymøllen kaldet, ved en stærk kastevind nedblæste, idet nemlig akselen knækkede. Tillykke kom ved disse kolossale træstykkers nedstyrtning ingen til skade.”

IV.2. AVISER

LA= Langelands Avis, politisk, Nyheds- og Avertissementstidende

LT= Langelands Tidende

LF= Langelands Folkeblad

LA 1852.06.14 I går middags indtraf der det uheld, at alle 4 vinger på hr. møller Hansens vejrmølle, Bymøllen kaldet, ved en stærk kastevind nedblæste, idet nemlig akselen knækkede. Tillykke kom ved disse kolossale træstykkers nedstyrtning ingen til skade.

LA 1852 flere numre

Til underretning for de rejsende med dampskibet ”Zephyr” tjener, at når skibet er i sigte vil fra havnen blive affyret et kanonskud, og et ditto når

⁴⁹ P. Rasmussen: ”Oplysninger betræffende Rudkjøbing Kjøbstad...”, 1849

passagererne skulle gå ombord. Endvidere hejses samtidig med det sidste skud et flag på Bymøllen, der først stryges når skibet afgår.
J.P. Tidemand.

LA 1869.12.29 For slægt og venner bekendtgøres, at Herren i dag har kaldet til sig min elskede mand, mine syv børns kærlige fader, møller Hans Hendrik Hansen, efter 31 års lykkeligt ægteskab.
Rudkøbing den 29de december 1869
Trine Hansen, født Bay
Begravelsen finder sted fra hjemmet tirsdag den 4de januar kl. 12.

LA 1875.05.13 **Forbedret Mølle**
Det tilfælde har med længere tids stille vejr her indtruffet, at der har været mangel på mel til brød, så at bagerne har måttet søge andre steder hen, for at få mangelen afhjulpet. Her på øen findes som bekendt ikkun vejrmøller, da ingen åløb eksisterer. Hr. møller Hansen har nu købt den af hr. Poul Hansen ved sit savværk hidtil benyttede dampmaskine, som ved indlægning i Bymøllen vil blive benyttet til formaling af brødkorn, når stille vejr indtræffer. Som allerede meddelt, vil savværket af hr. Poul Hansen blive nedlagt, ved opførelsen af Handels-dampmøllen til produktion af hvedemel.

LA 1879.12.30 **Ejendomssalg.**
Rudkøbings Bymølle er af hr. møller Hansen solgt til møllens forpagter hr. Christoffersen. Købesummen er 38.000 kr. Inventar og besætning medfølger. Til møllen hører et særskilt beliggende dampmølleværk og et bageri /hvilket sidste nedlægges) samt en på ca. 9 tdr. land tæt ved ejendommen beliggende fortrinlig jordlod.

LA 1896.12.16 **Tinglæsninger:**
I Rudkøbing Bytingsret tinglæses den 15. decbr. (de anførte summer angiver den afgiftspligtige værdi):
Skifteskøde af 14. dec. til hotelejer W. Nielsen og enkefru Rasmussen på matr. nr. 138 af bygrundene m.v. 10.366 kr. 38 øre.

LA 1896.09.08 En mølleforening er bleven stiftet af Langelands Møllere. Samtlige medlemmer enedes om ens betalingsvilkår for formaling af såvel brødkorn som grutkorn.

LT 1896.05.27 Tvangsauktion.
Efter begæring af sagfører Knud Harder i Rudkøbing som kurator i møller N.C. Christoffersens konkursbo bliver den boet tilhørende faste Ejendom, det står skyldsats således:
Matr. Nr. 138 af Rudkøbing købstads bygrunde, af hartkorn 1 skp. 2 ingen gl.skat.
Matr. Nr. 3a af Rudkøbing købstads markjorder af hartkorn 2 skp. 3 fk. 2 alb. Gl.skat 3 kr. 57 øre.

Matr. Nr. 3o af Rudkøbing ibd. Af hartkorn 3 fk. 1 ¼ alb. Gl.skat 1 kr. 59 øre.

Med de på ejendommen værende bygninger, besætning og inventar, vindmøllen med stående og løbende redskaber. Driftsinventar og driftsmateriel stillet til bortsalg ved en offentlig auktion, der afholdes på selv ejendommen mandagen d. 1. juni 1896, eftermiddag kl. 4.

Ejendommen påvises daglig ved henvendelse på samme. Auktionsvilkår og øvrige salget vedkommende dokumenter henligger indtil auktionsdagen til eftersyn her på kontoret.

Rudkøbing købstads auktionkontor, den 12. maj 1896. S. Krarup.

LT 1896.05.28

Auktion i Rudkøbing.

Fredag d. 29. d.m., formiddag kl. 10, bliver ved auktion, som afholdes på Bymøllen bortsolgt det møller Christoffersens konkursbo tilhørende indbo m.v., hvoraf fremhæves: stole og borde, deraf et skrivebord og et mahogni spisebord, en sofa, en chaiselongue, køkkentøj, dækketøj, senge og sengeklæder, en høvlebænk, værktøj, 2 gaskogeapparater, høns m.m.m.

Endvidere sælges ca. 1500 pd. flormel, ca. 1600 pd. rugmel, ca. 500 pd. bygmel, ca. 1700 pd. Gryn, ca. 1000 pd. strømme, ca. 800 pd. rugsigtemel, ca. 500 pd. rugklid, ca. 400 pd. hvedeklid.

Ved auktionen bortsælges endelig en del udlagte effekter, såsom en disk, en arbejdsvogn, seletøj, klædeskab, hakkelsesmaskine, køkkentøj, samt et skrivebord, 1 egetræskiste, senge og sengeklæder, gulvtæpper m.v.

Kredit i 6 uger.

Rudkøbing Byfogedkontor, den 21. maj 1896.

S. Krarup

LT 1896.06.02

Ved **tvangsauktionen** i dag over den mølle Christoffersens konkursbo tilhørende ejendom skete intet bud, hvorfor Langelands Sparekasse forlangte afholdt 2den auktion.

LA 1904.04.25

I dag for 25 år siden begyndte bymøller Christoffersen sin virksomhed på bymøllen i Rudkøbing.

LA 1914.02.06

Dødsannonce:

Det bekendtgøres herved for slægt og venner, at vor kære mand, fader og svigerfader, møller Niels Cornelius Christoffersen i dag stille og rolig er afgået ved døden.

Rudkøbing Bymølle. den 5 februar 1914.

Cathrine Christoffersen, f. Schmidt.

LA 1914.02.07

Det sidste dødsfald

Liget af møller N.C. Christoffersen føres i dag med middagsdamperen til Svendborg, hvor begravelsen finder sted på den derværende kirkegård.

- N.C. Christoffersen, der i forgårs efter nogle måneders sygeleje, afgik ved døden i en alder af 69 år, var møllersøn fra Nysted, og som allerede 1878 kom her til byen, hvor han overtog bymøllen, som han siden har drevet.

I de seneste år levede Christoffersen ret tilbagetrukket, men i sine yngre år havde "Bymølleren" taget aktiv del i det offentlige liv. Han var således i en længere årrække medlem af borgerforeningens bestyrelse. Afdøde var en rolig, flink og afholdt mand.

LA 1918.02.27

Bymøllen mistet en vinge

Den store storm, som har raset i går og i nat, har bevirket, at den ene vinge af bymøllen er blæst ned. Der er heldigvis ingen skade sket hverken på mennesker eller på de omkringliggende huse.

LF 1918.02.27

Stormens virkninger

Den gamle Bymølle har under stormen i dag mistet sin ene vinge, som knækkede af i morges og faldt ned på vejen.

LA 1918.07.03

Bymøllen solgt

Bymøllen med tilhørende eng og kolonihaver i Rudkøbing er af enkefru Christoffersen solgt til forpagter Frandsen, Hine Mølle. Købesum 94.000 kr. Overtagelse 15. juli. Handelen er sket ved ejendomshandler Bogetoft.

LT 1919.05.05

Et trist ulykkestilfælde

Møllejer Frandsen, Bymøllen, afgået ved døden som følge af et ulykkestilfælde.

På Rudkøbing Bymølle er der i formiddags sket en meget trist og uhyggelig ulykke. Møllejer Frandsen, der arbejdede i møllen sammen med svenden, ville lægge en rem på en remskive, medens møllen endnu var i stræk fart. Remmen har derved fået sat i mølleres tøj og trukket ham med rundt. Da akselen ligger under en bjælke og meget nær loftet, blev den ulykkelige stærkt lemlæstet, inden møllen blev standset.

Svenden, der havde advaret Frandsen mod at lægge remmen på i den stærke fart, var ude at trække jalousierne fra. Han opdagede katastrofen og standsede møllen øjeblikkelig; men det var for sent. Han gjorde straks alarm og fik telefoneret efter læger. Tøjet, der var revet i stykker og surret mange gange omkring akslen, holdt den ulykkelige så fast, at det måtte skæres itu, inden det lykkedes at få ham fri. Et par tililende mænd fik ham dog efter nogle minutters forløb fri af den skrækkelige stilling.

Lægerne H. Møller og Brod kom nu til stede, og i størst mulig hast blev den tilskadekomne i bil bragt på sygehuset. Men al hjælp var omsonst. Han nåede at blive forbundet, men udåndede kort tid efter uden at være kommen til bevidsthed. Den ene arm og begge ben samt en del ribben var brækket, og han havde tillige fået en slem læsion i hovedet.

Afdøde havde for kort tid siden købt Bymøllen. For hans stakkels hustru, der kom op i møllen og så sin mand i denne frygtelige situation, er

denne sørgelige ulykke et meget hårdt slag. Hun sidder nu ene tilbage med 6-7 børn. Det legale ligsyn foretages i eftermiddag.

LF 1943.04.28

Et 125 Aars Minde

Rudkøbings Indvaanere, blandt hvilke selv de ældste ikke have været Vidne til Ildsvaadens Rædselsscener i egen Bye, bleve Natten mellem den 12te og 13de d. M. satte i den yderste Skræk, da den ved og i selve Byens Middelpunkt liggende hollandske Veirmølle geraadede i Brand og derved i mindre end 3 Timer aldeles lagdes i Aske.

Ved en synderlig Forening af de heldigste Natur-Omstændigheder, der lettede Brandanstaltnernes gode Virkning, reddedes Byen, der under enhver anden Omstændighed meer eller mindre var blevet Luernes Rov, fra videre Ødelæggelse. Erkiendtlige prise derfor Indvaanerne det Forsyns Godhed, der efter at have skaanet deres Boliger giennem saa lang en Række af Aar, endnu denne Gang blot viste dem Faren saa nærved uden at lade den naa dem.

LA 1945.04.07

Rudkøbing Bymøllens 125 års jubilæum

En samtale med møller Carl Henriksen. Nævner, at de nu (p.g.a.) krigen ikke fås petroleum til motoren, men at de har lånt en elektromotor af Fyns Andel. [*I øvrigt ikke mange oplysninger*].